

2008/3. szám

Műhelymunkák

A nemek társadalmi egyenlősége az Európai Unió keleti határai mentén

A tanulmánykötet szerzői:

Zatykó Judit és Schumann Róbert
Dr. Gyulavári Tamás
Hajnal Gyöngyi
Szimoncsikné Laza Margit

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatásával
valósult meg

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

www.cgeopol.hu

**A nemek társadalmi egyenlőtlensége
az Európai Unió keleti határain kívül**

Tanulmány
2008.

Zatykó Judit – Schumann Róbert

A nemek foglalkozási szegregációja Belorussziában, Ukrajnában és Oroszországban az ezredfordulón

Bevezetés

A nemek társadalmi egyenlősége – olvasatunkban – mint szó szerint értendő fogalom egy ideáltipikus jelenség, mely elérése cél a régió országai, kultúrkörei számára (is).

Az egyenlőség megvalósításának céljai lehetnek – többek között – az egyenjogúságon alapuló, az információból, az oktatásból, a kultúrából, a felelősségből való részesedés; a nemi sztereotípiákon alapuló szerepelvárások felszámolása a köz- és magánszférában; a munka, a felelősség, a munkában eltöltött idő, a munkaidő és a terhelés kiegyensúlyozott elosztása; az állami alapok és az állami ellátások nemi szempontból igazságos (újra)elosztása, stb.

A társadalmi nemek egyenlősége cél eléréséig sokszor csak egyenlőtlenségi helyzet leírásáról beszélhetünk – a cím függvényében.

A nemi egyenlőtlenségi helyzeteknek az iskolai előmeneteltől kezdve, az érdekérvényesítésen keresztül, a társadalmi szerepvállalásig számtalan dimenziója létezik.

E szegmensek közül mi vizsgálatunkban a foglalkozásokban, foglalkozási-gazdasági ágazatokban megnyilvánuló egyenlőtlenségekre kívánunk fókuszálni.

Még hozzá oly módon, hogy a mérhető foglalkoztatottsági-nemi szegregációt három ország, még hozzá három, egymással határos, de nem ugyan azon gazdasági fejlettségi szinten álló volt szovjet tagköztársaság, az Orosz Köztársaság, Ukrajna, és Belorusszia vonatkozásában mutatjuk be.

A nemek közötti foglalkozási-ágazati szegregációt úgynevezett szegregációs indexek segítségével fogjuk elemezni: ezen indexek képesek demonstrálni, hogy a létező egyenlőtlenségi helyzet egyenlőség felé történő mozdulásához mekkora változásra lenne szükség (azaz a „cél eléréséhez” milyen nagyságú változás szükséges).

A foglalkozási szegregáció

Szegregációnak nevezzük – egyszerűen – azt, amikor valamilyen ismérvek alapján és a hozzájuk tapadó, rendelkezhető folyamatok következtében kettő, vagy több csoport elkülönül egymástól adott társadalmi-gazdasági körülmények között.

Mi lehet ez a „valamilyen ismerv”? Többek között ez lehet az etnicitás, a nem, az iskolai végzettség, a fizikai-szellemi munkavégzés, az iskolaválasztásban (lehetőségekben) megnyilvánuló egyenlőtlenség. A jelenség (phenomena) nem új: a különböző társadalmak évszázadok óta szegregáltak. A szegregáció leggyakoribb (legnyilvánvalóbb) formái az etnikai alapú lakóhelyi szegregáció, a (az etnikai alapú, és/vagy nemi alapú) foglalkozási-gazdasági szegregáció.

A foglalkozási szegregáció arra a folyamatra vonatkozik, amikor egyének, vagy csoportok bizonyos foglalkozásokat saját maguk számára elkülönítenek, s a csoportok, egyének között a foglalkozásokért való „verseny” nem túl hangsúlyos.

A (fizetett) munkaerő annak eredményeként, hogy milyen nemi csoportba tartozik (de akár attól függően, hogy milyen vallási, etnikai, stb. csoport tagja)

különböző foglalkozási szerepekkel és/vagy feladatokkal ruházódott fel az évszázadok (évezredek) során¹.

Mindez a folyamat a nemi csoportokból (illetve más különbségtevés alapján létrejövő társadalmi csoportokból) legalább két, egymástól elkülönülő munkavállalói kört, munkaerőt generált: egyes ágazatokban, illetve a (hagyományosan) kitüntetett, magasabb státusú és jobban fizető pozíciókban inkább más-más társadalmi csoportok koncentráálódnak².

Előbbi horizontális (vagy ágazati) foglalkozási szegregációnak, utóbbit pedig vertikális foglalkozási szegregációnak nevezzük³.

A horizontális nemi foglalkozási szegregáció azt mutatja meg, hogy a férfiak és nők mekkora hányada (mértéke) található különböző foglalkozási, ágazati területeken belül anélkül, hogy mindez (az elkülönülés) előnyössé válna bármely nem számára is.

A vertikális, nemek közötti foglalkozási szegregációról pedig akkor beszélünk, mikor a férfiak és nők ugyanazon foglalkozási kategóriában dolgoznak, azonban a férfiak (vagy esetenként akár a nők) végzik a nagyobb tudást feltételező, nagyobb

¹ A nemek közötti munkamegosztás korábban is létezett, már évszázadokkal ezelőtt is, fizikailag is elkülönültek egymástól a munkaterületek.

A korábbi, az Ipari forradalom előtti társadalmakban a család, mint termelőegység működésében a nők éppúgy részt vettek, mint a férfiak, azonban a bérmunka elterjedésével a nők szerepe a reprodukciós feladatkörök megoldására korlátozódott, a „pénzkeresés” férfiúi munkává vált.

² A nők és a férfiak különböző foglalkozási csoportokban, gazdasági ágazatokban (horizontális szegregáció) és különböző beosztásokban (vertikális szegregáció) dolgoznak: például a férfiakból mérnökök lettek, a nőkből gépírók (és folytathatnánk a sort).

A nemi alapú foglalkozási szegregáción felül megjelenik még az etnikai alapú foglalkozási szegregáció is – elsődlegesen az USA-ban, illetve számos társadalomban megfigyelhető a vallási alapú foglalkozási szegregáció – például Észak-Írországból egyes állásokat csak katolikusok, más állásokat pedig csak protestánsok tölthetnek be (és ekkor Indiáról még nem is beszéltünk...).

³ A foglalkozási szegregáció nem összekeverendő a munkaerő szegmentációjával (például a vállalatspecifikus szegmentációval: különböző karrier lehetőségek, különböző munkavállalói kondíciók, és így tovább – még akkor sem, ha a szegregáció esetén is hasonlókról beszélünk).

Nem feltétlenül szükséges, hogy összefüggés legyen a szegregáció és szegmentáció között: léteznek társadalmak, ahol a nemek különféle foglalkozásokba, foglalkozási csoportokba rendeződnek, s mindkét nem tagjai – az egyes foglalkozási ágazatokon belül – relatíve jó munkahelyi körülményekkel, karrierlehetőségekkel, anyagi megbecsüléssel bírnak (ekkor a szegregáció mértéke magas, ugyanakkor összehasonlítva más, hasonlóan magas szegregációs mutatókkal bíró társadalmakkal, mégis jobb körülmények között dolgoznak-élnak például a nők).

felelősséget igénylő, vagy magasabb jövedelemmel kecsegtető munkákat. (Hakim, 1981).

A foglalkozási nemi szegregáció széleskörűen jelen van minden iparosodott társadalomban. Ezekben a társadalmakban alacsony az olyan típusú munkahelyek aránya, ahol a két nem azonos munkakört és azonos pozíciót tölt be. Az úgynevezett nőies foglalkozások általában alacsony jövedelemmel járnak, a munkakörülmények kissé kedvezőtlenebbek, a fluktuáció nagyobb, a karrierlehetőségek szűkebbek⁴. Ezen ágazatokban (de a nem feminin ágazatokban is) minél feljebb haladunk a pozíciók hierarchiájában, annál kevesebb nőt találunk.

A foglalkozási szegregációra gyakran a nők gazdaságilag hátrányos helyzetének elsődleges okaként szokás hivatkozni.

A nemek közötti foglalkozási szegregáció és a jövedelmi egyenlőtlenség

A nemek foglalkozási szegregációval kapcsolatos érdeklődés viszonylag jelentős, mivel a kutatók többsége úgy gondolja, hogy a szegregáció kapcsoltban állhat a nemek közötti (azonos munkaterületen megszerezhető) jövedelmek közötti távolság alakításával, más néven a jövedelmi egyenlőtlenség kialakulásával.

Általánosan megfigyelt tendencia – függetlenül, attól, hogy adott ország az iparilag fejlett, vagy a fejlődő országok kategóriájába tartozik, hogy a nők jövedelme alacsonyabb a női dominanciájú foglalkozási területeken (részben, mivel ők inkább ezeken a területeken dolgoznak), s ennek megfelelően a férfiúi dominanciájú foglalkozási területeken a férfiak jövedelme magasabb ugyan olyan végzettségi elvárások és teljesítmények mellett.

⁴ A munkaadó nem törekszik a dolgozó megtartására, nem fektet pénzt a munkahelyi képzésbe.

A fejlett ipari országokban a nők a férfiak bérének 60-70 százalékát kapják. Ennek oka részint a szegregáció.

Ezen felül jelentősek a kohorszok szerinti eltérések: a női munkavállalók korösszetétele eltér a férfiakétól. A munkaviszonyban eltöltött idő átlagosan szintén kevesebb a nőknél.

Számos kutató statisztikailag is alátámasztható összefüggést⁵ mutatott ki a jövedelemkülönbségek és a foglalkozási szegregáció között (például Treiman és Hartman; Sorensen), mégis a kérdést óvatosan kell kezelni, ugyanis ellentétes hatások is érvényesülhetnek, illetve a jövedelmek alakulása és a szegregáció egymástól teljesen független is lehet (Madden, 1985; Kalleberg & Rosenfeld, 1990; Blau & Ferber, 1986).

A nemek közötti foglalkozási szegregáció mérése

Mielőtt rátérnénk mérés módszertanának ismertetésére, megosztunk az olvasóval néhány, a foglalkozási szegregáció mérése kapcsán felmerülő – adott esetben az értelmezhetőség tárgykörébe tartozó – kérdést.

- Elsődlegesen hogyan lehet és érdemes mérni a szegregációt?
- Egy foglalkozási kategórián belül a munkavállalók mekkora hányadát teszik ki adott, jól körülírható társadalmi csoportokból érkezők úgy („ellenérdekeltségük” miatt), hogy a foglalkozási szegregáció értelmezhetőségéről tudjunk beszélni?
- Mekkora mértékűnek kell lennie a gazdasági-foglalkozási ágon belül egy adott nem dominanciájának ahhoz, hogy foglalkozási nemi szegregációról tudjunk beszélni?

⁵ Treiman és Hartman (1981) becslése szerint a jövedelemkülönbségek szórásának hozzávetőlegesen egyharmada magyarázható a foglalkozási nemi szegregációval.

A hogyanról

A horizontális szegregáció egyik népszerű és legelfogadottabb mérési módozata a disszimilaritási index⁷.

A legtöbb, a nemek között megnyilvánuló foglalkozási szegregációval foglalkozó kutatás a szegregáció mértékét a D együtthatóval, azaz a disszimilaritási indexszel fejezi ki (Duncan & Duncan, 1955; Zoloth, 1976; Cortese et al. 1976; Tauber & Tauber, 1976; Massey, 1978, Massey & Denton, 1986, 1988). Ez az index méri és megmutatja a szegregáció fő dimenzióját: annak mértékét, hogy a két nemi csoport mennyire oszlik el egyenetlenül összességében a foglalkozási-ágazati területeken.

A disszimilaritási index – a nemek között húzódó foglalkozási szegregáció szempontjából – azt mutatja meg, hogy a nők (avagy a férfiak) mekkora hányadának kéne ágazatot, foglalkozást változtatni ahhoz, hogy ugyan olyan legyen az ágazati, foglalkozási eloszlásuk, mint a férfiaké (avagy a nőké)⁸, azaz hány százalékuknak kellene változtatnia ahhoz, hogy megszűnjön a „szegregáció” (válasz az értelmezhetőség kérdéseire).

Számítása:

$$D = \sum [t_i | p_i - P] / 2TP(1 - P)$$

⁶ Az egyenlőtlenségi helyzet, azaz a szegregáció kvantitatív alapú leírásai, számításai – méghozzá úgynevezett szegregációs indexekkel történő számításai – a múlt század közepétől válnak egyre hangsúlyosabbá, működőképpé (elsőként az USA-ban).

A szegregációs (index) számítások elsődlegesen az etnikai alapú lakóhelyi szegregációra koncentráltak (és azóta is ez fő területük), de emellett a kutatók érdeklődése az iskolai és a munkahelyi létező szegregációk indexekkel történő leírására is kiterjedtek.

⁷ Természetesen más, alternatív mérési lehetőségek is mutatkoznak, így többek között a nők reprezentáltságának együtthatója (coefficient of female representation) – ezen együtthatókat adott fő foglalkozási ágazatokra, csoportokra vonatkozóan egyenként kell kiszámolni, méghozzá úgy, hogy adott ágazat női alkalmazottainak aránya elosztásra kerül a teljes gazdaságban foglalkoztatott nők arányával.

⁸ A D együttható szimmetrikus, azaz a kijelentés-szabály teljes egészében érvényesíthető a férfiakra vonatkozóan is: a férfiaknak ugyanekkora arányának kellene foglalkozást változtatnia, hogy megszűnjön a szegregáció, hasonló foglalkozási eloszlások jöjjenek létre.

Ahol p_i a foglalkozási, ágazati kategóriában a nők (vagy férfiak) aránya; P a teljes országra (népességcsoportra, stb.) vonatkozóan a nők (vagy férfiak) aránya; t_i a foglalkozási, ágazati kategóriában az összes foglalkoztatott száma; T pedig a teljes országra (népességcsoportra, stb.) vonatkozóan a munkavállalók számát jelenti.

D értéke 0 és 1 közé esik, a 0 azt jelenti, hogy nincs nemek közötti foglalkozási szegregáció, az 1 pedig azt jelenti, hogy teljes nemek közötti foglalkozási szegregációról kell beszélni.

A szegregációt szokás mérni továbbá az úgynevezett izolációs (P) indexszel⁹ is (Bell, 1954; Lieberson, 1981, Massey & Denton, 1988), azonban ez a mutató nem annyira elterjedt, mint a disszimilaritási index.

Massey & Denton több szegregációs index (17) összehasonlító vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy az izolációs index (az interakciónak való kitettség reprezentánsaként) a szabályosságot-szabálytalanságot reprezentáló disszimilaritási index kiegészítő eleme lehet.

A szegregáció elszigetelő hatása, miként a szegregáció mértéke ebben az esetben azon férfiak és nők csoportjának relatív súlyától függ (nagyságától), melyek egymást „munkában találják”.

Az izolációs index a foglalkozási nemi szegregáció vizsgálata során azt méri, hogy adott nemhez tartozó csoport adott tagjának mekkora esélye van arra, hogy

⁹ Az izolációs index (P) elsődlegesen a lakóhelyi szegregáció mérésében használatos. Azt méri, illetve mutatja meg, hogy adott etnikai csoport adott tagjainak mekkora esélye van kapcsolatba lépni ugyan azon csoport más tagjaival (szembehelyezkedvén más csoportok tagjaival).

A képletből származó P eredményt úgy kell értelmezni, hogy ha például $P=0,60$, akkor adott társadalmi csoport átlagos tagjának 60% esélye van találkozni ugyanezen m csoport más tagjával (azaz 40% annak az esélye, hogy más csoportok tagjaival is tud találkozni).

P értéke 0 és 1 közé esik, a 0 azt jelenti, hogy nincs lakóhelyi szegregáció, az 1 pedig azt jelenti, hogy teljes lakóhelyi szegregációról kell beszélni.

egy ágazaton, foglalkozási csoporton belül az ellenkező nemhez tartozó csoport egy tagjával kapcsolatba kerüljön, osztozzon a foglalkozásokon¹⁰.

Számítása:

$$P = \sum [x_i/X][x_i/t_i]$$

Ahol x_i i foglalkozási, ágazati kategóriában a nők (vagy férfiak) száma; X a teljes országra (népességcsoportra, stb.) vonatkozóan a nők (vagy férfiak) száma; t_i i foglalkozási, ágazati kategóriában az összes foglalkoztatott száma.

Az izolációs index egy fontos jellemzője az, hogy míg általánosan két különböző alaphelyzet eredményezheti ugyan azt a szegregációs szintet, addig az izolációs index esetében, a nők körében, két eltérő megoszlás két eltérő esélyt generál a foglalkozásokra, vagy ágazatokra vonatkozóan (hogyan osztozzon a foglalkozásokon az ellenkező nem tagjaival).

Továbbá a mutató szintén kiemelt tulajdonsága, hogy annak az esélye, hogy adott nem adott tagja kapcsolatba kerüljön, osztozzon a foglalkozásokon a másik nem egy tagjával, eltérhet a nemi csoportokra jellemző általános szegregációs perspektíváktól: adott szegregációs szint mellett a többségi (nemi) csoport tagjainak mindig kevesebb esélye van a kisebbségi (nemi) csoport tagjaival „találkozni”, vagyis a minoritás kevésbé izolált, mint a többségi csoport.

**Foglalkozási nemi szegregáció mérése
Belorussziában, Ukrajnában és Oroszországban
az ezredfordulón**

Vizsgálatunkban – az előző felsorolásnak megfelelően – a szegregációt mi is a disszimilitási index és az izolációs index segítségével mutatjuk be a három ország mutatóinak összehasonlításával.¹¹

¹⁰ Itt nem a személyes (baráti, stb.) kapcsolatok kialakulásának esélyéről van szó, hanem a munkakapcsolatokról és a foglalkozás-betöltések esélyéről.

Továbbá a disszimilitási indexszámításokat kiegészítjük a szegregáció egy úgynevezett méretstandardizált együttthatójával (Std. D index). Ez az együtttható megmutatja számunkra, hogy milyen trend/jellemző érvényesülne a szegregáción belül, ha a foglalkozások, ágazatok relatív mérete konstans maradna.

Úgy gondoljuk, hogy a három országban viszonylag magas lesz a nemek közötti vertikális foglalkozási szegregáció mértéke, illetve ezen mértékek nagyon hasonlatosak lesznek egymáshoz – lévén hasonló gyökerekről (egyforma hosszúságú szocialista periódus, és így tovább) indult a három ország; továbbá a rendszerváltás valamint függetlenné válás óta eltelt évek és az országok relatív nagysága nem indukált 2000-ig nagyon eltérő fejlődéspályákat makro szinten.

Továbbá előzetesen úgy számoljuk, hogy az izolációs indexek értékei is viszonylag magasak lesznek, azaz a foglalkoztatottaknak kicsi az esélye, hogy osztozzon az ágazati foglalkozásokon az ellenkező nem tagjaival.

Adatok

Vizsgálatunk során The Bureau of Statistics of International Labour Organization, standard adatait használtuk fel mindhárom országra, Belorussziára, Ukrajnára és Oroszországra vonatkozóan.

A nemi foglalkozási-ágazati szegregációszámításhoz szükséges adatok az ezredforduló tájáról származnak: Belorusszia esetében 1999-ből, Ukrajna és Oroszország esetében pedig 2000-ből. Sajnos korábbi (sem az 1990-es évek elejéről, sem a Szovjetunió vonatkozásában) és későbbi adatok nem állnak rendelkezésre, így az országok mutatóinak összehasonlítása nem tud kiegészítésre kerülni idősoros eredményekkel, trendmutatókkal.

¹¹ Feltett szándékunk volt továbbá, hogy vizsgálatunkban az egyenlőtlenséget a jövedelmek közötti egyenlőtlenséggel konceptualizáljuk. Arra lettünk volna kíváncsiak, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségék szórásából szegregáció mennyit képes magyarázni.

Azonban a három ország rendelkezésre álló adatai ezt az összehasonlítást nem teszik lehetővé.

Az adatok részletességükben némileg eltértek egymástól:

- Az ukrán és belorusz adatok részletesebben, nem csak a 9 fő foglalkozási kategóriára vonatkozóan, hanem az aldimenziók esetében is megadásra kerültek.
- A Belorusz és az Orosz statisztikai adatok lehetőséget nyújtanak nemenként a 15-35 és a 35 évnél idősebb munkavállalók szegregációjának bemutatására is.

A mérés során használt indexek általában érzékenyek a foglalkozások osztályozásának részletességére: a tapasztalat azt mutatja, hogy a részletesebb klasszifikáció nagyobb mértékű foglalkozási szegregációval párosul (hatással van a vizsgálat kimenetelére).

Ezt főként akkor szükséges figyelembe venni, amikor nemzetközi, és/vagy longitudinális vizsgálatot végzünk (így esetünkben is).

Amennyiben a foglalkozási kategóriák megfelelően standardizáltak és használatosak a számításokban, akkor a (statisztikai) hiba valószínűsége csökken és az összehasonlítás eredményeinek validitása nő (az ILO felmérések, adatsorok például standard, országok fölött átvilágított kategóriákkal dolgoznak).

Az összehasonlítás előtt Jacob és Lim (1992) útmutatásai alapján leteszteltük, hogy az aggregált, a 9 fő kategóriából származtatott mutatók mennyiben térnek el (Ukrajna és Belorusszia esetében) a részletes kategóriák alapján képzett indexektől. Azt tapasztaltuk, hogy az eltérések minimálisak, legfeljebb 1-2 századszázalékosak.

Végül amellet döntöttünk, hogy a két fentebb említett ország aldimenziókból származó adatait aggregáljuk, az indexszámítások alapjait közös nevezőre hozván.

Eredmények

A vizsgált, volt szovjet típusú országokban, függetlenül a gazdasági fejlettségi fokoktól (de akár az Orosz gazdasági válságtól; az Ukrán pedig később jelentkezett), a politikai berendezkedések kvázi eltéréseitől és hasonlóságaitól, az ezredfordulóra vonatkozóan megállapítható, hogy mindhárom országban relatíve egyformán magas volt az ágazati szegregáció mértéke a nemek között.

Foglalkozási-ágazati nemi szegregáció Belorussziában, Ukrajnában és Oroszországban az ezredfordulón

	Disszimilitási Index (D)	Méret-standardizált Disszimilitási Index (Std. D)
<i>Belorusszia</i>	0,526	0,494
<i>Oroszország</i>	0,479	0,421
<i>Ukrajna</i>	0,549	0,513

Azaz mindhárom országban a férfi, avagy a női munkavállalók közel felének más ágazatokban kellene dolgoznia ahhoz, hogy megszűnjön a nemek közötti ágazati foglalkozási szegregáció.

Összevetve más vizsgálatok eredményeivel (Jacobs & Lim; 1992), elmondható, hogy a mért nemek közötti ágazati szegregáció kiemelten magasnak számít, nagyságrendileg egyes, gazdaságilag elmaradottabbnak számító Dél-amerikai országokban tapasztaltakhoz hasonlatos (pl. Paraguay, Costa Rica)¹²

Az életkori csoportokra vonatkozó mutatók esetében is megállapítható (csak két ország vonatkozásában), amellet, hogy a méretkülönbségek miatt nem tükröznek, nem tükrözhetnek szimmetriát, hogy itt is többségükben igen

¹² De a 2000-es magyar mutatóktól sem sokban különböznek az eredmények.

hasonlatosak az egyes, esetünkben az EU keleti határa mellett fekvő területeket reprezentáló országokban a szegregációs értékek (s nem szükséges túlzottan nagy jóstehetség ahhoz, hogy valószínűsítsük azt, hogy az Ukrán adatok is hasonlóak lennének), egy kivétellel.

Ezt a kivételt a fiatal, (valószínű) képzetlenebb és a munkapiaci versenyben jobb érdekérvényesítő képességekkel rendelkező orosz férfiúi! munkavállalók jelentik (ugyanezen korosztály női munkavállalói esetében az ágazati szegregációs index relatíve magas maradt).

Foglalkozási-ágazati nemi szegregáció korcsoportonként, 2000

	Disszimilaritási Index (D)			
	Férfiak		Nők	
	15-34 évesek	35 évesek, vagy idősebbek	15-34 évesek	35 évesek, vagy idősebbek
Belorusszia	0,322	0,396	0,396	0,350
Oroszország	0,247	0,391	0,369	0,327

A magas, nemek közötti foglalkozási-ágazati szegregáció a férfi-női foglalkoztatottak nagyon hasonló, azonos mértékű munkaerőpiaci jelenlétet mutató megoszlása ellenére áll fenn.

A férfi-női foglalkoztatottak megoszlása az ezredfordulón

	Férfiak			Nők		
	Total	15-34 évesek	35 évesek, vagy idősebbek	Total	15-34 évesek	35 évesek, vagy idősebbek
Belorusszia	51%	20%	31%	49%	18%	30%
Oroszország	52%	19%	33%	48%	16%	32%
Ukrajna	49%	-	-	51%	-	-

Mint láttuk az izolációs index, mint kiegészítő szegregációs mutató azt adja meg, hogy adott nemhez tartozó csoport adott tagjának mekkora esélye van arra, hogy egy ágazaton belül az ellenkező nemhez tartozó csoport tagjaival osztozzon a (rendelkezésre álló) foglalkozásokon.

A három ország vonatkozásában, Ukrajna és Belorusszia esetében mind a férfiaknak, mind a nőknek erre hasonló mértékű az esélye, Oroszország esetében pedig a nőknek valamivel csekélyebb.

Ezen felül a 0,3 körüli értékek még azt a kiegészítő és finomító információt adják, hogy a relatíve magas ágazati nemi szegregáció mellett, az interakciók szintjén valamivel alacsonyabb a szegregáció mértéke.¹³

Ezen kiszámított mutatók nagysága általában hasonlatos a három országnál iparilag fejlettebb országokban jelentkezőkhöz (például a svéd, az angol, vagy akár az USA-t jellemző izolációs indexekéhez), illetve magasabb a fejlődő ázsiai, vagy afrikai országok „interakciós” mutatóinál.

Izolációs indexek Belorussziában, Ukrajnában és Oroszországban az ezredfordulón (esély az ágazati-foglalkozások megosztására)

	Izolációs Index (P), férfiak	Izolációs Index (P), nők
<i>Belorusszia</i>	0,309	0,292
<i>Oroszország</i>	0,307	0,342
<i>Ukrajna</i>	0,348	0,341

A korosztályokhoz köthető izolációs indexek azt jelzik, hogy nem csak a nemek között létezik elkülönülés, hanem a nemileg is meghatározott életkori csoport között is, azaz a fiatalabb férfiaknak, illetve a fiatalabb nőknek kicsi az esélye arra, hogy idősebb férfiakkal-nőkkel osztozzanak a foglalkozásokon az egyes ágazatokban

¹³ Mindebből arra is következtethetnénk, hogy a horizontális szegregáció relatíve alacsonyabb mérvű a volt szovjet tagköztársaságokban, mint a vertikális szegregáció. De csak erőteljes feltételes módon.

(vagyis létrejöttek olyan ágazatok, ahol kifejezetten a fiatal, férfi, avagy női munkaerőt részesítik előnyben).

	Izolációs Index (P), férfiak		Izolációs Index (P), nők	
	15-34 évesek	35 évesek, vagy idősebbek	15-34 évesek	35 évesek, vagy idősebbek
<i>Belorusszia</i>	0,523	0,418	0,507	0,405
<i>Oroszország</i>	0,665	0,489	0,715	0,491

Mivel idősoros adatokkal nem rendelkezünk, így legfeljebb csak jóslásokba bocsátkozhatnánk arra vonatkozóan, hogy a nemek között foglalkozási-ágazati szegregáció mértéke a három országban merre mozdul el, azonban ennek megtételétől eltekintenénk. Mindenesetre érdemes figyelembe venni e folyamatok jövőbeni lehetséges alakulásán való elgondolkodáskor – lásd más vizsgálatok eredményeit, hogy jelentősebb, 5-10 százalékot meghaladó csökkenések növekedések 5-10 éves időintervallumokon belül csak ritkán realizálódtak más, hasonló fejlettségű országok esetében.

Konklúzió helyett

Mint láttuk a három volt szovjet tagköztársaságban egyformán magas a vertikális nemi alapú foglalkozási szegregáció.

Ehhez, illetve ennek magyarázatához hozzá lehet emelni ezen országokban (is) megfigyelt, az átmenetet jellemző állapotok leírását, a gazdasági visszaesést, majd felfutást, a szocialista éra alatt rögzült (szocializált) foglalkozási-társadalmi szerepek bemutatását, az egyes tagköztársaságok kiemelt, vagy kevésbé kiemelt kezelését. És folytathatnánk a sort. Azonban ezt már számosan megtették.

Számunkra, a szegregáció vizsgálatának, azon keresztül az egyenlőség-egyenlőtlenség vizsgálatának szempontjából üdvözítőbb lenne, ha a megfelelő (itt hiányzó, de előbb utóbb a hivatalos statisztikában megjelenő) adatok fényében le tudnánk írni a létező, illetve várható trendeket, s azokat részben empirikus alapokon meg tudnánk magyarázni.

Irodalomjegyzék

- Atkinson, A.B. (1970): On the Measures of Inequality. *Journal of Economic Theory* 2: 244-63.
- Belinszki Eszter: A munka nemesít? Elméleti magyarázatok a nők munkaerőpiaci helyzetéről
- Blackburn, R.M., Siltanen J. and Jarman, J (1993): The Analysis of Occupational Gender Segregation Over Time and Place: Considerations of Measurement and Some New Evidence, *Work, Employment and Society*, 7(3): 335-362.
- Blackburn, R.M., Siltanen J. and Jarman, J. (1995): Measuring Occupational Gender Segregation: Current Problems and a New Approach, *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, 158: 319-331.
- Duncan, O.D. and Duncan, B. (1955): A methodological analysis of Segregation Indices, *American Sociological Review* 20: 210-217.
- Hakim, C. (1981): Job segregation: trends in the 1970s, *Employment Gazette* (December): 521-529.
- ILO SEGREGAT data - Employment for detailed occupational groups by sex in <http://laborsta.ilo.org/>
- Jacobs, J. A. and Lim, S. T. (1992): Trends in Occupational and Industrial Sex Segregation in 56 Countries, 1960-1980, *Work and Occupation*, 1992; 19; 450-486
- James, D.R. and Taueber, K.E. (1985): Measures of Segregation in N.B. Tuma (ed.) *Sociological Methodology*. San Francisco: Jossey-Bass, 1-31.
- Lieberman, S. (1976): An Asymmetrical Approach to Segregation. In Ceri Peach, Vaughn Robinson and Susan Smith and (editors), *Ethnic Segregation in Cities*. Athens, Ga.: University of Georgia Press.
- Massey, D. S. and Denton, N. A. (1986) Hypersegregation in U. S. Metropolitan Areas: Black and Hispanic Segregation Along Five Dimensions. *Demography* 26(3), (August): 373-391.
- Massey, D. S. and Denton, N. A. (1988): The Dimensions of Residential Segregation. *Social Forces* 67:281-315.
- Massey, D. S., White, M. J., and Voon Chin Phua (1996): The Dimensions of Segregation Revisited. *Sociological Methods and Research* 25, 2 (November): 172-206.
- Morgan, B. S., (1981): A Distance-Decay Interaction Index to Measure Residential Segregation *Demography* 18: 251-255.
- Sakoda, J. M. (1981): A Generalized Index of Dissimilarity. *Demography* 18: 245-250.
- Scott, A. M. (ed.) (1994): *Gender Segregation and Social Change*.

-
- Tzannatos, Z. (1990): Employment segregation: can we measure it and what does the measure mean? *British Journal of Industrial Relations* 28 (1): 105-111.
 - Taeuber, K. E. and Taeuber, A. F. (1976) A Practitioner's Perspective on the Index of Dissimilarity *American Sociological Review* 41: 884-889.
 - Watts, M. (1992): How should occupational segregation be measured? *Work, Employment and Society* 6: 475-487.

Dr. Gyulavári Tamás

A közösségi antidiszkriminációs jog átvételének magyar tapasztalatai

Több mint négy éve, 2004. január 27-án lépett hatályba az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.). Az antidiszkriminációs szabályozás reformjával a magyar jogalkotás egyúttal átvette a közösségi jog szabályait, amely – hiányosságai ellenére – a következő követelményeket állítja a tagállamok szabályozásaival szemben:

- definiálja a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás és a viktimizáció fogalmát,
- hatálya terjedjen ki mind a köz-, mind pedig a magánszférára,
- tiltsa a hátrányos megkülönböztetést a nem, faji és etnikai hovatartozás, vallás vagy meggyőződés, fogyatékoság, kor, szexuális irányultság alapján,
- terjedjen ki az egyes ágazatok – foglalkoztatás, oktatás, egészségügy, szolgáltatás – specifikumainak részletes szabályozására.

Az új magyar szabályozás számos tapasztalattal szolgál a közösségi jogharmonizáció tekintetében, amelyeket az alábbi kérdések szerint ismertetünk:

1. **A szabályozás formája:** mely jogszabályok tiltsák a diszkriminációt?
2. **Hatály:** mely jogviszonyokra terjed ki az egyenlő bánásmód követelménye?
3. **Fogalmak:** mely megkülönböztetés jogszerű, illetve jogellenes?
4. **Kimentési rendszer:** milyen esetekben lehet mentesülni a felelősség alól?
5. **Eljárási szabályok:** milyen új jogintézmények segíthetik a hatékony jogvédelmet?
6. **Jogorvoslati fórumok és szankciók:** hová lehet fordulni és mi a jogkövetkezmény?

**A szabályozás formája:
mely jogszabályok tiltsák a diszkriminációt?**

Az egyenlő bánásmódra vonatkozó törvényi szintű szabályozásban az Ebt.-t megelőzően két eltérő modell ütközött egymással: az ún. jogági és az egyenlő bánásmód törvényekkel szabályozó modell. A diszkrimináció tilalma alapvetően a jogági modellre, azaz az anyagi jogági kódexek (Munka Törvénykönyve, Polgári Törvénykönyv, Büntető Törvénykönyv stb.) és az eljárási törvények (polgári, büntető-, államigazgatási eljárásról szóló törvényekkel stb.) szabályaira épült. A jogági modellnek az a lényege, hogy a hátrányos megkülönböztetést tiltó szabályokat az egyes jogágakba tartozó törvények tartalmazták – eltérő módon és mélységben. Az ágazati jogszabályok közül kiemelkedett a munkajog. Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy ezen a területen merül fel leggyakrabban a hátrányos megkülönböztetés, másrészt a közösségi jogharmonizáció is elsősorban ezt a jogterületet érintette.¹⁴ Ezt a szabályozási struktúrát egyetlen jogszabály törte át, a fogyatékossgal élő személyek esélyegyenlőségéről szóló 1998. évi XXVI. törvény. Ez egyetlen hátrányos helyzetű társadalmi csoport számára biztosított antidiszkriminációs szabályokat.

A szabályozás reformjáról szóló vita sokáig egyetlen kérdésre korlátozódott: szükség van-e átfogó, általános antidiszkriminációs törvényre vagy elégségesek az ágazati törvények hátrányos megkülönböztetést tiltó rendelkezései? A jogági jogszabályok általában megálltak a hátrányos megkülönböztetés tilalmánál, nem definiálták az antidiszkriminációval összefüggő legfontosabb fogalmakat, hiányoztak a hatékony szankciók, a végrehajtást segítő egységes jogi eszközök, intézmények. Az egyenlő bánásmód elvével kapcsolatos szabályozás tehát különösen az egységes szemlélet hiánya miatt nem felelt meg mindenben a megfogalmazott követelményeknek. A joganyag reformjának alapvető feltétele egy konzisztens, rendszerszemlélet alapján álló, és a gyakorlatban is alkalmazható jogi szabályozás, intézmény- és szankciórendszer. Ennek a követelményrendszernek leginkább a

¹⁴ Ld. a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény, valamint az ezzel összefüggő törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2001. évi XVI. törvényt.

Az Európai Bizottság a tagságra való felkészülés során megelégedett a formális jogharmonizációval, amely szövegében megfelelt ugyan az irányelveknek, de valójában nem biztosította a jogsérelmet szenvedők hatékony jogi védelmét. A kötelező penzumot letudtuk ugyan az Mt. 2001. évi módosításával, de a gyakorlati alkalmazhatóság csak egy koherens antidiszkriminációs joganyaggal biztosítható. Bár egy külön, lehetőleg általános hatályú antidiszkriminációs törvény megalkotására a közösségi jog nem kötelezi a tagállamokat, az Európai Bizottság mégis ezt tartja a legkívánatosabb megoldásnak.¹⁵ Meg kell még említeni, hogy újabb jogharmonizációs feladatok származtak a 43/2000/EK¹⁶ és a 78/2000/EK¹⁷ irányelvekből, különösen az intézményrendszerrel kapcsolatban.

Az új szabályozás formai kérdéseinek eldöntésénél tehát két alapvető szabályozási szempontot kellett figyelembe venni. Az első szabályozási szempont az volt, hogy az új szabályok hatékony, egységes, pontosan értelmezhető, koherens rendszert alkossanak. A másik, hogy az antidiszkriminációs jog minden részletre kiterjedjen, és hatékonyan kezelje a speciális élethelyzeteket és problémákat. Csak akkor volna szükség külön törvényekbe foglalni az egyes csoportokra vonatkozó szabályokat, ha azokat a második cél sérelme nélkül nem lehetne egyetlen általános törvénybe foglalni. A legfontosabb cél tehát úgy foglalható össze, hogy a törvényalkotás formája erősítse a szabályozás belső koherenciáját, de ne gyengítse hatékonyságát.

Ajánlás

Bár külön, általános hatályú antidiszkriminációs törvény megalkotására a közösségi jog nem kötelezi a tagállamokat, de az Európai Bizottság ezt tartja a

¹⁵ Ez következik többek között az Európai Bizottságnak az intézményrendszeréről szóló tanulmányából: Specialised bodies to promote equality and/or combat discrimination. May 2002, European Commission, Brussels (europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/legisln/mslegln/equalitybodies_final_en.pdf)

¹⁶ A Tanács 2000. június 29-i 43/2000/EK irányelve a faji és etnikai hovatartozástól független egyenlő bánásmód biztosításáról.

¹⁷ A Tanács 2000. november 27-i 78/2000/EK irányelve általános keret létrehozásáról az egyenlő bánásmód biztosítására a foglalkoztatás és a munkavállalás terén.

legkívánatosabb megoldásnak.¹⁸ Ennek megfelelően mind a korábbi, mind pedig az újonnan csatlakozott tagállamokban jellemző, hogy az egyenlő bánásmódra vonatkozó szabályokat nem a munkajogi, polgári jogviszonyokat stb. szabályozó törvényekben, hanem külön egyenlő bánásmód törvény(ek)be foglalják. Álláspontunk szerint a magyar jogalkotásnak ez a döntése megfelel az európai jogfejlődésnek és jó megoldás, mert egyszerre segíti az egységes jogalkalmazást, a több tulajdonságon alapuló diszkrimináció (multiple discrimination) elleni fellépést, valamint a szabályok széles körben történő megismertetését és érvényesülését. Ugyanakkor az Ebktv. általános hatálya számos jogalkalmazási problémát okoz, különösen a kimentési szabályokkal összefüggésben (lásd később).

Hatály:

mely jogviszonyokra terjed ki az egyenlő bánásmód követelménye?

A közösségi jog szerint az egyenlő bánásmód követelményének szabályai „minden személyre vonatkoznak, mind a köz-, mind a magánszférában, a köztestületeket is beleértve”.¹⁹ Az Ebktv.-nek hasonlóan tág a hatálya a jogosultakra vonatkozóan, mivel kiterjed a Magyarország területén bármilyen jogcímmel vagy anélkül tartózkodó, magyar állampolgársággal nem rendelkező személyekre is²⁰.

Ugyanakkor a közösségi joghoz képest korlátozott a hatálya az egyenlő bánásmódra kötelezettek tekintetében. A magyar szabályozás különbséget ebben a tekintetben tesz közszféra és magánszféra között. Közszférán azokat a kötelezetteket értjük, amelyeket az Ebktv. 4. §-a felsorol. Mivel az Alkotmány szerint az egyenlő bánásmód követelményének betartása elsősorban állami kötelezettség, ezért a tág

¹⁸ Ez következik az Európai Bizottságnak az intézményrendszerről szóló tanulmányából: Specialised bodies to promote equality and/or combat discrimination. May 2002, European Commission, Brussels

(europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/legisln/mslegln/equalitybodies_final_en.pdf)

¹⁹ Bár a 2000/43/EK irányelv 2. cikke ezt a hatályt csak a faji diszkrimináció tilalmával kapcsolatban állapította meg, de az Ebktv. általános jellege miatt nem volna értelme különbséget tenni a védett tulajdonságok között a hatály szempontjából.

²⁰ Ebből a jogalkalmazóra nézve az következik, hogy nem kell vizsgálnia, a kérelmező jogszerűen tartózkodik-e az ország területén (Demeter 2006: 51).

értelemben vett közfeladatot ellátó szervek²¹ minden közjogi és magánjogi jogviszonyaikban, azok létesítése, valamint eljárásaik, intézkedéseik során kötelesek megtartani az egyenlő bánásmód követelményét. Ez a felsorolás nem példálózó, hanem zárt taxáció, ami behatárolja a bíróságok és az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) hatáskörét, de ebből fakadóan kevés jogalkalmazási problémát okoz. Ilyen kérdés például az, hogy az Egyenlő Bánásmód Hatóság az önkormányzatoknak és szerveiknek mely döntéseit vizsgálhatja közigazgatási hatósági eljárás keretében. „Habár az Ebktv. a hatóság vizsgálódása köréből nem zárja ki a helyi önkormányzatokat²², az EBH nem veheti át a közigazgatási hivatalok törvényességi ellenőrzési hatáskörét, ellenkező esetben önkormányzati alapjogok sérülnének” (Kárpáti-Bihary-Kádár-Farkas 2006: 21).

Az Ebktv. 5. §-a négy esetet határoz meg, amikor a „magánszférában” is meg kell tartani az egyenlő bánásmód követelményét. Az érintett személyek és szervezetek jellegétől függetlenül az egyenlő bánásmód követelményének hatálya kiterjed a nyilvános szerződési ajánlattételekre, illetve a nyilvános árusításokra és szolgáltatásokra.²³ A hitelintézeteknek például nincs szerződéskötési kötelezettségük, így nem minősülnek közszolgáltatónak²⁴. A tevékenységi körük egy része azonban az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségben történik (pl. pénzforgalmi, letéti szolgáltatás), illetve előre meg nem határozott személyek számára szerződés kötésére ajánlatot tesz (pl. hitel nyújtása). Éppen ezért kiterjed az Ebktv. hatálya a

²¹ Az Ebktv. 4. §-a szerint ezek a következők: a magyar állam, a helyi és kisebbségi önkormányzatok, valamint ezek szervei, a hatósági jogkörrel gyakorló szervezetek, a fegyveres erők és rendvédelmi szervek, közalapítványok, köztestületek, a közszolgáltatást végző szervezetek, a köz- és felsőoktatási intézmények, a szociális, gyermekvédelmi gondoskodást, gyermekjóléti szolgáltatást nyújtó személyek és intézmények, a muzeális intézmények, könyvtárak és közművelődési intézmények, az önkéntes kölcsönös biztosító-, valamint magánnyugdíjpénztárak, az egészségügyi ellátást nyújtó szolgáltatók, a pártok, valamint a fentiekben nem nevesített költségvetési szervek.

²² Az Ebktv. 14. § (6) bekezdés az EBH vizsgálati jogköréből kizárja az Országgyűlés, a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság, az Állami Számvevőszék, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és az adatvédelmi biztos, valamint a bíróságok és az ügyészség közhatalmi döntéseit és intézkedéseit.

²³ 5. § a)-b) pontja: Az egyenlő bánásmód követelményét köteles megtartani, aki előre meg nem határozott személyek számára szerződés kötésére ajánlatot tesz vagy ajánlattételre felhív, illetve aki az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségeiben szolgáltatást nyújt vagy árut forgalmaz.

²⁴ Az Ebktv. 3. § d) pontja értelmében közszolgáltatás: szerződéskötési kötelezettség alapján a lakosság alapvető szükségleteinek ellátására irányuló szolgáltatás, így különösen a villamosenergia-, gáz-, hő-, víz-, szennyvíz- és hulladékkezelési, köztisztasági, postai és távközlési szolgáltatás, továbbá a menetrend alapján közlekedő járművekkel végzett közforgalmú személyszállítás.

hitelintézetnek minősülő jogi személyeknek a hitelintézeti törvény²⁵ hatálya alá tartozó jogviszonyaira.²⁶ Ezzel szemben az Ebktv. nem alkalmazható a társasházak jogviszonyaira (pl. akadálymentesítés).

Ugyancsak magánfelek magánjogi jogviszonyaira vonatkozik a diszkriminációtilalom, ha a jogviszony létesítése összefüggésben van állami támogatás felhasználásával. Továbbá az egyenlő bánásmód követelményét nem pusztán az Mt. hatálya alá tartozó munkajogviszony, hanem általában a foglalkoztatási jogviszonyok²⁷, valamint a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok²⁸ tekintetében is alkalmazni kell. Ebben a tekintetben az okoz problémát, hogy zaklatás esetén a „zaklató” munkatárssal szemben nem, csak a munkáltatójával szemben lehet fellépni.²⁹ A magyar szabályozás ugyanis – a közösségi joggal ellentétesen – nem kötelezi a természetes személyeket az egyenlő bánásmód követelményének betartására. A természetes személy leginkább akkor sértheti meg az egyenlő bánásmód követelményét, ha előre meg nem határozott személyek számára szerződés kötésére ajánlatot tesz vagy ajánlattételre felhív (pl. hirdetés), illetve magánszemélyként létesít munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt (pl. vállalkozási szerződés).

Az Ebktv. 6. §-a a törvény hatálya alóli kivételeket állapítja meg. Az Ebktv. hatálya nem terjed ki a családjogi jogviszonyokra, a hozzátartozók közötti jogviszonyokra, az egyházi jogi személyeknek az egyházak hitéleti tevékenységével

²⁵ A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény.

²⁶ Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 10.007/2/2006. sz. állásfoglalása (www.egyenlobanasmod.hu).

²⁷ Az Ebktv. 3. § a) pontjában szereplő értelmező rendelkezés szerint a munkaviszonyon kívül foglalkoztatási jogviszonynak minősülnek a következők: közszolgálati jogviszony, bírósági szolgálati viszony, igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonya, ügyészégi szolgálati viszony, hivatásos és szerződéses szolgálati jogviszony, hivatásos nevelői jogviszony.

²⁸ Az Ebktv. 3. § b) pontjában szereplő értelmező rendelkezés szerint munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonynak minősülnek a következők: a bedolgozói jogviszony, a munkavégzésre irányuló vállalkozási és megbízási szerződés alapján létrejött jogviszony, a szakcsoporti tagsági jogviszony, valamint a szövetkezeti tagsági viszony, továbbá a személyes közreműködéssel járó gazdasági és polgári jogi társasági tevékenységnek a munkavégzésre irányuló elemei.

²⁹ Egyenlő Bánásmód Hatóság 69/2006. határozata.

közvetlenül összefüggő jogviszonyaira, illetve a társadalmi szervezetek,³⁰ a jogi személyek, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek tagjai közötti, a tagsággal összefüggő jogviszonyokra. Ez utóbbiak esetében azonban a jogviszony létesítése és megszüntetése során be kell tartani az egyenlő bánásmód követelményét. A kivételek közül leginkább az egyházakkal és az egyházi jogi személyekkel kapcsolatos jogviták vetnek fel problémát. Az Ebktv. személyi hatálya fő szabályként nem terjed ki az egyházakra, illetve az egyházi jogi személyekre (4. §). Ezt egészíti ki a 6. § (1) bekezdés c) pontja, amely szerint az Ebktv. hatálya nem terjed ki az egyházi jogi személyeknek az egyházak hitéleti tevékenységével közvetlenül összefüggő jogviszonyaira. Ezek a szabályok azonban nem zárják ki azt, hogy a törvény hatály alá tartozzon a közérdekű - oktatási, egészségügyi, szociális - tevékenységet ellátó egyházi jogi személy. A bírói gyakorlat szerint³¹ azonban az egyház által alapított felsőoktatási intézményre kiterjed az Ebktv. hatálya, mivel a felsőoktatási intézmények kötelesek megtartani az egyenlő bánásmód követelményét (4. § g) pont). Az Ebktv. alkalmazásában ugyanis csak az egyház és szervezeti egysége minősül egyházi jogi személynek, amelyeket az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából létrehozta és államilag nyilvántartásba vettek, de az egyház által alapított egyetem nem ilyen jogi személy. Ez az értelmezés erőteljesen korlátozza az egyházi jogi személy fogalmát, és ezáltal a kivételek körét.

Ajánlás

A közösségi jog szerint az egyenlő bánásmód követelményének szabályai „minden személyre vonatkoznak, mind a köz-, mind a magánszférában, a köztisztviselőket is beleértve”. Éppen ezért az hatályt rendkívül tágra kell szabni, ugyanakkor pontos szabályokat kell alkotni, hogy elkerüljék a jogalkalmazási problémákat. A magyar szabályozás a közszféra tekintetében rendkívül tág, ezért csak az vet fel jogértelmezési problémát, hogy az Egyenlő Bánásmód Hatóság az önkormányzatoknak és szerveiknek mely döntéseit vizsgálhatja közigazgatási hatósági eljárás keretében.

³⁰ Ide nem értve – a fentebb mondottak alapján – a pártokat (6. § (2) bekezdés b) pont)

³¹ EBH 2005/1216.

Ezzel szemben a magánszféra tekintetében korlátozott a hatály, ami a következő problémákat veti fel:

- Az Ebktv. nem alkalmazható a társasházak jogviszonyaira (pl. akadálymentesítés).
- Zaklatás esetén a „zaklató” munkatárssal szemben nem, csak a munkáltatójával szemben lehet fellépni³², mivel a magyar szabályozás – a közösségi joggal ellentétesen – nem kötelezi a természetes személyeket az egyenlő bánásmód követelményének betartására. Természetes személy akkor sértheti meg az egyenlő bánásmód követelményét, ha előre meg nem határozott személyek számára szerződés kötésére ajánlatot tesz vagy ajánlattételre felhív (pl. hirdetés), illetve magánszemélyként létesít munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt (pl. vállalkozási szerződés).
- A kivételek közül leginkább az egyházakkal és az egyházi jogi személyekkel kapcsolatos jogviták vetnek fel problémát. Az Ebktv. személyi hatálya fő szabályként nem terjed ki az egyházakra, illetve az egyházi jogi személyekre (4. §).

A magánszféra tekintetében tehát érdemes a magyar szabályozásnál tágabb hatályt megállapítani, hogy elkerüljék a természetes személyekkel és az egyházakkal kapcsolatos, illetve ahhoz hasonló jogértelmezési problémákat.

Fogalmak: mely megkülönböztetés jogszerű, illetve jogellenes?

2001 előtt a magyar jogban számos jogszabály, közöttük az Alkotmány, a Polgári Törvénykönyv és a Munka Törvénykönyve (Mt.) tiltotta a hátrányos megkülönböztetést, de hiányoztak a diszkrimináció tilalmával kapcsolatos fogalmak. Az első ilyen fogalmat a 2001. évi módosítás illesztette az Mt. 5. §-ába, amely meghatározta a közvetett hátrányos megkülönböztetés tilalmát³³. A diszkrimináció

³² Egyenlő Bánásmód Hatóság 69/2006. határozata.

tilalmával kapcsolatos definíciók teljes körű, a közösségi jognak megfelelő meghatározására először az Ebktv. tett kísérletet.

Az Ebktv. bevezette az egyenlő bánásmód követelményét a hátrányos megkülönböztetés tilalma helyett, amely az utóbbinál tágabb kategória. A jogalkalmazás során azonban nem az egyenlő bánásmód követelménye, hanem az egyenlő bánásmódot sértő magatartások meghatározását kell használni. Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését jelenti a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás (7. § (1) bek.). Ebből a felsorolásból látszólag az következik, hogy csak az felsorolt fogalmakat sértő magatartások, rendelkezések ütköznek az egyenlő bánásmód követelményébe. A 7. § azonban hozzáteszi a felsoroláshoz azt is, hogy „különösen a III. fejezetben meghatározottak szerint”. Következésképpen nem kizárólag az Ebktv. III. részében meghatározott tilalmakba ütköző magatartás sértheti az egyenlő bánásmód követelményét, hanem más jogszabályok is meghatározhatnak ilyen magatartást. Ezt megerősíti, hogy az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozó, külön jogszabályokban meghatározott rendelkezéseket az Ebktv. rendelkezéseivel összhangban kell alkalmazni (2. §). Az Ebktv. alkalmazását tehát nem szűkítették le az abban szereplő szabályokra, hanem kiterjesztették a jogrendszer egészében szereplő anti-diszkriminációs szabályok alkalmazására.

Az EBH és a bíróságok formálódó gyakorlatában két olyan – más törvényben szabályozott - kötelezettség van, az egyenlő munkáért egyenlő bér elve és az akadálymentesítési kötelezettség, amelyek be nem tartása sérti az egyenlő bánásmód követelményét, ezért az ilyen esetekben az Ebktv. szabályait (is) alkalmazzák. Az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét az Mt. 142/A. § tartalmazza, amely szerint az egyenlő, illetve egyenlő értékűként elismert munka díjazásának meghatározása során

³³ Mt. 5. § (2) „E törvény alkalmazása során közvetett hátrányos megkülönböztetés valósul meg, ha az érintett munkavállalói kör - az (1) bekezdésben felsorolt jellemzők alapján - túlnyomórészt egységes csoportnak tekinthető és a munkaviszonnyal kapcsolatos, formálisan mindenkivel szemben azonos követelményt támasztó vagy mindenkinek azonos jogot biztosító rendelkezés, intézkedés, feltétel, gyakorlat rájuk nézve aránytalanul kedvezőtlen, kivéve, ha ez megfelelő és szükséges, illetve objektív tényezőkkel indokolható.”

az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. Mivel az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozó szabályokat az Ebktv. tartalmazza, ezért az egyenlő bér elvét érintő munkajogi szabályokat azzal összhangban kell alkalmazni. Az akadálymentesítési kötelezettséget a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény állapította meg³⁴. Az akadálymentesítés elmulasztására vonatkozó rendelkezések ellentmondásosak, ezért az egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület állásfoglalásban értelmezte a hatályos joganyagot³⁵. Az akadálymentesítés elmulasztása az egyenlő bánásmód megsértését eredményezi, ezért arra is kiterjed az Ebktv. hatálya. Az Ebktv. 8.§-a szerinti közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az akadálymentesítési kötelezettség elmulasztása, mert a fogyatékossgal élő személyek mozgásuk, szolgáltatásokhoz való hozzáférésük akadályozása, korlátozása miatt a fogyatékossgal nem élőkhez képest kedvezőtlenebb bánásmódban részesülnek. Az egyetlen korlátozást az jelenti, hogy az EBH hatásköre akkor terjed ki az akadálymentesítés elmulasztása miatti helyzetekre, ha a jogsértő fél az Ebktv. hatálya alá tartozik.

Az Ebktv. 8-10. §-ai a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés és a megtorlás fogalmát határozzák meg. Ezek a fogalmak a tilalmazott magatartás meghatározásában természetesen különböznek, mégis két tekintetben megegyeznek. Egyfelől megegyeznek az alkalmazandó szabályok, jogorvoslati lehetőségek és szankciók. Ez alól egyedül a kimentési lehetőségek jelentenek kivételt, mert az Ebktv. 2006. évi módosítása meghatározott fogalmak és tulajdonságok tekintetében kizárja a kimentést (lásd később). Másfelől megegyezik a diszkrimináció alapját képező, úgynevezett védett tulajdonságok listája. Ezek felsorolását a közvetlen hátrányos megkülönböztetés fogalma tartalmazza, amely – az Alkotmány 70/A §-hoz,

³⁴ A Fot. 5. § (1) bekezdése szerint a fogyatékos személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre.

³⁵ Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 10.007/3/2006. TT. sz. állásfoglalása az akadálymentesítési kötelezettségről (www.egyenlobanasmod.hu).

és a Polgári Törvénykönyv 76. §-ához hasonlóan³⁶ – nyílt taxációt tartalmaz, mivel felsorolja a diszkriminációs alapokat, de nyitva hagyja annak a lehetőségét, hogy a felsorolásban nem szereplő alapon is tilos legyen a megkülönböztetés. Az Ebktv. 8. § listája nagyon részletes, amely egyfelől emberi tulajdonságokat (nem, faji hovatartozás, anyanyelv, fogyatékoság, vallási vagy világnézeti meggyőződés stb.), másfelől munkaerő-piaci jellemzőket (részmunkaidős, határozott idejű foglalkoztatás, érdekképviselőhöz tartozás) tartalmaz. Az Ebktv. tehát az Alkotmány megoldását alkalmazza, de annál sokkal részletesebb felsorolással, és néhány új elemmel. Ilyen új elem a szexuális irányultság és a nemi identitás, a részmunkaidős, határozott idejű foglalkoztatás, valamint az érdekképviselőhöz tartozás. Ezek azonban nem teljesen új diszkriminációs alapok, hiszen a nyílt taxáció révén a tilalom eddig is kiterjedt ezekre is, csak nem nevesítve.

Az EBH egyéb helyzetnek tekintette, amikor egy gimnáziumban dolgozatot írtak azokkal a diákokkal, akik nem vettek részt az intézmény által támogatott demonstráción. Ez az iskolában maradt diákok egyéb helyzete - a demonstrációtól való távolmaradás, illetve a tanításon való részvétel - miatti hátrányos megkülönböztetését eredményezte, mert a dolgozatokat az utólagos értékelés kilátásba helyezése mellett kellett elkészíteniük. A hatóság tehát nem az eltérő vallási, világnézeti, illetve politikai véleményt, hanem az „egyéb helyzetet” értékelte védett tulajdonságként³⁷. Egy zaklatást megállapító határozatban³⁸ egyéb helyzetnek tekintette azt a körülményt, hogy a kérelmező a munkáltatóval szemben munkaügyi, illetve büntető pereket nyert, valamint az igazgatónál magasabb iskolai végzettség megszerzése érdekében továbbtanult. Az EBH elutasította a beadványt, amely azt a gyakorlatot sérelmezte, hogy egy közlekedési társaság - más jegytípusoktól eltérően -

³⁶ Az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése bármilyen megkülönböztetést tilt a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. A Polgári Törvénykönyv 76. §-a szerint a személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen a magánszemélyek bármilyen hátrányos megkülönböztetése nemük, fajuk, nemzetiségük vagy felekezetük szerint. A Munka Törvénykönyvének a törvénnyel hatályon kívül helyezett 5. § (1) bekezdésének diszkriminációkatalógusa: nem, kor, családi vagy fogyatékos állapot, nemzetiség, faj, származás, vallás, politikai meggyőződés, munkavállalói érdekképviselőhöz való tartozás vagy ezzel összefüggő tevékenység, továbbá minden egyéb, a munkaviszonnyal össze nem függő körülmény.

³⁷ Egyenlő Bánásmód Hatóság 25/2006. határozata.

³⁸ Egyenlő Bánásmód Hatóság 22/2006. határozata.

nem adott ki számlát egy sportegyesület nevére kedvezményes diákjegy vásárlásáról. Az elutasítás oka az volt, hogy „a kérelmező nem rendelkezett a sérelem elszenvedésekor az Ebktv. 8. §-ában megjelölt olyan tulajdonsággal, amely összefüggésben lett volna a sérelemmel.”³⁹ A kérelmező nem rendelkezett a védett tulajdonsággal abban az esetben sem, amikor állítása szerint a helyi jegyző - hagyatéki ügyében - folyamatosan megsértette a személyiségi jogait.⁴⁰ Nem minősült védett tulajdonságnak a magyar nyelvi képzésben való részvétel sem, amikor az angol vagy német nyelvű képzésben résztvevő hallgatókra más tanulmányi és vizsgaszabályzat vonatkozott, mint a magyar nyelvű képzésben részt vevő hallgatókra.⁴¹ Külön említést érdemel az állampolgárságon alapuló diszkrimináció tilalma, amelyet a jogalkotó - az összetett közösségi jogi összefüggések miatt⁴² - szándékosan hagyott ki a védett tulajdonságok listájából. Az EBH mégis egyéb helyzetként védett tulajdonságnak tekintette a külföldi állampolgárságot abban az esetben, amikor egy gyógyfürdő a magyar állampolgárságot szabta az 50%-os kedvezmény feltételéül.

Az Ebktv. elfogadása előtt vita folyt arról, hogy az Ebktv. külön nevesítse-e a szexuális zaklatást, amelynek fogalmát meghatározza a 76/207/EGK irányelv módosítása. Az Ebktv. csak a zaklatás fogalmát határozza meg, de továbbra sem definiálja külön a szexuális zaklatást. A zaklatás 2006-ban módosított fogalma szerint annak minősül az emberi méltóságot „sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás”, amely az érintett személynek a 8. §-ban meghatározott tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszégyenítő vagy támadó környezet kialakítása. Kétséges, hogy ez a módosított zaklatás-fogalom eleget tesz-e az irányelvnek, illetve a jogalkotó kiemelt céljának, a hatékonyság követelményének.

³⁹ Egyenlő Bánásmód Hatóság 465/2005. határozata.

⁴⁰ Egyenlő Bánásmód Hatóság 161/2006. határozata.

⁴¹ Egyenlő Bánásmód Hatóság 309/2006. határozata.

⁴² Részletesen lásd: Lukács Éva: A munkavállalók szabad mozgása. In: Gyulavári Tamás (szerk.): *Az Európai Unió szociális dimenziója*. OFA, Budapest, 2004.

Az Ebktv. hatályba lépése előtt szinte kizárólag a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozás miatt indult peres eljárás. 2004 óta a növekvő számú diszkriminációs perek többségét továbbra is a roma kisebbséghez tartozó személyekkel szembeni diszkrimináció miatt indították, de számos per indult az akadálymentesítési kötelezettség elmulasztása miatt is. Az EBH határozatainak döntő többsége a következő védett tulajdonságokkal volt kapcsolatban: nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, fogyatékoság és egészségi állapot, nem, anyaság vagy apaság, valamint egyéb helyzet. Az EBH-hoz érkezett kérelmek nagyrészt a munka világával, főleg a romák, 50 év feletti nők, gyermeket vállalók, fogyatékosággal élők munkához jutásával és elbocsátásával kapcsolatosak. Továbbás számos panasz érkezett az oktatással, a hátrányos helyzetű tanulók elkülönítésével, magántanulóvá nyilvánításával kapcsolatosan. Szinte kizárólag a roma kisebbséghez tartozókat érinti a szolgáltatások megtagadása a kereskedelmi és vendéglátó-ipari egységekben, a fogyatékkal élőket pedig az egyéb szolgáltatásokhoz való hozzáférésben.⁴³

Jelentős előrelépés történt tehát a diszkriminációval kapcsolatos fogalmi rendszerben, hiszen részletes fogalmak szolgálják a diszkriminációs esetek megítélését. Természetesen csak akkor tekinthetjük valóban sikeresnek a fogalmi rendszert, ha a gyakorlatban használják az új fogalmakat. Ebben a tekintetben már kevésbé lehetünk elégedettek, mert az Ebktv.-ben meghatározott fogalmak közül szinte kizárólag a közvetlen hátrányos megkülönböztetés tilalmát használják. 2006-ban az EBH 27 diszkriminációt megállapító határozata közül 24 közvetlen diszkriminációt, míg 2 határozat zaklatást állapított meg. Egyetlen jogsértést megállapító határozat született közvetett diszkriminációval, egyetlen egy sem jogellenes elkülönítéssel, vagy megtorlással kapcsolatban. A bírói ítéletek néhány kivételtől (pl. a fenti szegregációs per) eltekintve szintén a közvetlen diszkrimináció fogalmát használják.

⁴³ *Jelentés az Egyenlő Bánásmód Hatóság tevékenységéről, valamint az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény alkalmazásának tapasztalatairól.* Kézirat, Budapest, 2006. július, 6. o.

Ajánlás

Látszólag különböző magatartásokat tiltanak az Ebktv.-ben (közvetlen, közvetett hátrányos megkülönböztetés, zaklatás, jogellenes elkülönítés, megtorlás) és az egyéb jogszabályokban (akadálymentesítési kötelezettség, egyenlő bér elve) található fogalmak. Valójában az Ebktv. két tilalmat részletez, a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetést. A zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, az akadálymentesítés elmulasztása és az egyenlő bér elvének megsértése egyaránt a közvetlen hátrányos megkülönböztetés speciális esetei. A fogalmak „osztódása” egyrészt a közösségi jogi követelményeknek köszönhető, amelyek kötelezték a magyar jogalkotást a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetés, az egyenlő bér elve, a zaklatás, a szexuális zaklatás és a megtorlás fogalmának meghatározására. Másrészt, az akadálymentesítési kötelezettség és a jogellenes elkülönítés tilalmának részletes meghatározása nem a közösségi jogból következik, hanem az alkotmányos jogok hatékonyabb érvényesülését célozza. Ezek tehát valójában nem külön fogalmak, hanem a közvetlen hátrányos megkülönböztetés esetei, de külön történő meghatározásuk hozzájárulhat az ilyen jogsértésekkel szembeni eredményes fellépéshez. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az Ebktv.-ben meghatározott fogalmak közül főként a közvetlen hátrányos megkülönböztetés tilalmát használják.

A magyar tapasztalatok azt mutatják, hogy:

- részletesen és pontosan meg kell határozni a közösségi jogban szabályozott, valamint a nemzeti gyakorlatban lényegesnek tekintett fogalmakat, mert azok elősegítik az érintett jogsértések elleni fellépést (pl. zaklatás),
- nem csak a bekövetkezett jogsértésekkel szemben kell fellépni, hanem a jogsértés közvetlen veszélyes esetén is,
- érdemes pontosítani az egyéb helyzet mint védett tulajdonság jelentését, illetve határait, mert parttalanná teheti a megkülönböztetés tilalmát (pl. állampolgárság, regionális bérkülönbségek stb.).

**Kimentési rendszer:
milyen esetekben lehet mentesülni a felelősség alól?**

Az általános antidiszkriminációs törvény egyetlen hátránya a többi jogi megoldással szemben az, hogy rendkívül nehéz pontos, minden csoportra és jogterületre alkalmazható kimentési szabályokat alkotni. Ennek fényében nem meglepő, hogy a magyar szabályozás leggyengébb láncszeme a kimentési rendszer. A szabályozás rendkívül komplikált ebben a tekintetben, hiszen az Ebktv. két általános és két speciális kimentési szabályt tartalmaz, amelyek 2006-ban jelentős mértékben módosultak.⁴⁴

Az egyik általános kimentési szabály (7. §. (2) bek.) eredeti szövege szerint „nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét az a megkülönböztető magatartás, intézkedés, feltétel, mulasztás, utasítás vagy gyakorlat, amelynek tárgyilagos mérlegelés szerint az adott jogviszonnyal közvetlenül összefüggő, ésszerű indoka van”. A 7. §. (2) bekezdésének kritikájánál érdemes felidézni az Alkotmánybíróság gyakorlatát, amely két eltérő diszkrimináció-tesztet alkalmaz az alapjogok és az alapvető jognak nem minősülő jogok esetében. Míg az alapjogok esetében egy szigorúbb, az általános alapjogi, „szükségesség-arányosság” tesztet, addig a nem alapjogok vonatkozásában egy enyhébb, korábban az önkényesség, az újabb gyakorlatban az ésszerűség alapján álló mérce alkalmazandó.⁴⁵ Az Ebktv. 7. § (2) bekezdése a fenti két teszt közül az ésszerűségi tesztet alkalmazta mind az alapjoggal összefüggő, mind pedig az alapjognak nem minősülő, egyéb jogra vonatkozó diszkrimináció esetén.

⁴⁴ Az Ebktv. elfogadása előtt csak az Mt. tartalmazott kimentési szabályt, amelyet az Ebktv. hatályon kívül helyezett. Az Mt. 5. § (5) bekezdése: „Nem minősül hátrányos megkülönböztetésnek a munka jellegéből vagy természetéből egyértelműen következő megkülönböztetés.”

⁴⁵ Az alaphatározat itt is a 9/1990. (IV. 25.) AB határozat (ABH 1990, 48), de a különbségtételre ld. többek között a 35/1994. (VI. 24.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményt (ABH 1994, 215, a 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000, 123-124.). Kérdéses ugyanakkor, hogy a kettős mérce alkalmazására irányuló szándék mennyire jelenik meg az egyes esetek elbírálásakor. Sólyom László szerint például ez a különbség a mércékre vonatkozóan a szerint, hogy alapjogokról vagy nem alapjogokról van szó, látszólagos, az Alkotmánybíróság valójában esetről esetre mérlegeli, hogy alkotmányellenes-e a diszkrimináció (2001: 410).

A fenti problémákra a kisebbségi ombudsman beszámolója⁴⁶ is felhívta a figyelmet, amelynek megoldása érdekében a Módosítás teljesen újraírta az általános kimentési szabályt, amely már különbséget tesz az alapjoggal és az alapjognak nem minősülő jogokkal kapcsolatos diszkrimináció kimentése között. Egyrészt nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét az a rendelkezés, amely „a hátrányt szenvedő fél alapvető jogát másik alapvető jog érvényesülése érdekében, elkerülhetetlen esetben korlátozza, feltéve, hogy a korlátozás a cél elérésére alkalmas és azzal arányos”. Másrészt minden más esetben megmaradt a korábbi szabály, tehát a „tárgyilagos mérlegelés szerint az adott jogviszonnyal közvetlenül összefüggő, ésszerű indok” követelménye.

A korábbi általános kimentési szabályai kapcsolatban az is problémát jelentett, hogy az - a közösségi joggal szemben - a közvetlen hátrányos megkülönböztetés esetén is alkalmazható volt, minden korlátozás nélkül. A Módosítás ebben a tekintetben is korlátozta a kimentési lehetőséget, mivel a 7. § (2) bekezdését nem lehet alkalmazni a faji hovatartozáson, bőrszínen, nemzetiségen, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozáson alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetés, valamint jogellenes elkülönítés esetén.

A másik általános kimentési szabály az előnyben részesítés. Az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése szerint nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét az olyan megkülönböztetés, amelynek célja a meglévő esélyegyenlőtlenség kiküszöbölése, a jogegyenlőség megvalósítása. Ennek az alkotmányos szabálynak a részletes „kifejtésére” első ízben az Ebktv. 11. § vállalkozott, bár erre a jogalkotót sem az alkotmány, sem pedig a közösségi jog nem kötelezte. A jogalkotó egyfelől fel akarta hívni a figyelmet az ilyen intézkedések lehetőségére, másfelől meg kívánta óvni a jogalkotást, a kollektív szerződést kötő feleket, valamint a pártokat attól, hogy az előnyben részesítő intézkedésekkel – méltányolható szándékaik ellenére - megsértsék

⁴⁶ Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről, 2005. 5. Az Ebtv. módosításának szükségessége – részvételünk a kodifikációban (www.obh.hu).

az egyenlő bánásmód követelményét. Az Ebktv. meghatározza az előnyben részesítés fogalmát, korlátait és alkalmazásának feltételeit.

Az előnyben részesítés fogalma: "az a rendelkezés, amely egy kifejezetten megjelölt társadalmi csoport tárgyilagos értékelésen alapuló esélyegyenlőtlenségének felszámolására irányul" (11. §). Korlátja, hogy nem sérthet alapvető jogot, nem biztosíthat feltétlen előnyt, és nem zárhatja ki az egyéni szempontok mérlegelését. Bár az Ebktv. ezt kifejezetten nem mondja ki, de a fenti korlátok között kifejezetten elő kívánja segíteni többletjogok biztosítását és kvótarendszer alkalmazását. A kvótarendszer az esélyegyenlőtlenségek csökkentésének világszerte elterjedt eszköze, különösen az oktatásban, a munkához jutásban és a politikai döntéshozatalban, amelyre eddig is volt lehetőség, de a 11. § részletesen megszabja annak korlátait. Ezek szerint csak „rugalmas” kvótarendszert lehet alkalmazni, de kizárt az olyan „merev” kvótarendszer, amely például automatikusan a női jelentkező felvételét teszi kötelezővé, ha az adott körben a nők aránya nem ér el egy meghatározott szintet.

A 7. § lehetőséget ad arra, hogy a törvény speciális fejezetei eltérő kimentési szabályt alkalmazzanak az adott jogviszonyok tekintetében⁴⁷. A foglalkoztatásra, valamint az oktatásra és képzésre vonatkozó fejezetekben van két speciális kimentési szabály, ezért ezekben a jogviszonyokra nem a 7. §, hanem a 22. §, illetve a 28. § alkalmazandó. Az oktatás és képzés területén nem módosult a korábbi kimentési szabály. Az Ebktv. 28. § (1) bekezdése a nem-koedukált oktatás lehetőségét teremti meg⁴⁸, míg a (2) bekezdés az elkülönített oktatását⁴⁹.

⁴⁷ Lásd a 7. § (2) bekezdésének szövegét: „Ha e törvény eltérően nem rendelkezik...”.

⁴⁸ 28. § (1) Nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, ha az oktatást csak az egyik nembeli tanulók részére szervezik meg, feltéve, hogy az oktatásban való részvétel önkéntes, továbbá emiatt az oktatásban résztvevőket semmilyen hátrány nem éri.

⁴⁹ 28. § (2) Nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, ha a) közoktatási intézményben a szülők kezdeményezésére és önkéntes választása szerint, b) felsőoktatási intézményben a hallgatók önkéntes részvétele alapján olyan vallási vagy más világnézeti meggyőződésen alapuló, továbbá kisebbségi vagy nemzetiségi oktatást szerveznek, amelynek célja vagy tanrendje indokolja elkülönült osztályok vagy csoportok alakítását; feltéve, hogy emiatt az oktatásban résztvevőket semmilyen hátrány nem éri, továbbá ha az oktatás megfelel az állam által jóváhagyott, államilag előírt, illetve államilag támogatott követelményeknek.

A foglalkoztatás területén az Ebktv. 22. § a) pontja – némiképp módosított szöveggel⁵⁰ – átvette a munka jellegével és természetével kapcsolatos arányos megkülönböztetést, mint kimentési okot. A 22. § b) pontja a vallási vagy más világnézeti meggyőződésen, illetve nemzeti vagy etnikai hovatartozáson alapuló szervezetekre határozta meg a kimentés kevésbé korlátozott lehetőségét⁵¹. A Módosítás annyiban korlátozta a fenti munkajogi kimentési szabályt, hogy kizárta annak alkalmazását az egyenlő bér elvével kapcsolatos eljárások egy részében. Csak akkor kizárt a kimentés, ha a munkabérrel⁵² kapcsolatos közvetlen hátrányos megkülönböztetés nem, faji hovatartozáson, bőrszínen, nemzetiségen, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozáson alapul. Ezzel a módosítással fejeződött be az egyenlő bér elvére vonatkozó közösségi jog harmonizációja, mivel a közösségi jog nem engedi meg a kimentést a nők és férfiak közötti egyenlő bér elvének megsértése esetén. A 22. § módosított szövege kedvezőbb a közösségi szabályozásnál, mert a nem túl további tulajdonságokra (különösen a roma kisebbségre) is kiterjeszti a kimentés tilalmát.

Ajánlás

Az általános antidiszkriminációs törvény egyetlen hátránya a többi jogi megoldással szemben az, hogy rendkívül nehéz pontos, minden csoportra és jogterületre alkalmazható kimentési szabályokat alkotni. Ennek fényében nem meglepő, hogy a magyar szabályozás leggyengébb láncszeme a kimentési rendszer. A szabályozás rendkívül komplikált ebben a tekintetben, hiszen az Ebktv. két általános és két speciális kimentési szabályt tartalmaz, amelyek 2006-ban jelentős mértékben

⁵⁰ 22. § a) Nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését a munka jellege vagy természete alapján indokolt, az alkalmazásnál számba vehető minden lényeges és jogszerű feltételre alapított arányos megkülönböztetés.

⁵¹ 22. § Nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését b) a vallási vagy más világnézeti meggyőződésen, illetve nemzeti vagy etnikai hovatartozáson alapuló, a szervezet jellegét alapvetően meghatározó szellemiségből közvetlenül adódó, az adott foglalkozási tevékenység tartalma vagy természete miatt indokolt, arányos és valós foglalkoztatási követelményen alapuló megkülönböztetés.

⁵² Munkabéren az Ebktv. módosított 21. § f) pontja szerinti juttatásokat értjük: „a foglalkoztatási jogviszony vagy a munkavégzésre irányuló jogviszony alapján járó juttatások, így különösen az Mt. 142/A. § (3) bekezdésében meghatározott munkabér...”. Az Mt. 142/A. § (3) bekezdése szerint „munkabérnek minősül minden, a munkavállaló részére a munkaviszonya alapján közvetlenül vagy közvetve nyújtott pénzügyi és természetbeni juttatás”.

módosultak.⁵³ Kiemelt figyelmet kell tehát szentelni egy általános törvényben a kimentési szabályoknak, hogy azok megfeleljenek a közösségi jogi előírásoknak, a gyakorlati követelményeknek, és megtalálják az egyensúlyt az alkalmazhatóság és a jogsérelmek hatékony orvoslása tekintetében.

Eljárási szabályok:

milyen új jogintézmények segíthetik a hatékony jogvédelmet?

Az Ebktv. hatékony alkalmazásának alapvető feltétele a fordított bizonyítás megfelelő szabályozása. A 19. § különös bizonyítási szabályokat állapít meg az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt indított eljárásokban, amelyeket alkalmazni kell a személyiségi jogi és munkaügyi perben, fogyasztóvédelmi, munkaügyi hatóságok és az EBH eljárása során, de nem alkalmazható a büntető- és szabálysértési eljárásokban.

Az ügyész, az EBH, valamint a társadalmi és érdek-képviselői szervezetek az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt személyiségi jogi pert, valamint munkaügyi pert indíthatnak⁵⁴. A jogosultak akkor élhetnek a közérdekű igényérvényesítés jogával, ha az egyenlő bánásmód követelményének megsértése olyan tulajdonságon alapul, amely az egyes ember személyiségének lényegi vonása, és a jogsértés személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti (Ebktv. 20. § (1) bek.). A Módosítás kiterjesztette a közérdekű igényérvényesítés jogát az EBH eljárására is, amely a diszkriminatív álláshirdetésekkel szemben például hatásos jogorvoslat lehet, mivel gyorsabb, olcsóbb és egyszerűbb a peres eljárásnál.

⁵³ Az Ebktv. elfogadása előtt csak az Mt. tartalmazott kimentési szabályt, amelyet az Ebktv. hatályon kívül helyezett. Az Mt. 5. § (5) bekezdése: „Nem minősül hátrányos megkülönböztetésnek a munka jellegéből vagy természetéből egyértelműen következő megkülönböztetés.”

⁵⁴ Egyrészt az a társadalmi szervezet vagy alapítvány jogosult erre, amelynek alapszabályában, illetve alapító okiratában a célok között szerepel a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése vagy az emberi és állampolgári jogok védelme szerepel. Másrészt az adott nemzeti és etnikai kisebbség tekintetében a kisebbségi önkormányzat. Harmadrészt a munkavállalók anyagi, szociális és kulturális, valamint élet- és munkakörülményeivel összefüggő ügyeiben a szakszervezet.

Ajánlás

A hatékony jogvédelmet a magyar szabályozás két jogintézménnyel igyekszik támogatni. A bizonyítási teher megfordítása a közösségi jog előírása, így annak átvétele minden tagállam számára kötelező. A közérdekű igényérvényesítés joga azonban nem a közösségi jogból származik, hanem a korábbi gyakorlati problémákra adott magyar válasz.

Jogorvoslati fórumok és szankciók: hová lehet fordulni és mi a jogkövetkezmény?

A korábbi joganyaggal szemben a legfőbb kritika az volt, hogy a diszkrimináció széles körben létező jelenség, még sincsenek az egyenlő bánásmód követelményével kapcsolatos jogviták. Az Ebktv. nem titkolt célja a diszkriminációval kapcsolatos - peres és nem peres - eljárások számának növelése volt. Az eljárások számának és persze hatásának értékelését az intézményrendszer felől érdemes kezdeni, mert a szabályozás hatékonysága szempontjából kulcsfontosságú kérdés, hogy milyen eljárás keretében érvényesíthetők az abban foglaltak.⁵⁵ Változatlan formában megmaradtak a 2004 előtti antidiszkriminációs intézmények, amelyek egy szakosodott hatósággal (EBH) egészültek ki.

Az intézményrendszeren belül ki kell emelni a polgári és a munkaügyi bíróságokat, mert kiemelkedő szerepük van a joggyakorlat kialakításában. Az antidiszkriminációs perek száma nőtt, de ugrásszerű növekedésről nem lehet beszélni. A lassú és költséges peres eljáráshoz komoly szaktudás szükséges, ezért túlnyomórészt jogvédő szervezetek vittek sikerre ilyen ügyeket⁵⁶ és ritkaság az „egyéni” jogérvényesítés. A peres eljárás előnye abban rejlik a közigazgatási eljárással szemben, hogy az egyént kompenzálja a jogsértésért, nem pedig az államnak fizetendő pénzbírságot szab ki. A fenti bíróságokon kívül az EBH határozatainak bírósági felülvizsgálatára kizárólagos illetékességgel rendelkező Fővárosi Bíróság

⁵⁵ Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről, 2005 (www.obh.hu), VII. fejezet, 1. o.

⁵⁶ Lásd például a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda gyakorlatát (www.neki.hu).

ítélkezési gyakorlata lehet meghatározó az egyenlő bánásmód megsértése miatt indult ügyekben.

Az EBH létrehozása jelentette az egyetlen változást az intézményrendszerben, ami azért lényeges, mert a szabályozás a hatósághoz „tereli” a panaszosokat. Az EBH az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülését ellenőrző, nemzetközi összehasonlításban erős hatáskörrel rendelkező közigazgatási szerv⁵⁷. A hatóság munkáját Tanácsadó Testület segíti, amelynek részletes szabályait a Módosítás illesztette a törvénybe⁵⁸. Az EBH a jogkeresők kedvelt jogorvoslati fóruma, mert gyors⁵⁹ és egyszerűen megírható panasz alapján folytatja le az eljárást. 2005-ben 491 diszkriminációt sérelmező beadvány érkezett a hatósághoz, míg 2006-ban 592⁶⁰. Az összes ügyből 2005-ben 144, 2006-ban 212 zárult érdemi határozattal, amelyből 2005-ben 9, míg 2006-ban 27 esetben állapították meg a jogsértést. Az elmarasztaló határozatok alacsony számának az a legfőbb oka, hogy a panaszosok nagyon sokszor alaptalan kérelemmel fordultak a hatósághoz.⁶¹ A hatóság egyes kötelezettekkel szemben⁶² hivatalból is indíthat eljárást, amely jogával sajnos eddig csak elvétve élt⁶³. A hatóság két év alatt összesen 19 egyezséget hagyott jóvá a kérelmező és a panaszos között, amelyek megtartását ellenőrzi.⁶⁴

⁵⁷ Lásd az Ebktv. 13. § (1) bekezdését.

⁵⁸ Lásd az Ebktv. új 17/B-D. §-ait. A szerző az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület tagja.

⁵⁹ A hatóság a határozatot a kérelem előterjesztésétől számított 75 napon belül hozza (362/2004. (XII. 6.) Korm. rendelet 7. § (1) bek.).

⁶⁰ A 2006-ban beérkezett 729 beadványból 592 volt érdemi, szakmai ügy (Tájékoztató az Egyenlő Bánásmód Hatóság 2006. évi tevékenységéről a számok tükrében www.egyenlobanasmod.hu).

⁶¹ *Jelentés az Egyenlő Bánásmód Hatóság tevékenységéről, valamint az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény alkalmazásának tapasztalatairól.* Kézirat, Budapest, 2006. július, 6. o.

⁶² Hivatalból kizárólag a magyar állammal, a helyi és kisebbségi önkormányzatokkal és szerveikkel, a hatósági jogkört gyakorló szervezetekkel, valamint a fegyveres erőkkel és a rendvédelmi szervekkel szemben indítható eljárás (15. § (5) bek.)

⁶³ Lásd például az 57/2006. határozatot, amelynél a kérelmező nem volt jogosult, ezért a hatóság hivatalból indította meg az eljárást.

⁶⁴ 2005-ben 6, 2006. I. félévében már 5 esetben zárult egyezséggel az eljárás. Lásd: ⁶⁴ *Jelentés az Egyenlő Bánásmód Hatóság tevékenységéről, valamint az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény alkalmazásának tapasztalatairól.* Kézirat, Budapest, 2006. július, 7. o.

A szankciórendszer meghatározó jelentőségű az intézményrendszerben betöltött szerepe szempontjából. Az EBH szankciói⁶⁵ együttesen is alkalmazhatóak, amelyeket az eset összes körülményeire - így különösen a sérelmet szenvedettek körére, a sérelem következményeire, a jogsértő állapot időtartamára, a jogsértő magatartás ismételt tanúsítására és a jogsértő teljesítőképességére - tekintettel kell meghatározni (16. § (2) bek.). Az EBH szankciói közül az igazi újdonság a pénzbírság és a határozat nyilvánosságra hozatala, amelyekkel csak az ügyek egy részénél éltek. A bírság összege ötvenezer forinttól hatmillió forintig terjedhet, de a gyakorlatban 450.000 és egy millió forint közötti összeget szabtak ki⁶⁶.

Ajánlás

Az Ebktv. nem titkolt célja a diszkriminációval kapcsolatos - peres és nem peres - eljárások számának növelése volt. Az EBH létrehozása jelentette az egyetlen változást az intézményrendszerben, ami azért lényeges, mert a szabályozás a hatósághoz „tereli” a panaszosokat. Az EBH az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülését ellenőrző, nemzetközi összehasonlításban erős hatáskörrel rendelkező közigazgatási szerv. Az EBH szankciói közül az igazi újdonság a pénzbírság és a határozat nyilvánosságra hozatala. A diszkrimináció tilalmára szakosodott közigazgatási szerv létrehozása jó megoldás, mert:

- gyors (75 napon belüli eljárás),
- szakosodott, és a bíróság által felülvizsgált állami intézmény,
- igénybevétele nem igényel szakértelmet a jogkeresőktől,
- ingyenes,
- magas összegű pénzbírságot lehet kiszabni és azt végrehajtani.
- Hátránya, hogy nem állapíthat meg kártérítést, valamint határozatai nem nyilvánosak, csak ha annak minősíti. Javaslatunk a határozatok teljes nyilvánosságának biztosítása, valamint további szankciók alkalmazása, mint például a diszkriminációs tréningen való kötelező részvétel a jogsértők számára.

⁶⁵ Az EBH a) elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését, b) megtilthatja a jogsértő magatartás további folytatását, c) a jogsértést megállapító határozatát nyilvánosságra hozhatja, d) bírságot szabhat ki, e) külön törvényben meghatározott jogkövetkezményt alkalmazhat (16. § (1) bek.).

⁶⁶ A bírságot a határozat kézhezvételétől számított 30 napon belül a Szociális és Munkaügyi Minisztérium számlájára kell utalni.

Hajnal Gyöngyi

A nemek egyenlőségének helyzete a sok nemzetiséget magában foglaló mai ukrán állam területén

Bevezető gondolatok és témafelvetés

Jelen dolgozatom különös figyelmet szentel a XXI. század Ukrajnájának, mint olyan országnak, melynek társadalma súlyos ambivalenciák hordozója, amely ellentmondásosság olyan mély és olyan élő szövetet alkot, hogy részekre szabdalja magát a politikai értelemben vett, vagy akár a geográfiai nézőpontból értékelt országot. Ez a kétarcúság jól megérthető, hogyha térben és időben egyszerre próbáljuk meg vizsgálni helyzetét. Az így rajzolódó karakterisztikák szemléletesen ábrázolják, hogy a jelenlegi társadalmi helyzet és az ukrán állampolgárok mai szemléletmódja mögött, időbeli mélységek és különböző eredetű hagyományelemek alkotta sajátos rendszer áll. Mindazonáltal a jelenben látványos zavart okoz az éppen adott politikai, és gazdasági ráhatás néplelket tüzesítő lángja, még akkor is hogyha tudjuk, hogy „a gyorsan lobbant láng hamar hamvad”! Dolgozatom kifejtő részében éppen ezen okból az említett két faktor mibenlétét, illetve egymással alkotott viszonyát bemutatva haladok majd előre. A szemlélődés alapvető nézőpontja számomra az elkövetkező oldalakon az egyes egyén, illetve a család életlehetőségeinek alakulása mentén érlelődik majd. Kiemelt hangsúllyal gondolok majd a nemek kapcsolatrendszerében, mint a társadalom mikro sejtjeként definiálható családegység belső rendjéért felelős kapcsolati erkölcsben megnyilvánuló folyamatokra.

A dolgozat megformálásakor célszerűnek láttam az adott téma sajátosságainál fogva az ukrán történeti cselekmények bemutatásától a legújabb kori viszonyok elemzéséig eljutni. A társadalmi értelemben aktív generációnak (25-36 éves kor) vizsgálata mellett, figyelembe vettem a felnövekvő generációk helyzetét, bemutattam

az ország oktatáspolitikájában megjelenő, a nemzeti asszimilációnak a nemek sajátos ukrainai értelmezésű egyenlőségén alapuló szocializációs koncepciót. A tapasztaltabb korosztályok által teremtett gazdasági, kulturális és politikai alapállapotok, mint tartalmi kiindulópontok kerülnek kifejtésre. Ez a szempont a nemek jelen társadalmi helyzetének, és a jövő alakíthatóságának eredőjeként szolgál. Így a történeti vonalvezetésnek végpontot, a jövő formálásánál kezdőpontot jelent. Magyarázza továbbá, hogy mi okból válik szükségszerűvé, a nyílt asszimilációs politikát egyértelműen a nemek egyenlősítésének nyomvonala mentén megvalósítani.

Mint azt divatos hivatkozni a magyar és a lengyel történelem sok ponton cseng egybe, illetve fonódik össze egymással. Vizsgálni kívánom azt is, mivel mindkét nemzet jelentős kisebbséggel rendelkezik a mai Ukrajna területén, hogy az ukrán társadalomalkotó akarat mi módon és milyen eszközökkel hat országa kisebbségpolitikáján keresztül a tőle teljesen idegen kulturális gyökerekkel rendelkező nemzetiségek hétköznapijaira. Hogyan alkotja meg a sajátos identitás megéléshez szükséges társadalmi és gazdasági teret. Túlmenve mindezekén felvetni kívánom azt a napi valóságban megmutatkozó kérdést, hogy összeilleszthetők e hosszú távon az ilyen mértékben más eredetű, idegen kultúrájú, eltérő néplélekkel bíró kisebbségek egy egységes, belső kohézióval rendelkező társadalmi keretrendszerbe. Az ukrainai asszimilációs törekvések célja a családok kohéziós alapjainak átalakítására irányuló tendenciák működtetése. Kevéssé bevallottan ugyanis, az asszimilációval a cél nem a kisebbségi identitás teljes érvényű és mértékű megsemmisítése, hanem az abban láthatóan tárolt, és az ukrán társadalom szempontjából a közösségi túlélés eszközeként tekintett hagyományelemeknek, olyan befogadásáról van szó, amelyek nem léteznek az ukrán nép hagyatékában, de megtalálhatóak egyes kisebbségeknél, és egy esetleges egybeolvasztással egyenesen átvihetők abba anélkül, hogy a korábbi történeti hiányukra magyarázatot kellene adni. Ennek utána ugyanis már ukrán „felségjelzéssel” élhetnek tovább. Szükségesnek látom bemutatni a későbbi fejezetekben, hogy ez a szándék miben és mikor gyökerezik, illetve milyen pontos végcél felé tart.

A tényként kezelt magyar-lengyel történeti összecsengés, azaz a nyilvánvaló spontán történeti együttműködésnek az eredménye, egy önmagára és a másik félre is folytonosan és erőteljesen visszaható belső stabilizáló a néplélek, a közösségi tudat szintjén megjelenő késztetésekben megfogalmazódó folyamat. Jól látható módon önmagát a feszültségekkel teli, kritikus életpillanatokban testesíti meg. A mai ukrán tudatállapot megreformálásának lehetőségeként érzem fontosnak e két kisebbség társadalmi funkcióját megemlíteni. Hatásuk ugyanis az együttműködési és együtt cselekvési hajlam meghonosításában, illetve a szolidaritás érzés általánossá tételében jelentkezik, amelyeknek egyike sem erénye az ukrán népléleknek. A lengyel-magyar kisebbségi létviszonyok sajátos környezetben, azaz a mai ukrán társadalom közegében való értelmező bemutatása a jelenleginél nagyobb fényt vet a nemzeti sors, az Európai Unió együttélés szempontjaira oly módon, hogy hozzá segít a magunkba vetett bizodalom társadalmi, gazdasági és politikai minőségeinek kiválasztásához, elmélyítéséhez. Nem utolsó sorban hozzá járul a földrajzi értelemben vett Közép- és Kelet-Európai jelen erővonalaknak, belső mozgató eszméknek, társadalmi reakcióknak mélyebb értelmezéséhez, elemző vizsgálatához. Mindkét nemzet, azaz a magyar és a lengyel nemzet is, sikeres Unió önmegvalósítási programjához az alapozó, témafelvető, későbbi továbbgondolásra készítő megfigyelések új dimenzióját nyithatja meg a jelen dolgozat, amelyben a jelen idő egybeolvad késztettségében a jövő idővel. Így alakul ki az a szokottól eltérő jelen értelmezés, amely belső lendítő tényezőket már alapvetően hordoz magában a jövő irányába.

Történeti viszonyok

Szemlélődésünket a IX. század Európájában kell kezdenünk. Jelentős társadalomszervezési, vallási és erkölcsítéleti problémával küzdő korban formálja meg alapjait a keleti szlávság. Ez a nép tekinthető genetikai és történeti értelemben is a magát ukrán nemzetiségűnek vallók eredőjének. Általánosan elérhető források szerint a szlávok az indogermán törzs leszármazottjai. Igazán közeli rokonaiknak a litvánokat tartják. A történeti múltban az indogermán népek maguk megjelölésére a vendek, vagy vindek kifejezést használták. Ezen belül a szlávok magukat szloveneknek, vagy

kisebb törzseiket más-más egyedi névvel illették. Korábbi eredetük nehezen meghatározható. Becslések szerint a Nyementől a Duna torkolatáig, a rigai tengeröböltől az Oka torkolatáig, onnan Kijevig, majd délen a Kárpátok és a felső Visztula által határolt területen éltek. A népvándorlások korában törzseik eljutottak szerte Európába. (Pl.: szerbek, szlovének, burgundok, oroszok, stb.)

Vallásukra nézve sem képviselnek egységes képet. A középkorban Európa térképét újra rajzolta az éppen teret hódító két kifejezetten ambiciózus vallási vonulat, azaz a nyugati és a keleti kereszténység. A helyben maradt vendek és csehek kisebb számban alapvetően protestánsok; a szerbek és a bulgárok közt elterjedt az iszlám; a lengyelek, a horvátok, a csehek nagyobb része és a szlovének római katolikusok.⁶⁷ Mindazonáltal a szlávok egyes, az európai kontinens beiseje felé távozott részei később erősen germanizálódtak. Ezek a néptöredékek kultúrájukban és nyelvükben sem maradtak egységesek, asszimilációjuk teljes körű volt.⁶⁸

A XIV. században számos kisebb területre bomlott az ország. Később, a XIX. században ezek a részek az Orosz Birodalomban egyesültek.

Később az Orosz forradalom és a Világháborúk idején egyre inkább körvonalazódni kezdett a függetlenségre irányuló akarat. 1922-től Ukrajna egyike a Szovjet Szocialista Köztársaság alapító országainak. A második világháborút követően az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság területe nyugati irányban megnőtt.

⁶⁷ Az olvasó figyelmébe kívánom ajánlani, hogy jelenleg a kifejtés fázisában lévő tudományos megközelítéssel a lengyelség önmaga eredőjét nem a szláv népeknek genetikájában, hanem egy korábbi, szarmata vonalban igazolja. Rokonság érzést ápol a magyarsággal és ennek folyományaként testvéri népet lát a Kárpát-medencei népben! Mai nyelvének eredetére vonatkozóan egyértelműen a szláv eredetet határozza meg, de felhívja a figyelmet ugyanakkor, hogy a középkort megelőző időkben a lengyelség nem szláv eredetű, hanem szarmata rokon nyelven beszélt, amely egy szlávostító, asszimiláló nyelvcsere eredményeként később kikopott!

⁶⁸ Ennek az első asszimilációs traumának és az ezt követő néhány későbbinek is két fő hozadéka lett. Az egyik az identitás önmegújító részének elvesztése, amely a nemzeti megmaradás, és a nemzeti egyéniségmegtartás záloga. A másik vonzat, amely szintén elkerülhetetlen volt, a szlávság új identitással, azaz az asszimiláló nemzetek identitásának, saját eredetijének helyébe való tétele. Egy olyan népcsoport, amely saját léptékéhez mérten annyi beolvasztási élményt kap, mint a mai ukrán népcsoportok, azok megtanulják a magukban ötvözés természetét. Innen körvonalazódni látszik tehát a bevezetőben leírt mai, ukrain kisebbségek hagyományára, mint jövőbeli ukrán erősségre vonatkozó asszimilációs gondolat. Napjainkban nem tesz teljést más ez az akarat, mint amelyet a történelemben való eddigi szereplés alkalmával oly sokszor: befogad és ötvöz, mivel tapasztalatai azt mutatják, hogy túlélésének ez a záloga.

Hamarosan a Krími félsziget helyzete is rendezésre került, amelyből Ukrajna került ki győztesen. 1945-ben az Ukrajnai Szovjet Szocialista Köztársaság egyik alapító tagja lett az Egyesült Nemzetek Szövetségének. A Szovjetunió felbomlását követően független államként folytatódott Ukrajna történelme. Átmeneti időszak következett ekkor a gazdaság számára. Nyolc hosszú éven át folyamatos gazdasági romlást élt át az amúgy sem túl erős gazdaság. Az ország igencsak megszenvedte ezt a periódust. Az eltelt években ezen a tendencián sikerült jelentőset fordítani, mivel az éves GDP stabil növekedést mutat, 7%-ot éves viszonylatban. Önmagában ez az adat figyelemre méltó, ám természetesen ennek alapján nem tudhatunk meg többet, mint azt, hogy az ukrán gazdaság termelékenységére önmaga korábbi teljesítőképességéhez mérve pozitív irányú, határozott fejlődést mutat. Más európai, vagy uniós országok viszonylatában ez az adat korántsem takar ennyire figyelemre méltó változásokat. Előre vetíti a gazdasági megváltódás lehetőségét ugyan, de sok változós az a jövő, amely előtt áll az ukrán nemzetgazdaság.

Az ukrán történelemben időről-időre felütötte a fejét az úgy nevezett szlavofilizmus, amelyben egy orosz politikai irányzat jelenik meg. Céljaként tekinti társadalmi úton az összes szlávok között az érintkezést fenntartani, politikai úton pedig az összes szlávokot konföderált összeköttetésbe hozni. A szlavofilizmus már régebben megnyilvánult, mint ideát megvalósító gondolat úgy az orosz, mint a többi szláv írók műveiben (Pl.: Puskin, Kollár), de mint határozott irány csak az ezerkilencszáznegyvenes évek vége felé Kirjejevszkij, Homjakov és Akszakov fellépésével indult el. Ezek állították fel azt a teóriát, hogy a nyugati civilizációjától a szlávoknak el kell zárkózni, mert az a civilizáció már leélte magát, megsemmisített minden élet-alapot s annak ellenében egyedül a szláv, még pedig az ortodox, pravoszlavi világ mutat olyan képességeket, amelyekkel lehetőség nyílik az emberiség önnön vérkeringését felfrissíteni. Új felfogású, magasabb eszményeket tervezett társadalmi szinten példaként állítani. Remélte, hogy a nyugat is kénytelen lesz előbb-utóbb a szláv világ erkölceit, szokásait, kultúráját elfogadni és magáévá tenni. Mondhatjuk, hogy a „Nagy Szláv Birodalom” eszményképén túl, egy határozott szlávosságot akarattal is találkozunk, amely úgy képzei el az európai népek általa értékelte vélt, vagy valós problémáinak megsegítését, hogy új eszményekkel cseréli fel

a régieket, nem törődve az eredeti tartalmakkal, sem pedig az adott nép lét okával, amely nyilvánvalóan nem egyezhet meg senki máséval sem. Oly annyira igaz ez, hogy annak a felmérése sem történt meg, hogy a saját történelem adta belső változások pontosan milyen természetű és, milyen mély lenyomatot hagytak a nép működésében. Ebből következően arra sem derülhetett fény, hogy a nem jogtalanul kritikával illetett nyugat belső természetének jelentős lenyomata működik mára ukrán eredeti gondolatként, viselkedésmintaként, stb. Szükségesnek látom megjegyezni, hogy a Moszkva központú hatalom mindig hivatalosan távol állt ettől a mozgalomtól, s így 1888-ban sem később nem engedte meg nagygyűléseket Kijevben. Noha mind a mai napig érzékelhető a politikai véleményformálásban ennek hatása. Hogy elkerüljék az esetleges összehasonlításokat már ideje korán gondoskodtak annak az elsősorban szellemi elitnek az életre hívásáról, amely az orosz társadalom előkelőbb csoportja lévén, a kiválóbb írók (Turgenyev, Tolsztoj, Csehov, Nekraszov, stb.) nyíltan felvállalva szintén távol tartják magukat a szlavofil mozgalmaktól. Ez a intellektuális transzparencia erősen megosztotta a belső szellemi irányzatokat is. Negatív hatásokat indítva el a megújító tényezőként megjelenő elméleti tudományban, onnan tovább vonulva tűnnek fel a politikai szónoklatokban, érvelésekben, stb. Bevallva, vagy sem e hatások mind a mai napig érezhetőek, noha eredőjükre, működésükből már nehéz következtetni. (Forrás: Szabó Endre: Oroszország és Európa; Budapesti Szemle - 1889 jan.).

A beharangozóban ígért szempontok szerint tehát a későbbi fejtegetésekben, gondolatminták, viselkedéstartalmak, társadalmi mozgató erők működési képességében, működésképtelenségében, illetve az őket mozgató akaratban kimutathatók a szlávtságot ért történelmi traumák (szétszakadás, vallási különbözőségek, stb.), a más etnikumokkal szembeni hegemoniára törekvő magatartás, a belső zavarok nem kellő időben való felismerése, majd ezek tűzoltás szerű kezelési mechanizmusai. Ebben a képességi és hagyományi környezetben figyelmezni érdemes az időnként előretörő szlavofilista eredetű, avagy ahhoz kiváltképpen hasonlító, ám más névvel illetett gondolatminták megjelenésére. A fentiek nyomán rajzolódik a „Szláv Nemzetállam” képzete napjainkban, amelynek megteremtésére nagy erők mozdulnak meg az ukrán társadalomban. Ezek egyszerre

ötenek gazdasági, egyszerre szellemi, oktatáspolitikai, valláspolitikai arculatot. Ezen állítás részletei a későbbi fejezetekben nyernek majd tartalmi megerősítést!

Mai ukrán állam

A mai ukrán állam 24 különálló közigazgatási egység/tartomány és egy autonóm állam, a Krím félsziget szövetségéből áll. A két meghatározó város Kijev és Szevasztopol. A 2004-es alkotmányreform alkalmával újra rajzolódott a parlament, a miniszterelnök és a miniszterek viszonya egymással és az államelnökkel. Ukrajna államformája köztársaság., melyben különálló jogkörrel rendelkezik a törvényhozás, az igazságszolgáltatás és a végrehajtó hatalom.

Általános tudnivalók

Népesség:

2001 – 48.457.102 fő

2007 – 46.490.400 fő

Területe:

Összterület: 603.628 km²

Ebből vízfelszín: 7%

Függetlenség:

Kikiáltás: 1991. augusztus 24.

Népszavazás: 1991. december 1.

Függetlenség véglegesítése: 1991. december 25.

Államirányítás:

Államelnök: Viktor Yushchenko

Miniszterelnök: Yulia Tymoshenko

Parlament elnöke: Arseniy Yatsenyuk

Megj.: egykamarás parlament, 450 képviselő

Hivatalos nyelv: ukrán

Életforma: városi, vidéki nagyvárosi, kisebb vidéki települések

Nyelv és kultúra

A népességre vonatkozó adatokat a 2001-es általános népszámlálás és a 2007. évi közzétett becsléses számítások alapján közlöm.

Nyelvi megoszlás:

67,5 % - anyanyelve ukrán

29,6% - anyanyelve orosz

2,9 % - egyéb

A hétköznapi életben az orosz nyelv használata még a gyakori. Az úgynevezett shrzhyk az ukrán és az orosz nyelvek egy sajátos keveréke, melynek keletkezése a Szovjetunió idejéből eredeztethető az identitását elveszíteni nem akaró, de a hétköznapiakat mégis az orosz nyelv hatása alatt élő főként vidéken élő néprétegekből. A nyelvi elsivárosodás e formája természetesen magában hordozza az általános önkifejezési és gondolkodásmódban megmutatkozó igénycsökkenést is.⁶⁹ Miután tudjuk, hogy „nyelvében él a nemzet”, mely általában minden nyelvre igaz, a verbális kifejezőeszközét veszítő nép identitását is elveszíti, illetve nyelvét lecserélő nép identitást is cserél a változáskor. Az ukrainai kisebbségek életére vetítve általánosan is igaz ez, mivel az erős asszimilációs hatások jelenleg az általános nyelvhasználat és az általános oktatási elvek és gyakorlat szintjén erőteljesen jelentkeznek. Ennek ellentételezéseként a lengyel állam kulturális és a nyelvi hagyományokat ápoló intézetet hozott létre, mely egyszerre székel az anyaország határain belül és túl. Szakmai vezetőit magas tudományos elismerésben részesítette. Az Ukrajnába szakadt lengyelséget gazdasági értelemben is aktívan támogatja.

Az asszimilációs hatás azonban, amelynek bevallottan elsődleges célja az orosz nyelvi hegemonia megszüntetése, nem válogat, és egy csapással szándékozik leszámolni kulturális alapon a kisebbségi nyelvhasználat és saját kultúra rejtette esetleges későbbi identitásmegetartó próbálkozásokkal is. Félő tehát, hogy a túl ukránizálás állapotának bekövetkezte fenyeget! Más felől, ennek tényleges eljövételével enyhül az ukrán belső félelem, hogy visszafordíthatatlan hatalmi veszteségek származnak a kellő időben el nem lehetetlenített, kulturálisan idegen formák tartós meglétéből, azaz a kisebbségek önmagukért való erőteljes és sikeres kiállásából. Nem a rosszindulat, hanem személyes félelem vezeti azt a folyamatot,

⁶⁹ Jelzésértékű a keveréknyelv kialakulása, hiszen egyértelműen jelzi, hogy az ukránság identitását veszítette. Mint azt korábban említettem már erre meg is volt minden oka és lehetősége a történelemben. Ez a pszichózis azonban mind máig a hétköznapiakban ilyen módon érvényesül. A nyelveket e módon használók körében nem minősíthető mind ez csupán rossz beidegződésként, hiszen a beszéd, mint ismeretes, nem csak megjelenítője az elménkben zajló folyamatoknak, hanem arra vissza is hat! Ez a hatás pedig nem lehet pozitív előjelű. Állítható tehát, hogy a keveréknyelvek létrejötte sem Ukrajnában, sem másutt nem a fejlődés jele, vagy előhírnöke, hanem éppen ellenkezőleg a belső erőből vissza nem fordítható hanyatlás egyik kifejeződése.

amelynek értelmében a segítségadás leplebe csavarva válik nyilvánosan érzékelhetővé a fent leírt működés.

Területi megoszlás a nyelvhasználat tükrében:

(A beszélt nyelveket általában keverik. Minden területen előfordul mindegyik, előfordulási arányuk azonban igen különböző.)

- Nyugat- és Közép Ukrajna: Az általánosan használt nyelv az ukrán. Előfordulása különösen jellemző a régió városaiban.
- Közép Ukrajna: A városokban az orosz egyenlő hangsúlyban van az ukránnal.
- Kelet- és Dél Ukrajna: A városokban az orosz a domináns, míg a vidék nyelve inkább a szláv.

Kijev és a vidék nyelvi és társadalmi viszonya:

A főváros, Kijev nyelvhasználatában meghatározó az orosz nyelv. Ezzel szemben a vidék nyelvi igénye egyre inkább fordul az ukrán felé. E jelenség egyértelműen jelezi a fővárosi közösség és a vidéki lakosság ellenkező irányú érdeklődését, illetve azt, hogy a már oly sokszor emlegetett asszimilációs folyamatok, amelyek az ukrán nyelv használatát erőltetik, inkább terjednek a vidéken, mint a fővárosban. Úgy igaz ez a hivatali ügyintézés gyakorlatára, mint az iskolákban, vagy az igazságszolgáltatás területén.

A társadalom nem csak nyelvében, hanem lakóhelye szerint is két pártra szakadt, ennek a nyelvi megoszlás csupán utójelensége. Ez a megosztottság is néhány évtizedről korábban ered, de Ukrajnában szokatlanul éles hatást mutat, mind a mai napig. A szláv nyelveket beszélő népekre mindig is jellemző volt a heves vérmérséklet, a túlzó vélemény megfogalmazás és nyilvánítás, ugyanakkor a nagy erejű védelem, illetve óvó minőségek működtetése. Az orosz és az ukrán természet különbözőségei jól tapinthatóak. Az orosz, a monumentalitás, a nagy körvonalak, a nagybani átlátás mestere. Az ukrán, inkább épít a néplélek történeti hagyományára és megfontoltabban, de nacionalizmusra hajlamosabb lévén, határozott egyéni szempontjai szerint reagál. Mindkettőre jellemző az öntörvényűség és ennek pozitív

kiegészítő párja, a terhelhetőség, a nagy és hosszú időn keresztül való teherhordozás képessége. Nem távoliak egyiktől sem a szélsőségesen heves, vagy jól szervezett tevékenységek. Ez a területi kettéosztottság a város és a vidék viszonylatában keletkezik. A városi és vidéki családokban is a férfi-női szerepek a hagyományos családfői-családanyai, illetve nagycsalád-kiscsalád keretrendszerben alakulnak. A vidéki szemléletmódra jellemzőbb egy a nemzeti hagyományba való bezárkózás, amely folyamat elemeit tekintve megegyezik a kisebbségek és az államtársadalom viszonylatában tapasztalható folyamatokkal. A városban élő családokban gyakoribbak a nyugati értelemben vett modernizálódásra nyitottabb megítélések, de a szempontok kizárólag a családi megmaradás belátottan megreformálandó rendje köré szerveződnek. Terjedőben van tehát a nyugati mintázatú, modern életforma a nemek számára, ám sajátos ukrán módon. A férfiak és a nők is fontosnak tartják egyéniségük kialakulását, személyes életútjukon szakmai sikerek elérését, stb. Míg a nyugati társadalmakban e törekvések gyakorta együtt járnak az egyes szakmák nemektől való függetlenedésével, Ukrajnában az egyértelműen nőies foglalkozásterületek még nőiesebbek, az egyértelműen férfiasok pedig egyre férfiasabbakká lesznek. Mindazonáltal új foglalkoztatási területek is alakulnak. Ezek létrejötté részben magától értetődő a változások szellemében, részben pedig a megélhetés kényszere alatt létrejövő, nemiséghez kötődő foglalkozásmegválasztás hagyománya hozza létre. Az előbbire példa a nagyvállalatok élén, vagy akár a politikai életben is növekvő számban tevékenységet kifejtetni kívánó nők köre. Az utóbbira példaként pedig azt az elhíresült furcsaságot említem, amelyről a külföldi sajtó is gyakorta megemlékezik, mégpedig a magukat leginkább a világhálón háziasszonynak külföldre kiejárló hölgyek, az előbbi csoporttól még népesebb tábora jelent. Az önértékesítésnek e módja sikeresnek bizonyul, hiszen a hölgyek gyakorta találnak partnerkapcsolatra olyan urak személyében, akik azokból az európai országokból érkeznek „háztűznézőbe”, ahol drámai méreteket ölt a népességfogyás. Ilyen országok az Egyesült Királyság, Németország és Franciaország is. A külföldre magukat exportáló hölgyek könnyen alkalmazkodnak az új viszonyokhoz, mivel ez a képesség szinte már néphagyománynak számít. Sajnálatos módon ennek a furcsa helyzetnek sok a negatív tapasztalata is. Számos esetben kerülnek ezek a hölgyek megalázó, méltatlan

helyzetbe. Rendszeresen hallhatunk róla, hogy bűncselekmények áldozatává válnak. Vidéken a családi közösség gondolkodásmódjában az identitáshoz, a hagyományokhoz, múlthoz való kötődés határozza meg az általános szemléletmódot. Ukrajna, mint általában a kelet-európai országok, nagy munkaerővesztést él meg, a nagy számban az országot tartósan elhagyó aktív munkaképességű tömegek távozása miatt. Ez az úgynevezett migrációs veszteség, egyszerre sújtja a várost és a vidéket. A vidéki viszonylatokban azonban mégis könnyebb a hétköznapi megélhetés biztosítása és, így a külföldről érkező anyagi segítség, amelyet a külföldön dolgozó családtagok nyújtanak, lehetőséget teremt apró fejlesztések megtételére is.

Lengyelország, Ukrajnában élő honfitársai számára külön munkaerőcsere programot működtet, amelyben az anyaországban általánosan megszokott szinten értékelik a határon túlról érkezők munkáját is. Mind e közben szorgalmazza a tanulmányoknak ukrajnai környezetben való folytatását, noha számos esetben támogatja a kisebbségi iskolák, illetve nyelvi osztályok működtetését.

Magyarország a kárpátaljai magyar kisebbséggel szemben ilyen nem működtet. Az elmúlt tizenöt évben Magyarországról a rendszeres tárgyi és némi anyagi természetű segítségen kívül, a tanulás és a pályakezdés területén érkezett konkrét segítség. A különböző egyházak hangsúlyosan tüntetik ki magukat ebben a munkában. Első sorban az anyaországi felvételi lehetőségek szélesebbre tárása területén, saját maguk által működtetett intézmények speciális programjaiban érhetjük ezt tetten. Érdekes megfigyelni, hogy a lengyel kisebbség esetében az anyaországi érvényesülés útját jellemző módon férfiak, míg a magyar kisebbség esetében jellemző módon pedig hölgyek veszik igénybe. A vidéki Ukrajna eközben csendes fejlődésnek indul. Az általános szemléletmód szerint a vidéki területeken uralkodó a tekintélyelvűség, ugyanakkor a városias környezetben inkább törnek előre a liberális eszmék, melyek az egyén szerepeltetésével kapcsolatban megengedőbbek.

A kultúrpolitika nyelvi vonatkozásai

Ukranizációs politika szinterei: média, helyi és országos kormányzati tevékenység, iskolák, közintézmények, kultúra.

(A kultúrpolitika nyelvi vonatkozásainak tárgyában, már a jelen dolgozatban korábban leírtakhoz képest, tényfeltáróbb kifejtése hasznos lenne, de ennek az írásnak a keretében nem láttam jónak ezt megtenni, mivel a nemek egyenlőségének helyzetéhez nem járulna újabb adalékokkal hozzá, csupán megerősítésekkel, viszont terjedelme miatt elvenné a helyet más, meglátásom szerint a téma szempontjából lényegre törőbb adatoktól, megállapításoktól.)

Az autonóm Krím félsziget

- Tatár nyelvet beszélők aránya a helyi lakosság viszonylatában: 11,4%
- Az orosz nyelvet beszélők aránya a helyi lakosság viszonylatában: 77%
- Az ukrán nyelvet beszélők aránya a helyi lakosság viszonylatában: 10,1%

Össztársadalmi etnikai megoszlás

Ukránok	77,8%	Románok	0,3%
Oroszok	17,3%	Lengyelek	0,3%
Fehéroroszek	0,6%	Zsidók	0,2%
Moldovaiak	0,5%	Örmények	0,2%
Krími tatárok	0,5%	Görögök	0,2%
Bulgárok	0,4%	Tatárok	0,2%
Magyarok	0,3%		

A fenti adatok egyedül a 2001- es népszámlálás adataival egyeznek meg. A látható etnikai sokszínűségben mindegyik kisebbség igyekszik saját hangsúlyát és, így fontosságát erősíteni, többek között számosságának értékeivel. A jelen dolgozatban szemlélt lengyel és magyar kisebbségek esetében is így van ez, miután a lengyelek 8,6 -9%-os arányt mondanak magukénak, míg a magyarok 6,5-7%-ot. A hangsúlykeresés eshet néhol túlzásokba, ám egész százalékos arány eltérést egy ilyen népes populáción belül nem tud kimutatni a nélkül, hogy nevetségessé ne válna. Ennél fogva tehát a középátlányosok figyelembevétele mellett is azt kell mondanunk, hogy a 2001-es népszámlálási adatok e tekintetben alulbecsültek.

Életlehetőségek a nemek társadalmi felelősségvállalásának szempontjából

A mai ukrán társadalomban, mint azt a korábbiakból is láthattuk, nincs jelen a stabilitást, a kiszámítható jövőt jelentő egyértelmű hatás. Ennek hiánya mögött történelmi, szokásjogbéli és politikai indokokat tártam fel. Mind ezek azt az általános közvélekedést eredményezték, hogy a mai ukrán ember a lehető legtalpraesettebben igyekszik megragadni mind azt, amit a pillanat, illetve az adott gazdasági lehetőségek kínálnak. Természetesen a férfiak és a nők esetében ez két teljesen különböző értelmezést rejt.

Általános adatok az értékeléshez

Népesség területi alakulása:

Városias környezetben: 67,2%

Vidéki gazdálkodóként, vagy bejáróként: 32,8%

Az utóbbi években egyre népesedő városok vonzóerejüket az iparnak növekvő munkaerőigényével érik el. Teszik ezt a mezőgazdaság kárára. Ennek okairól a továbbiakban szólok. A vidéki környezetben a férfiak foglalkoztatottsága jellemző, míg a kevés női dolgozó mellett inkább a háztartásokban való felelősségvállalás a meghatározó. A városias környezetben, a vidék-város társadalmi viszonyát bemutató fejezetben leírtak értelmében egyre inkább nő a nőknek, leginkább a könnyű fizikai igénybevételt jelentő, és/vagy intellektuális felkészültséget igénylő szakterületeken való foglalkoztatása. Ez az idegen nyelvek szélesebb körű ismeretének forrása is, mivel a nők ebben tehetségesebbnek bizonyulnak, így az országban megjelenő külföldi nagyvállalatok erősíteni tudják ezt a hatást. Tevékenységükből adódóan ez inkább városi környezetben érvényesül, ritkábban a vidékről bejáró munkavállalók körében.

Gazdasági emigráció:

Megjelenés: 1990-es évek

Migrációs veszteség: 2007-re 2-3 millió fő (főként férfi)

Célországok: Németország, Franciaország, Olaszország, Anglia, Írország, Törökország

Életkilátások:**Átlagéletkor**

Férfiak: 62,16 év

Nők: 73,96 év

Halálozás 2007-ben

Ukrajna: 16.07/1000 fő

Unió: 10,00/1000 fő

Születések száma

Ukrajna: 9,45/1000 fő

Unió: 10,00/1000 fő

2005-ben a rohamosan romló népességadatok megfordítása érdekében a kormány új népességpolitikát választott, melynek értelmében a havi gyermekgondozási segélyt tizenhétszeresére emelték és bevezették az egyszeri, a gyermek születésekor esedékes nagy összegű pénztámogatást! Ennek eredményeképpen mára úgy tűnik, hogy sikerült a családok gyermekvállalási kedvét visszahozni, mivel a demográfiai értékek évről évre kedvezőbb képet mutatnak. Ez persze arra nem elég, hogy demográfiai értelemben robbanásról beszéljünk. Arra azonban az, hogy ellensúlyozható legyen a nagyszámú népességfogyás, amely a halálozások és a migráció képében jelentkezik. Jó hír, hogy a lakosság átlag életkora egyre inkább tolódik a fiatalabb korosztály felé, ám ez a statisztikai adat mégsem jelent megoldást a nemzetgazdaság szempontjából, mivel a legnagyobb hiány a nagy termelőképességű korcsoportokban mutatkozik.

Legelterjedtebb szenvedélybetegségek a gyakoriságuk sorrendjében:

Alkohol – leginkább férfiak, a rejtett alkoholisták között, azonban a nők aránya eléri a férfiakét.

Cigaretta – mindkét nem, de jellemzően férfiak

Drog – mindkét nem, több fiatal korban lévő nő

Gyakori megbetegedések nemzeti viszonylatban:

Szív és érrendszeri megbetegedések

Daganatos megbetegedések

Egyéb, a csernobili hatás okozta panaszok

HIV

Ukrajna az első helyen áll Európában a szív és érrendszeri megbetegedések területén. Gyakori halálok, előfordulásával jellemzően a férfiakat sújtja. A Szovjetunió felbomlása után szinte robbanásszerűen kezdett terjedni a HIV, amely korábban teljesen ismeretlen volt. Az egészségpolitika nem reagált a jelenségre megfelelő rugalmassággal és megfelelő ütemben, így az elégtelen információáramlás miatt sokáig gátak nélkül terjedhetett ez a szexuális szférát érintő kór.

Nők és férfiak egymáshoz viszonyított számaránya: 0,857 férfi / 1 nő

Férfiszerep

A férfiaknak, mint a családok névleges fenntartóinak kiváltképpen nehéz szerep jut. Ahogyan a korábbiakból az következik, a férfi hagyományos szerepe a történelem és az elmúlt majd száz esztendő politikájának hatására erősen devalválódott, egészen arra a szintre, hogy a férfi sok esetben képtelen helyt állni, mint a hagyományos értelemben vett fenntartó családtag. A megélhetés elsődleges forrásai a mezőgazdaság és az ipar lennének. Ezeken a területeken a világháborús, óriási pusztítások a szovjet időszakban hozzávetőlegesen ellensúlyozásra kerültek ugyan, de a szakmai elmaradottsággal és az esetleges fejlesztéseket jelentő gazdasági tényezők hiányával nehéz küzdeni. Az ukrán földműves stabil alapja volt a nemzeti termelőerőnek, amely mára nemhogy nem stabil, de gyenge ponttá változott. Ebben a folyamatban nagy szerep jut a csernobili atomerőműben 1989-ben bekövetkezett katasztrófának is, amely óriási területeket tett a mezőgazdasági művelés, de általában az élet szempontjából lehetetlenné. Általánossá vált az ukrán termékekkel szembeni hazai és nemzetközi bizalmatlanság is, amely súlyos csapást mért az egész ország területéről származó termékek piaclehetőségeire. Ez a helyzet sem szellemileg, sem erkölcsileg nem kedvez a gazdálkodásból magukat fenntartó családok helyzetének, leginkább pedig az azokban elsődleges fenntartóként működő férfiak helytállásának. A feladatát bevégezni képtelen férfiban személyiség zavar, depresszió, általános egykedvűség mutatkozik. Ez az állapot természetesen kihat az élet minden területére, beleértve a család belső életét is. A nagyszámú szenvedélybeteg megjelenésének háttér okai között ez a faktor is említendő. Az ukrán férfiak meghatározó számában ez a tehetetlen helyzet a lelki mélypontból való, a túlélési kényszer

hatásmechanizmusával működtetett bázison alapulva, egybevegyülve a néplélekben rejlő sajátosságokkal, inkább indulatos, túlfűtött reakciósorozatokat váltott és vált is ki mind a mai napi, mint nyugodt, higgadt, ésszerű értékelések sorozatát, melyekből szorgalommal állhatnának fel. Ez a harsányabb önkifejezési mód átsegítette az aktív korban lévő férfi lakosságot az igen mélyen gyökerező nemzeti identitásnak és a realitásokhoz való ragaszkodásnak lelki feszességén, továbbá arra a belső szakításra készítette, melynek eredményeképpen igen nagy számban távoztak az elmúlt években leginkább nyugat-európába munkahelyet, egzisztenciát keresve. Fel kell arra figyelniünk, hogy itt nem teljes családok emigrációjáról van szó, mint a történeti valóságban egykor, hanem egy-egy családtag önálló kezdeményezéséről. Első sorban férfi családtagok külföldre távozásáról beszélhetünk, akik fizetségük hazaküldésével támogatják az otthon maradottakat. A családi közösségek belső kohéziójára ez a megoldás nagyon súlyos befolyással van. A család napjainkban nem leszármazási és nemzetségi, hanem sokkal inkább gazdasági közösség vérségi kapcsolatokkal. Pontosan ez a folyamat zajlik a mai ukrán családokban is. A házasság tehát nem szövetség a gyermekek felnevelésére, hanem gazdasági közösség az életben maradásra. Ez által az egyes egyén belső támasza, stabilizáló ereje, újratöltődésének, lelki-testi regenerálódásának színhelye nem az erre teremtetett társadalmi közeg, azaz a család, hanem valami egészen más lényegű, gazdasági szempontok érvényesülését segítő tényezőkből áll. Így mondhatjuk, hogy a leírt gazdasági migráció egyértelműen negatív hatásokat tartalmaz.

Ezek a negatív hatások testi és lelki betegségek hordozói, társadalmi torzulások melegágyai, generációk közötti ellentétek gerjesztői lehetnek.

Női szerep

A családok hölgy tagjai talán még nehezebb helyzetbe kerültek mára, mint a férfiak. A helyzet megértéséhez a világháborús időszak lezárásának idejéhez kell visszanyúlnunk, amikor a harcban elesettek igen nagy száma a megmaradt országban sok árvát és csonka családot jelentett. Ezek a többségében aktív férfierő híján maradt

családok sokszor nincstelenek, akár egyenesen földönfutók, hontalanok voltak.⁷⁰ A háborús neurózis mélyebb nyomokat hagyott az ukrán társadalom egészében, mint más, ugyanebben a történelmi helyzetben szintén komoly károkat szenvedett nemzetek lelkében. A mai legidősebb generációk még élénken hordozzák ennek a periódusnak a lenyomatát. Átadták ezt gyermekeinek, így főként a mai középkorosztály vélekedésében érhetjük tetten. Sajátosan vegyül egybe a háborús neurózis félelemkeltő élménye a későbbi szovjet uralom élményével. Talán a mély háborús hatásoknak is köszönhető, hogy az ukrán általános megítélés jelentősen nagyobb mértékben tartalmaz pozitív emlékeket a Szovjetunióhoz való kapcsolódás éveiről, mint más országok értékítélete. Ez az állítás még akkor is igaznak tűnik, hogy tudjuk, hogy a Szovjetunió felbomlásakor erősek voltak az ukrán belső függetlenségi törekvések. Mondhatnánk azt is, hogy a szovjet befolyás nem tudott olyan negatív lenni, hogy megsemmisítse, akár csak el is homályosítsa a háború utáni élményektől való menekülési ösztönt. Miután ez az élmény leginkább az életben maradt hölgy lakosság körében élénk azt kell mondanunk, hogy a családokban a menekülési, életben maradási ösztön az elvárhatónál nagyobb aktivitást él meg manapság. A kommunizmus évei által rajzolt „nőtípusba”, minden áron való kapaszkodás pedig egy sajátos ukrán nőképet eredményezett, amelynek értelmében a hölgyek magukat, mint egy feminin termelő eszközt tekintik. Személyes beszélgetések alatt kiderül, hogy a megkérdezettek, noha nyilvánosan nem beszélnek erről, mint ahogyan semmi féle magánéletbeli helyzetről sem, mégis négyszemközt beszélgetések alkalmával elmondják, hogy igenis szükségesnek látják magukat, mint nőies munkaerőt megjeleníteni a társadalomban. Talán túlzásnak lenne mondható magyar szemmel, de mégis igaz, hogy saját egyéniségük függetlenségét abban látják megtestesülni, hogy női mivoltukkal élve, abból kiindulva válnak a munkaerőpiac részévé. A mai viszonyok között nem meglepő, hogy elegáns módon társkereső ügynökségek listáiban,

⁷⁰ Mint ismeretes az ukrainai népesség 1947-ben alig volt 36 millió, amely kerekén 5 millióval kevesebb a háborúkat megelőző időszakhoz viszonyítva. Hozzávetőlegesen 10 millióra volt tehető a hontalanok száma, amely adat kiugróan magas. Több mint 700 város és 28.000 falu vált a háborús pusztítás martalékává. Az ipari vállalkozásoknak csupán 20%-a maradt működőképes állapotban a háború után. A mezőgazdaságban sokkal rosszabb volt a helyzet, mivel emberi erőforrás és felszereltség hiányában is volt az ukrán nép. 1947-re a mezőgazdasági termelő eszközök mindössze 15%-a maradt működtethető állapotban! A vasút és egyéb szállítási lehetőségek teljesen megszűntek, mivel java részük a visszavonuló seregek szemében, mint stratégiai fontos eszköz minősült, és mint ilyen nem hátrahagyandó, azaz megsemmisítendőnek tartatott!

internetes oldalain gyakorta tűnnek fel, sokszor magasan kvalifikált ukrán származású hölgyek már a legfiatalabb korosztályokban is. (Ennek a jelenségnek belső tartalmairól szoltam korábban!)

„Mitől is félünk?!”, avagy a félelem Ukrajnája – gondolatok és értelmezés a „The Day” ukrán lap, hasonló című cikke nyomán

2008. március 27-én megjelent egy tényfeltáró cikk a „The Day” című ukrán, angol nyelven is elérhető lap hasábjain.⁷¹ A cikk eredeti címe: „What we are afraid of?”, azaz „Mitől is félünk?”. Az újságíró, Oksana Mykoliuk, akinek nem ez az első cikke ebben a témában a KMIS (Kyiv International Institute of Sociology), azaz a Kievi Nemzetközi Szociológiai Intézet felmérésére hivatkozva járt utána a mai ukrán lélektani helyzetnek. Az újságíró jóképesen mellékelte egy fotót is a cikkhez, „A hangulati tábla” címmel, amelyen több ukrán ember arcát láthatjuk egytől-egyik szomorú, dühös, csalódott, csüggedt, stb. arckifejezéssel. Ezzel egyértelműen sugallja, hogy az általános gondolkodásmód igen pesszimista, egykedvű és haragos. A cikkben megszólal Volodymyr Paniotto, a Kijevi Nemzeti egyetem tanára, a KMIS igazgatója, aki részletes nyilatkozatával felvázolja a kialakult helyzetet. Az írásból megtudhatjuk, hogy Paniotto személyes gondozásában napvilágot látott a közelmúltban egy tanulmány, amely a „Az ukrán lakosság félelmei és problémái” címen jelent meg, amelyben a tudós és kutató csoportja feldolgozta a társadalmi problémákat, a félelem szempontjából. Paniotto leszögezi, hogy hét különböző motivációt sikerült felfedezni az emberekben kialakuló félelem érzettel kapcsolatban. Ezek a következők: félelem a megtorlástól; a személyes gyengeségek nem tudomásul vétele; a problémáktól való menekülés; pénznélküliségtől való rettegés; probléma megoldási képtelenség; félelem a megtartó egzisztencia elvesztésétől; rettegés a betegségektől. Vizsgáljuk meg az említett okokat egyesével és elemezzük őket azon szemszögből is, hogy melyikük, mennyire jellemző a nők, avagy a férfiak között, illetve mely korosztályokban él leginkább.

⁷¹ Forrás: www.day.kiev.ua/DIGEST; 27/03/2008, Oksana Mykoliuk: „What we are afraid of?”

➤ **Félelem a megtorlástól:**

Bármilyen tanulmány vagy felmérés elkészítésekor, ahogyan ezt magam is már tapasztaltam, abba az akadályba ütköznek a kutatók, hogy a nyilatkozók túlzottan szemérmesek, illetve óvatosak. Bizonyos kérdések feltételekor, amelyek még csak nem is az intimitást firtatják, a beszélő elhallgat, és mélyen a gondolataiba zuhan. Ennek a viselkedésnek a hátterében az eltelt közel hatvan év állambiztonsági rendszerét, és annak működésével kapcsolatos tapasztalatokat kell sejtenünk. Sokaknak még ma is az a véleménye, hogy nem múlt el teljesen az általános megfigyelés ideje és az óvatosság kedvéért, semmilyen körülmények között sem hajlandók érinteni bizonyos témákat. Nagyon nehezen lehet válasza bírni az embereket a személyes mindennapi életükkel, érdeklődési körükkel, jövedelmeikkel, elvárásaikkal kapcsolatban. A legnehezebben nyilatkozó korosztály természetesen a középkorú, vagy ettől idősebb népréteg. A fiatalok könnyebben hajlanak a beszélgetésre, hiszen ők szüleikről másolják ezt a viselkedést, nincs személyes rossz tapasztalatuk önmaguk kiadásával kapcsolatosan. [Példaként említem, hogy ennek a dolgozatnak az elkészítéséhez is, amikor megkerestem néhány később forrásként hivatkozott személyt, illetve intézményt, azok kivétel nélkül először bizalmatlanok voltak, amely tartózkodás csak akkor szűnt meg, amikor én minden kétséget kizáróan bizonyítottam, hogy mihez is kellenek az általuk birtokolt adatok, vélemények. Igaz volt ez a The Day című újság újságírójára, a kutatók általam megkeresett részére, de még az ukrán-lengyel kisebbségi alapítvány elnökére is! Tehát mindenkire, akitől a dolgozat hitelességének kedvéért adatszolgáltatást, illetve pontosításokat kértem.] A fiatalabb korosztályok tagjai némi kérlelés után szívesen szóba állnak az emberrel, közöttük is leginkább a lányok közlékenyek.

➤ **A személyes gyengeségek nem tudomásulvétele:**

Mint ahogyan az közismert, a személyes énkép egészséges esetben tartalmazza az erények és gyengeségek arányosan egészséges belső viszonyait is. Bármelyiknek helytelenül regisztrált volta miatt automatikusan sérül a másik, ez pedig az önmagunkról alkotott kép deformitásában, a valóságostól való elrugaszkodásban, a nem helyesen megválasztott felelősségek és vállalások képében ölt testet. Más módon

viszont szintén ide tartozik a saját magunk véleményének nem felvállalása. Az ukrán megkérdezettek és meg is szólalók között, Paniotto professzor leírása szerint, sokan voltak azok, akik úgy nyilatkoztak, mintha egy olyan valaki életéről beszéltek volna, aki a közelükben él, de velük nem azonos. Az általam elsőként említett menekülési forma, azaz a félelemtől való elfordulás, könnyen gyökerezik a tudatalatti folyamataiból, míg a jelenleg tárgyalt, a meglévő gyengeségek másképpen értelmezése, inkább a tudatos elmének saját magára vonatkozó elbódító hatásának a következménye. Ez a fajta véleményformálás tudatos döntés, egyéni elhatározás kérdése. Kialakulásakor az érzelmek működési területének rovasára növekszik a tudatos belátás, értékelés jelentősége. A tudati működés a visszaható mechanizmusok kapcsán tovább sérül, ettől a ponttól kezdve pedig a folyamat már nehezen kontrollálható, és nyilvánvalóan a megszólaltatott nyilatkozók egyéni eseteiben is ritkán történik meg. Ebből következően mondhatjuk, hogy ez egy formája az önszándék szerint való tudatmódosításnak. A módosult állapotból nézve a torz vélekedés, és az alapján való viselkedésminták, minden a való igazságosság mentén kerül bemutatásra, tehát az esetleges erkölcsi panasz valamiféle tartalomferdítésekkel, vagy nem helytálló tények közlésével kapcsolatban egyáltalán meg sem jelenik az illető önkontrolljában. Így az elhangzó nyilatkozat a beszélő szájából valódi igazságnak hat. Valójában nem több ez mint egy virtuális igazság, amely egy sajátos kóddal fordítandó. Ha társadalmi szinten értékeljük a helyzetet, már pedig erre minden okunk meg van, hiszen általánosan elterjedt jelenségről beszélünk, mondhatjuk tehát, hogy az ukrán társadalom bódult állapota saját önbódításának köszönhető, amely ebben az esetben a szellemi önvédelem egyik fázisa.

Az említett helyzet kialakulása a férfiak esetében sokkalta nagyobb volt a felmérések szerint, mint a hölgyek körében. Fontos megfigyelnünk, hogy a jelenség a fiatal korosztályokban 30-40%-kal ritkábban fordul elő, mint a tapasztaltabb korosztályok esetében. Azt azonban mégsem tartom célszerűnek állítani, hogy ez a pozitív állapot hosszútávon tartható lenne, mivel mindez a nyugati kultúra mind nagyobb érvényesülésének köszönhető és nem egy optimistább értékítéletnek. Ennek következtében pedig éppen az várható, hogy a generációk öregedésével mind jobban

előtűnnek a szülői hangsúlyok, mint ahogyan ez általában az emberi életben lenni szokott.

➤ **A problémáktól való menekülés + A pénznélküliségtől való rettegés:**

E két téma együtt tárgyalandó, mivel eredőjük és létezésük is olyan szorosan összekapcsolódik, hogy szétszedve nehezen értékelhetők hitelesen. Mint ahogyan ezt korábbi fejezetekben írtam a népesség egy jelentős része külföldön igyekszik megkeresni saját és családja kenyerét. Nem luxus kiadások finanszírozásáról, hanem alapvető kiadások költségeiről van tehát itt szó. A külföldön dolgozók nagy száma, indukálja az országba bejutó számottevő, nyugatról érkező készpénzátutalásokat is, ennek az ukrán gazdaságra nézve nem kifejezetten lendítő hatása van. Az egyes polgárok számára természetesen előnyt jelent, ám tőkeelosztási szempontból nézve a kérdést a helyzet korántsem ennyire kedvező.

A közszolgáltatások díjak az átlagfizetéshez viszonyítva:

Kelet-Ukrajna: 62%

Nyugat-Ukrajna: 47%

Elmaradt fizetések:

Kelet-Ukrajna: 52%

Nyugat-Ukrajna: 43%

Ezek az értékek is jól mutatják azt a pénzügyi zavart, amelyben az ukrán gazdaság jelenleg topog.

Ez, az első sorban mentális állapot, általában mindkét nem tagjaira jellemző, természetesen különböző okoknál fogva. Ezek részletezve jelen dolgozatban, az őket megillető fejezetekben, és alfejezetekben kerülnek kifejtésre.

➤ **Probléma megoldási képtelenség:**

A mindenkori kormányban relatív nagy biztonságot érzene a megkérdezettek. Ennek a háttérében azonban nem a valóban megbízhatónak, jól működőnek bizonyuló kormány/-ok állnak, hanem az a hajlam, hogy válasszon a nép valakiket, akik azután elviszik vállaikon az egész társadalom által vállalt helyzetekből adódó megoldandó

problémákat. Ezért az a jelenség is, amelyet az ukrán aktuálpolitikában gyakran látunk, hogy egyszer csak dörgedelmek közepette olyan dolgokért vonódik felelősségre az adott vezetés, amelyekbe történő nagy esélyű belebukást már a felálláskor előirányozni lehetett volna, hiszen olyan terhelést jelentenek, amelyek az adott működtetés szempontjából egyáltalában nem, vagy csak nehezen megoldhatóak. Mindazonáltal, jelenleg Yulia Tymoshenko kormánya a korábbi gyakorlathoz képest is nagyobb népszerűségnek örvend. Az ország nyugati részben ez a támogatás még nagyobb, mint keleten. Oly annyira, hogy azok a biztos szavazók, akik a miniszter-elnökasszonyra szavaznának azok 30%-kal többen vannak nyugaton, mint keleten. A kormány számára a legnagyobb kihívást a jelenleg igen ütemesen dráguló árak és az ez által megjelent társadalmi elégedetlenség kérdésköre jelenti.

A megkérdezett férfiak esetében jelentősen nagyobb méreteket öltött ez a probléma. A felmerülő kérdésekre adandó válaszok pedig nyilvánvalóan hiányoznak még. A nők ezeket a problémákat az egy férfihoz való tartozás szemszögéből közelítik meg általánosan, így rájuk jóval kisebb mértékben nehezedik a közélet felelőssége. Természetesen kivételt képez ezen megállapítás alól a hölgyeknek azon csoportja, akik függetlenül, nőként, önálló munkavállalóként, és sikeres üzletasszonyként, szellemi vezetőként, társadalmi szereplőként, stb. állják meg a helyüket a mai Ukrajnában.

➤ **Félelem a megtartó egzisztencia elvesztésétől:**

A munka, a korábban leírt háborús és a kulturális traumát átélt ukrán társadalom számára az életben tartó tényező, sőt több ettől, emberi méltóságot, a hasznosság, illetve megbecsültség látszólagos biztonságát jelenti. Az ukrán ember számára kiemelten fontos ez, mivel a jelen okozta stresszben ez jelenti a támaszt, mely a mindennapi „miérték?”-re ad választ. Ez az élmény elkendőzi a valóságos veszélyek mértékét, amelyek teljes mélységének ismeretében az átlagember tehetetlenné, cselekvésképtelenné válna. A társadalom egy bizonyos rétege számára azonban ezek a mélységek feldolgozhatóak és túl ezen ledolgozhatónak tűnnek. Ennek a megoldásnak az ára azonban a törvénnyel való visszaélés, és azzal való

szembe menetel. Az ukrán szervezett bűnözés, mely privilégiumokat szerzett Európában és a Távol-keleten is, a heves belső természet, a kétségbeejtő életkilátásokat eredményező sorozatos nemzeti traumák és az egymásnak sokszor szögesen ellentmondó kulturális és vallási asszimilációknak a terméke, mint egy kizárólag önmagában kontrollt ismerő, érdekmentes alkalmazkodási hajlandóságot nélkülöző, a szó szoros értelmében vett önvédelmi rendszer. Működtetésének lényege a hatalom minden lehetséges formájának oly módon való megtartása, hogy az sérthetetlen legyen e külvilág szempontjából, és élhet, illetve gazdag legyen a benne részvevők és családjaik szemszögéből. Ennek azonban a tagok feltétel nélkülsége és szorgos engedelmissége az alapja, amely minden körülmények között végrehajtandó.

Mindazonáltal a munkahelyek az átlagos állampolgárok számára két meghatározó szempont szerint válnak elérhetővé, avagy sem. Ezek a nemi hovatartozás és az életkor kérdései. A nemek által betölthető egyes munkahelyek kérdéséről korábban már szóltam. Megállapítottam a nemek hagyományos szerepvállalásának kitágulási folyamatát és új tevékenységek létrejöttét, melyek szintén nem specifikusak.

A társadalom életkori helyzetéről szólva korábban felfedtem már azt a tényt, mely szerint is, noha a társadalom fiatalodik, ezt a folyamatot nem követi hasonló lendületű gazdasági előrelépés, mivel az aktív korú lakosság gazdasági migrációja kritikus méreteket ölt nemzeti viszonylatban. A munkavállalók közül ezért a fiatalok megfelelő képzettség mellett kaphatnak munkát, míg az idősebbeknek is jut lehetőség. Itt azonban sokszor kizáró okként merül fel mégis a nem megfelelő felkészültség, vagy a nyelvtudás hiánya.

Manapság a kialakult helyzet elemzésének és értelmezésének igen érett formáját láthatjuk az ukrán közbeszédben. Ehhez illeszkedik jelen dolgozat későbbi fejezetében ismertetésre kerülő, 2008. Nemzetközi Nőnapja alkalmából, az ukrán miniszterelnök asszony által, az Európai Parlamentben, Brüsszelben elmondott beszéde. Melynek jelentősége éppen abban áll, hogy a politikusnő józanul értékelte és festette fel a nők létjogosultságát a társadalom meghatározó színterein, értékelve a nemeknek a társadalmi szükségesség mentén való megjelenésének jelentőségét.

Szavai egyszerűek, lényegre törőek, racionálisak, követik a kialakult ukrán és európai társadalmi szükségességet és mind e mellett megfelelően tükröznék egy emelkedett nőiességet, mely látszólag a férfias hatalomirányítási formák ellenfele, de valóságban éppen annak megújulását elősegítő, esszenciális elem.

A női megkérdezettek gyakran aggódtak nyíltan vagy rejteki módon egzisztenciájuk miatt, még abban az esetben is, amikor képzettségük és rátermettségük magától értetődő helyzetet teremtett. A férfiak esetében a munkaerőpiac kínálata volt szegényes és apáik elveszett egzisztenciájának helyébe nem látták hasonló, megfelelő önbecsülést és megélhetést nyújtó szakmák, tevékenységek bekerülését.

➤ **Rettegés a betegségektől:**

Az átlagember szemérmessége, az önkiszolgáltatás okán, jelentősen megnehezíti, hogy testi bajaikkal háziorvosaikhoz forduljanak. A rossz halálozási ráta és a nagyszámú, viszonylag súlyos megbetegedések mögött ezt is tudhatjuk, a társadalom más gyengítő hatásai mellett. A társadalom egészsége és teljesítőképessége nagymértékben függ az általános egészségi állapottól. Korábbi fejezetekben rendkívül negatív adatokat kellett tudomásul vennünk. Melyben a prevenció elégtelen volta, a társadalmi szintű önámítás (Ld. korábban!), a nemzeti traumák okozta félelem, a szükségtelen rejtőzködés együttesen hatnak. Az utóbbi esztendőkből nagymértékben avatkozott be a negatív tendenciák megfordításába az állam. Így a jól képzett és foglalkoztatott orvosok száma kiemelkedően magas.

Orvosok száma:

Ukrajna:	2,95/1000 fő
USA:	2,56/1000 fő

A lakosság körében végzett KMIS felmérés szerint az átlagember pesszimista gondolkodású. Arra a kérdésre, hogy „Ön mit gondol általános egészségi állapotáról?” sok esetben láthatóan pesszimista válaszok születtek.

További feltett kérdések és válaszaik, területi megoszlás szerint:

„Ön fél attól, hogy nem egészséges, de nincs bátorsága orvoshoz fordulni?”

Nyugat: 33%

Kelet: 25%

Közép és Dél: 24%

„Ön úgy véli, hogy az egészségi állapota rossz?”, kérdésre az Igenek aránya:

Nyugat: 17%

Kelet: 22,6%

Közép és Dél: 22,4%

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az betegségtől és az munkahelyi érvényesüléstől való félelem szintén összekapcsolódik egymással. Ennek alapját a következő szempontok adják:

- ***Melyik társadalmi osztályhoz, vagy korcsoportozhoz tartozik az illető!***
- ***A média hatása a mérték és értékformálásban. Sztereotípiák bevezetése. Klisék alkalmazása. Az igénytelenség irányába való elmozdulás.***
- ***Az egészségbiztosítás ítéletrendszere, véleményalkotó tulajdonságai, amelyek az egészségbiztosítási politika mögött állnak.***

Véleményük túlmutat hatásában kereteiken, mivel az általános értelmezés szerint átvilágításuk értéket ad az adott illető életének. Ezzel létének alap okát semmisíti meg, nem tisztelve azt mindenekelőtt. Ennek rendkívül erősek a mentális területen megjelenő negatív következményei.

„Önnek milyen az általános közérzete?”, kérdésre az alábbi arányban érkeztek negatív válaszok:

29 év alattiak: 4%

30-40 év között: 7%

45-59 év között: 22,5%

60 év feletiek: 48%

A kérdésekre felelők között egyenletes arányban oszlottak általában a válaszok. Jelentős eltérést egyetlen nem irányába sem lehetett kimutatni.

„A nők szerepe egy veszélyes világ stabilizálásában” – Yulia Tymoshenko brüsszeli beszéde

2008. márciusában a frissen megválasztott miniszterelnök asszony, Yulia Tymoshenko, brüsszeli útján beszédet mondott az Európai Unió képviselői előtt a Nemzetközi Nő Nap alkalmából. A beszéd eredeti címe: „The Role of Women in Stabilizing a Dangerous World”, azaz „A nők szerepe egy veszélyes világ stabilizálásában”. Kommentárjaival a teljes ukrán sajtó illetve az elhangzottakat.

Az miniszterelnök-asszony véleménye szerint, a nőknek nemcsak lehetősége van megjelenni a politika és a társadalom tartalmi színpadán, hanem egyenesen szükséges is, mivel a mai kormányok egyike sem képes eleget tenni abbéli feladatának, hogy megvédelmezze a felmerülő veszélyektől és igazságtalanságoktól az általa vezetett nép tagjait. Alább közlöm a közérdeklődésre leginkább számot tartó mondatokat az elhangzás nyelvén, azaz angolul. A magyar fordítást magam készítettem.

„ We, women, went into government precisely because we have so often witnessed government's failure in carrying out this key mandate. It is often said that women in power tend to make too many plans, with an eye to objectives that are too high, almost idealistic and unrealistic. ... The adoption of moral and dishonest decisions by governments against their own people is becoming a cynical standard today, and any honest goal looks idealistic and almost naive against this background. It is our duty to make people aware that they deserve more. If we are not able to sense the subtlest and deepest feelings of our people, we should not be in politics.

Although we are cautious about using weapons, I believe that women as political leaders are better prepared to defend the freedom and security of their people. ... We consistently defend the national interests of our countries. ... We are not afraid to act where our predecessors backed down because sometimes decisive actions are the only way to preserve stability in our unstable world. ... When women are called upon to head nations, as a rule they see people's hearts and minds and are capable of opening their own hearts and mind to their people. This is that higher level of trust and unity which opens the way to great accomplishments. ... In times of instability and new challenges in the contemporary world, we are confronted primarily by moral problems that are as old as the Bible. ... The crux of the matter is whether all people should obtain equal rights and equal opportunities; whether we treat people the way we want to be treated; which of us will be satisfied by the advice to suffer some more, which is what the poor often hear? ... Women who know what unequal treatment means feel this problem particularly keenly, no matter how it is camouflaged. ... Women understand that the threat facing the world is essentially a moral crisis. It is a crisis that cannot be overcome only through political measures or weapons. It cannot be resolved at a rally. It cannot be stopped by symbolic gestures or conversations. The time has come for our decisive actions in government.”

„ ..Mi, nők, azért vállalkoztunk a vezetésben való részvételre, mert oly gyakran láttunk kormányokat hibát véteni ebben a kulcsfontosságú feladatkörben. [Amint az a témafelvezetésből kiderül, ez a megjegyzés a kormányoknak arra az általános feladatára vonatkozik, hogy megóvják és védelmezzék polgáraikat az igazságtalanságoktól, illetve egyéb veszedelmektől!] Gyakorta hallani, hogy a nők

hatalmi helyzetben hajlamosak túl sok olyan tervet készíteni, amelyek a tények ismeretében túlzóak, majdhogynem idealistának és irreálisnak mondhatók. ... az erkölcstelen és tisztességtelen döntések —, melyek a népérdekek ellen valók— beemelése a kormányzásba napjainkban mind inkább cinikus szokássá válik és bármilyen tisztességes cél, idealistának és naivnak tűnik ilyen háttér mellett.

A mi feladatunk tudatosítani népeinkben, hogy többet érdemelnek. Hogyha nem vagyunk képesek megérezni a legnehezebben megfogható és legmélyebb érzéseit is az embereknek, nincs helyünk a politikában.

Habár mi megfontoltak vagyunk a fegyverek használatában, azt hiszem, hogy a nők, mint politikai vezetők felkészültebbek népeik békéjének és biztonságának védelmére. ...Mi [nők] következetesen védelmezzük országaink nemzeti céljait. ...Nem tölt el bennünket félelemérzés azoknak a cselekedeteknek a megtételétől, amelyeknek idején elődeink meghátráltak, mivel néha határozott tetteken keresztül vezet az út a stabilitás megóvásához, mai gyorsan változó világunkban. ... Amikor nőket kérnek fel arra, hogy népek élére álljanak, a hatalom által ők az emberek szívét és gondolatait látják meg, így képesek arra, hogy saját szíveiket és gondolataikat is megnyissák az emberek előtt. Ez az igazságosságnak és az egységnek az a magasabb szintje, amely utat nyit a nagyobb tetteknek. ... A jelen világ instabilitásának és új kihívásainak idejében, mi elsődlegesen erkölcsi problémákkal kerülünk szembe, amelyek éppen olyan régiek, mint a Biblia. ... A helyzet nehézsége, akkor is, hogyha minden ember egyenlő jogokat és egyenlő lehetőségeket nyer el; akkor is hogyha úgy mondunk ítéletet másokról, ahogyan szeretnénk, hogy bennünket is megítéljenek; hogy vajon melyikünk lehetne megelégedett attól a tanácstól, hogy szenvedjen egy kicsit többet, amit a szegények olyan gyakran kell, hogy halljanak? ... Azok a nők, akik igazán tudják, hogy mit jelent az egyenlőtlen elbánás, különösen élesen érzik ezt a problémát, függetlenül attól, hogy miként van az elfedve. ... A nők megértik, hogy a világ fenyegetéseivel való szembenézés első sorban erkölcsi kérdés. Pontosan ez az, amelyen nem lehet túljutni politikai lépésekkel vagy fegyverek útján. Nem lehet megoldani egy nagygyűlésen. Nem lehet megállítani szimbolikus gesztusokkal, vagy tárgyalások útján. Az idő elérkezett, hogy határozott lépéseket tegyünk a kormányzásban. „

(Yulia Tymoshenko; Brüsszeli beszéd –részletek-, Nemzetközi Nőnap alkalmából; Forrás: The Day – 12/03/2008, Szerda; Hajnal Gyöngyi fordítása)

A fenti szavak önmagukért beszélnek. Előre vetítik a kialakulóban lévő új, sajátos női szerep jövőbeli jelentőségét. Ez a szerep pedig éppen abban sajátos, hogy nem úgy lát el már meglévő feladatokat nagyobb hatékonysággal, mint a korábbi férfi megvalósítók, hanem új tartalommal tölti meg a régi kereteket. Ennek eredménye nem a nemek versenye, éppen ellenkezőleg, az egymáshoz való kapcsolódás és a kiegészítés folyamata. A két hatás együttesen teremt kiegyensúlyozó jövőt, adhat választ a kialakult mély és az erkölcs válságában gyökerező problémákra.

Összegzés

A fentiekben megismerhettük a mai ukrán társadalom múltját, jelenét, és az eddig kialakított jövőképét. Ismerkedtünk az ukrán néplelket nyomasztó problémák eredőjével és azzal a folyamattal, amelynek révén a helyzet kezelése jelenleg megtörténik. Ekkor láttuk a helyi kisebbségek közül a lengyel és a magyar diaszpórák jelentőségét, mint olyan tartalmakét, amelyek a kialakult baljós helyzetben egy fajta sajátos megoldási kulcsot jelentenek. Érdekesnek találtam láttatni e két Ukrajnába szakadt népcsoportnak az anyaországokhoz, egymáshoz és az ukrán társadalomhoz alkotott viszonyrendszerét, hogy az így leírt hármas nézőpontból szemlélhető viszonyok között az olvasó maga érezhesse meg a bevezetőben tárgyalt jelentőségeket. Tanulságosnak éreztem ezt a csöppnyi barangolást, mint virtuális tapasztalatszerzési lehetőséget a magyarság és kapcsolatainak megismerésében is. Azért tartom hatékonnak vizsgálni szomszédunk, Ukrajna belső viszonyait, hiszen a nemek viszonyrendszerében a vizsgált társadalom immunrendszerének működéséről, annak jelenlegi potenciáljáról, öfenntartó erejéről és a jövő hatásainak várható alakulásáról kaphatunk így tájékoztatást.

Jelen dolgozat témafelvető dolgozatként készült, az Európai Unió keleti határai mentén kialakult társadalmi rendszerek egyik meghatározó eleméről, az ukrán társadalom aktivitási potenciáljáról, mely mindig is befolyásolta és a jövőben is

meghatározó eleme lesz a térség belső dinamikájának. Az írásmunka az elérhető hivatalos mérési adatok alapján vállalkozik megállapításainak megtételére.

Bibliográfia

Tudományos háttéranyag:

Atkinson, Rita L. – Atkinson, Richard C. – Smith, Edward E. – Bem, Daryl J. – Nolen-Hoeksema, Susan: Pszichológia; Osiris, Budapest, 1999.

Bátky Zoltán, Biernacki Karol (szerk.): Lengyel-magyar történelmi olvasókönyv; Szegedi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat, Szeged, 2002.

Bell, A. P. – Weinberg, M. S. – Hammersmith, S. K.: Sexual preference: Its development in men and women; Bloomington, IL, Indiana University Press, 1981.

Cole, Michael – Cole, Sheila R.: Fejlődéslélektan; Osiris, Budapest, 1998.

Eliade, Mircea: Vallási hiedelmek és eszmék története I-III.; Osiris, Budapest, 1994.

Gilligan, C.: In a different voice: Women's conceptions of the self and of morality; Harvard Educational Review, 47, pp. 481-517., 1977.

Gilligan, C.: In a different voice: Psychological theory and women's development; Cambridge, MA, Harvard University Press, 1982.

Hajnal Gyöngyi: Adatok a dinasztikus örökösödés vizsgálatához; Ősi Gyökér c. folyóirat; 2008/01-03, pp. 16-26., Miskolc, MBE, 2008.

Hajnal Gyöngyi: Szakrális örökösödés Szent István korában és az asztrálmítoszi tér-idő elmélet; Szatymaz, Szerzői kiadás, 2006.

Hegedűs Lóránt: Jézus és Európa; Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1998.

Hinde, R. A.: Individuals, relationships and culture: Links between ethology and the social sciences; Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

Hopp Lajos-Küllős Imola-Voigt Vilmos: A megváltozott hagyomány - Tanulmányok a XVIII. századról; MTA Irodalomtudományi Intézete és az ELTE Folklór Tanszéke, Budapest, 1988.

Horalek K.: Bevezetés a szláv nyelvtudományba; Budapest, 1967.

Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása; Európa, Budapest, 2004.

Hutterer Miklós: A germán nyelvek; Gondolat, Budapest, 1986.

Komoróczy Géza: Bezárkózás a nemzeti hagyományba; Osiris, Budapest, 1995.

Lewis, M. – Saami, C.: The socialization of emotions; NY., Plenum Press, 1985.

Maccoby, E. (szerk.): The development of sex differences; Stanford, CA, Stanford University Press, 1966.

Magyari István: Az országokban való sok romlásoknak okairól; Magyar Helikon, 1979.

Mérei Ferenc: Községek rejtett hálózata; Osiris, Budapest, 1998.

Mészáros Rezső, Prof. Dr.: Kibertér – A földrajzi tudás új dimenziói; Hispánia, Szeged, 2003.

Pallas Nagy Lexikona; digitális kiadás, www.arcanum.hu

Stephens, W. N.: The family in cross-cultural perspective; NY, Rinehart & Winston, 1963.

Stone, J. L. – Church, J.: Childhood and adolescence: A psychology of the growing person; NY., Random House, 1957.

Szépe Gy. (szerk.): Társadalom és nyelv – Szociolingvisztikai írások; Budapest, 1975.

Szombathy Viktor (szerk.): Az őshazától a Kárpátokig; Panoráma, Budapest, 1985.

„What we are afraid of?”-The Day; 2008/03/25.;

Walker, L. J. – De Vries, B.: Moral stages/moral orientations: Do sexes really differ?; In: Black C. (szerk.): Gender differences in research in moral development; Los Angeles, US, 1985.

Walker, L. J. – De Vries, B. – Trevethan, S. D.: Moral stages and moral orientations in real-life and hypothetical dilemmas; NY, 1987.

Aktuálpolitikai és általános leírómunkák vonatkozásaként:

www.day.kiev.ua/DIGEST

www.polonia.org.ua/page.php.16

www.swisspass.ch/p_euro/p_europa.htm

www.swisspass.ch/p_linki/lin_euro.htm

www.bernardyni.ofm.pl/kustodia/zbaraz.htm

www.britannica.com/eb/article-30131/Ukraine

www.news.ch

Szimoncsikné Laza Margit

Az Európai Unió és Magyarország egyenlő bánásmód és esélyegyenlőségre vonatkozó jogának összevetése, és elemzése; a közösségi joganyag hazai átvétele

„Az egyenlő bánásmód követelménye a kötelezettektől azt kívánja meg, hogy tartózkodjanak minden olyan magatartástól, amely bizonyos tulajdonságaik alapján egyes személyek vagy személyek egyes csoportjaival szemben közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetést, megtorlást, zaklatást vagy jogellenes elkülönítést eredményez”⁷²

A magyar közvélekedésben a nemek társadalmi szerepe hasonló ahhoz a Nyugat-Európai felfogáshoz, amely szerint a női és férfi szerepeket tradicionális és modern felfogásban ismerik el. Az Európai társadalmak tradicionálisnak („konzervatívnak”, „hagyományosnak”) tekintik a nő kizárólagos háziasszonyi és anyai szerepvállalását, amelyhez a férfi kizárólagos kereső tevékenysége társul. Ez a felfogás a XX. század elejéig Európában többnyire uralkodó szerep-mintát, modellt jelentett, amelyben a nő munkavállalása egyértelműen negatívan ítéltetett meg, főként akkor, ha a család gyermeket is nevelt. A férfinak ebben a modellben feladata nincs, az otthoni teendők, így a gyerekgondozás is a nőt terheli. Ezzel szemben a modern felfogás a nemi szerepeket ennél nyitottabbnak látja, és a hagyományos feladatmegosztás bomlását, felcserélődését is elismeri.

Magyarországon a szocializmus idején volt élesen érzékelhető a tradicionális női szerep átértékelődése, annak addig ismeretlen negatív megítélése. Az 50-es években kezdődött el a nők tömeges munkába állítása, mely szorosan összefüggött a kor gazdasági kényszerével és ideológiájával: a szocialista iparosítással, valamint az államnak a gyermeknevelésben való szerepvállalási igényével. Ezzel együtt jártak azok a többnyire direkt propagandák⁷³, amelyek a közfelfogás számára

⁷² 2003. évi CXXV. tv.

⁷³ A dolgozó nő képe mint követendő modell az 50-es években mindvégig nagy gondossággal került megjelenítésre a sajtóban. A Nők Lapja című újság rendszeresen közzétette a „Becsületkönyv” című rovatában azoknak az

megfogalmazták a „dolgozó nő” társadalmilag kiemelkedő statusát, és ezzel együtt a kizárólag háziasszony, vagy anya szerepet vállaló nők lebecsülését.

1955-56-ban nőtt az értelmiségi nők száma, a női iskolázottság szintje és minősége is emelkedett. A tudományos kutatómunkát folytató nő „felzárkózott” a munkás és parasztasszonyok ábrázolása mellé.

Hangsúlyozni szeretném, hogy ez a felülről diktált, torz emancipáció nem értelmezhető természetesen a mai értelemben vett modern női szerepvállalással, nem értékelhető a mai értelemben vett nemek közötti egyenlőség alapköveként. Ezt a női szerepet a kor államhatalmi berendezkedés keltette életre, nem pedig a társadalmi igény.

A 60-as évek közepén bevezették a GYES-t (1967), ennek köszönhetően hazánkban a szocialista típusú emancipáció túlsúlya csökkenni látszott. Egy 70-es években elvégzett kutatás során a megkérdezettek 2/3-a azon a véleményen volt, hogy „egy kisgyermekes anya számára a legfontosabb feladat a gyermeknevelés, a háztartás vezetése, illetve a harmonikus családi légkör biztosítása és ezért indokolt lenne, hogy ne vállaljon kereső tevékenységet. A többség tehát a hagyományos családi szerepmegosztás mellett foglalt állást, a férj feladatának tartva a család eltartását, a nők fő feladatának pedig a gyermeknevelést és a család összetartását jelölte meg.”⁷⁴

A rendszerváltást követően a nők társadalmi helyzete több területen is rosszabbodott, nőtt a férfikkal szembeni relatív lemaradásuk (annak ellenére, hogy a női foglalkoztatottság meghaladta a nyugat-európai színvonalat). Ez leginkább a nők munkaerő-piaci pozíciójának (bérezés, előléptetés) romlásában nyilvánult meg. 1997-től a foglalkoztatottság terén is visszaesés volt tapasztalható: míg a

asszonyoknak a teljesítményét, akik kiemelkedtek „jó munkájukkal és hazájuk iránti kötelességük maradéktalan teljesítésével”. Teljes személyazonosságukkal jelentek meg azok a lányok és asszonyok a rovatban, akik esztergályosként, traktorosként, tszcs-brigádvezetőként stb. felülmúlták az előírt teljesítményt a gyárban. Külön színfoltként jelentek meg a férfias női munkát bemutató írások és képek: női ácsok, kombájnosok, szerszámgyalusok, traktorosok és rendőrök mosolyognak a korabeli fotókról.

⁷⁴ Pongrácz Tiborné: A család és a munka szerepe a nők életében

rendszerváltás idején 20 %-al haladta meg ez az adat az uniós átlagot, addig 1997-re már 5 %-al maradtunk el az EU tagállamok átlagától.⁷⁵

Nemek közötti egyenlő bánásmód és a nemek közötti esélyegyenlőség magyar és Közösségi normaanyaga

A legfelsőbb szintű szabályozás (az Alkotmány és a Szerződések)

A nemek közötti egyenlő bánásmód (egyenjogúság), és a nemek esélyegyenlősége egymással szorosan összefüggő fogalmak, azonban jelentéstartalmuk eltérő.

A nemek közötti egyenlő bánásmód nem más, mint a nőkkel szembeni diszkriminációtilalom. Az esélyegyenlőség az egyenlő bánásmód megvalósulását szolgálja, tényleges cselekvést kíván meg. Az Európai Unió esélyegyenlőségi politikája a tagállamok elé állítja e követelmények pontos meghatározását (lásd később).

A nemek egyenjogúságát érintő magyar jogi szabályozásnak már az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőzően voltak hagyományai. Alkotmányunk már a kezdetek óta tiltotta a nemek közötti megkülönböztetést, noha ennek sokáig „rituális” alkotmányjogi rendelkezésnek számított. A rendszerváltáskor megvalósuló átfogó alkotmánymódosítás megteremtette a megkülönböztetés – ezen belül a nők és férfiak közötti - tilalmára vonatkozó jelenleg is hatályos rendelkezését.

Az Alk. 70/A. § (1) bekezdése szerint. „ a Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”

⁷⁵ Rózsa Orsolya: Esélyegyenlőség nők és férfiak között

Alkotmányunk megfogalmazza továbbá az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét (70/B §), amely magába foglalja a jogot olyan jövedelemhez, ami arányban áll az elvégzett munka mennyiségével és minőségével. Ez a szabály általánosan mondja ki a diszkriminációtilalmat, annak a nemek közötti vonatkozására külön nem tér ki.

Az egyenjogúsághoz való alkotmányos alapjog szabályozásánál – figyelembe véve az egyes részjogosítványokat - a nemen alapuló diszkrimináció tilalom kap leggyakrabban kiemelt figyelmet.⁷⁶

Az Alkotmány 66. §-a is tilalmazza a férfiak és a nők megkülönböztetését, mikor kimondja, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében.

Említésre méltó e kérdésben az ENSZ tevékenysége, aminek köszönhetően 1979-ben elfogadták, „A nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről” szóló egyezményt (CEDAW). Az Egyezményt Magyarország 1980. december 22-én írta alá és az 1982. évi 10. törvényerejű rendelettel hirdette ki, a kiegészítő jegyzőkönyv pedig a 2001. évi LX törvénnyel vált kötelezővé.

Az Egyezmény egyrészről megfogalmazta a diszkriminációt, másrészről ezen túllépve meghatározza a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés fogalmát is. „a nőkkel szembeni diszkriminációnak kell tekinteni, a nemi hovatartozás miatti minden olyan megkülönböztetést, kizárást és korlátozást, amelynek hatása vagy célja, hogy csorbítsa vagy megsemmisítse a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári vagy bármely más területen fennálló emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak elismerését és megvalósítását a férfiak és nők közötti egyenlőség alapján, a nők által való gyakorlását, függetlenül családi állapotuktól.”

⁷⁶ A legtöbb európai állam alkotmányában (kivéve Litvánia) a nemen alapuló megkülönböztetés tilalma kifejezetten került meghatározásra. (Forrás: Magyar Alkotmányjog III. 9. fejezet, szerk: Drinóczi Tímea, Dialóg Campus Kiadó, 2006.)

A CEDAW-nak kiemelkedő érdeme van abban, hogy számos ország közvéleménye szembesült a nők meglévő emberi jogi problémáival. 2000-ben az Európai Unió bejelentette be, hogy a jegyzőkönyvnek szinte valamennyi EU-tagállam már aláírója és a közeljövőben jórésük ratifikálni fogja.

A CEDAW 2006-os jelentésében számos területen elmarasztalta hazánkat a nemek közötti esélyegyenlőség érvényesítése terén.⁷⁷

Az ENSZ – a CEDAW mellett -számos világkonferenciát tartott a nők jogainak védelme érdekében, amelyek közül kiemelkedő célokat fogalmazott meg a Pekingi Konferencia alkalmával létrehozott Cselekvési Platform. A célkitűzés 12 területe irányult: szegénység, oktatás, egészségügy, nők sérelmére elkövetett erőszak elleni küzdelem, fegyveres konfliktusok, gazdaság, döntéshozatal, hatalom, média, környezet, gyermekklányok és a nők emberi jogai.

Az Európai Közösség primer⁷⁸ joganyagán belül, a szerződések jellemzője, hogy azok a tagállamok vonatkozásában közvetlen hatályosak, így ma már bármelyikünk hivatkozhat rá. A közösségi jog (szerződés) közvetlen hatályának elismerését az EuB-nak a Van Gend en Loos-ügyben⁷⁹ hozott ítélete alapozta meg.

„Van Gend en Loos-ügy”: az ügy egy holland vámügyekben eljáró különleges közigazgatási bíróságtól került az EUB-hoz. Az EGK Szerződés (12.cikk) tiltotta a tagállamok között új vámok és velük egyenértékű díjak bevezetését, és a már alkalmazottak felemelését. VGeL cég által szállított (formaldehid) árura a hollandok az addigi 3 % helyett 8 % vámot róttak ki, emiatt pert indított a cég. A hollandok szerint ők nem emeltek vámot, csak átsorolták az árut egy másik kategóriába, ahol viszont magasabb a kulcs.

⁷⁷ A CEDAW aggályosnak találta a magyarországi roma nők helyzetét. Intézkedéseket szorgalmaztak ez ügyben. Hazánk időszi kormányzati jelentése mellé két civilszervezet, a Magyar Női Érdekvérvényesítő Szövetség (Női Érdek) és az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) készített árnyékjelentést, amit az ENSZ bizottsága figyelembe vett, és ezzel összhangban fogalmazta meg ajánlásait a roma nőkkel szembeni diszkrimináció felszámolására.

⁷⁸ Az elsődleges közösségi joganyag részei az alapító-, módosító-, csatlakozási- költségvetési szerződések, valamint a csatlakozó jegyzőkönyvek. Íratlan elsődleges jognak tekintendők az általános jogelvek és a szokásjog.

⁷⁹ Case 26/62 [1963] ECR

A Római Szerződés (1957) 119. cikke is kimondta, hogy a férfiak és a nők egyenlő munkáért egyenlő bért kapjanak. Az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét azért emelték be a Szerződésbe, mert úgy vélték, hogy hozzájárulhat a versenyt torzító körülmények megszüntetéséhez, továbbá a női munkavállalók élet- és munkakörülményeinek javításához. Ily módon ez a cikk gazdasági megfontolásból került elfogadásra, azt is mondhatjuk, hogy az EGK az egyenlő bánásmód elvét kizárólag gazdasági szempontból tekintette elismertnek. Ez a gazdasági szemlélet a 70-es években kezdett bővülni, és a Defrenne⁸⁰ ügy hatására az esélyegyenlőség szociális dimenziójára is ráirányította a Tanács figyelmét⁸¹.

Defrenne kisasszony légi utaskísérő volt a belga Sabena légitársaság vállalatnál az EKSz 119.cikke (141.cikk) alapján kifogásolta, hogy ugyanazért a munkáért a férfiak munkabéréntől eltérő munkabért kap.. Az EGK Szerződés fenti cikkéből (119.) levezetve fogalmazta meg a Defrenne v. Sabena ügyben az Európai Bíróság a férfiak és a nők közti megkülönböztetés tilalmát nemcsak az állami hatóságok eljárásaiban, hanem minden olyan megegyezésben, amelynek az a célja, hogy kollektíve szabályozza a fizetett munkavégzést. Vagyis nemcsak az állam- polgár (horizontális), hanem a magánszemélyek (vertikális) viszonyaiban is tiltotta a diszkriminációt.

Az Amszterdami Szerződés 2. cikke szerint a Közösség feladata, hogy közös piac, valamint gazdasági és monetáris unió létrehozásával, továbbá a 3. és a 4. cikkben meghatározott közös politikák, illetve intézkedések végrehajtásával a Közösség egész területén el ő mozdítsa a gazdasági tevékenységek harmonikus, kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődését, a foglalkoztatottság és a szociális védelem magas szintjét, a férfiak és nők egyenlőségét, a fenntartható és inflációt nem gerjeszt ő növekedést, a gazdasági teljesítmények nagyfokú versenyképességét és konvergenciáját, a környezet minőségének magas szint ű védelmét és javítását, az életszínvonal és életminőség emelését, valamint a tagállamok közötti gazdasági és társadalmi kohéziót és szolidaritást.

⁸⁰ Case 43/75

⁸¹ Ettől kezdődően a Tanács több esélyegyenlőségi irányelvet fogadott el (lásd. később)

Az Amszterdami Szerződés kiterjesztette a Római Szerződés nemek közötti megkülönböztetéssel foglalkozó normáját, beveszi a Közösség céljai közé: "törekedni kell a nemek közötti egyenlőtlenség leküzdésére, és elő kell segíteni a nők és férfiak közötti esélyegyenlőséget". A nemek alapján történő megkülönböztetés tilalma szerepel a 13. cikk (korábban 6 a. cikkely) klauzulájában is: „... a Tanács, (...) egyhangúan megfelelő intézkedéseket tehet a nemen, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékossgon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés leküzdésére.”

A 137. cikk (korábbi 118. cikk) megváltozott szövege szerint A 136. cikkben foglalt célkitűzések megvalósítása érdekében a Közösség támogatja és kiegészíti a tagállamok tevékenységeit „(...) a férfiak és nők munkaerő-piaci esélyegyenlősége és az egyenlő munkahelyi bánásmód” területén. 141. cikk (korábbi 119. cikk) szerint: „(1) Minden tagállam biztosítja annak az elvnek az alkalmazását, hogy a férfiak és a nők egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért egyenlő díjazást kapjanak.”

Egyéb hazai törvények és a közösségi irányelvek

Az irányelv a Közösségi jog egyik szekunder jogforrása⁸², többek között abban különbözik az előzőekben tárgyalt szerződésektől, hogy főszabályként nincs közvetlen hatálya⁸³. Az irányelv címzettjei a tagállamok, jelentősége abban áll, hogy a jogharmonizáció egyik fő eszköze.⁸⁴ Jogalkotási kötelezettséget ró tagállamokra. Az irányelvben foglaltak nemzeti joganyagban történő átvétele, vagyis az implementálás (implementation) időhöz kötött (általában 2 év).

Az EGK Szerződés nem határozza meg, hogy milyen jogforrásban történjen az irányelv tartalmának „átvétele” a tagállam részéről. A jogharmonizálás megvalósító

⁸² A másodlagos közösségi jog körébe tartoznak a rendeletek, határozatok és irányelvek. Ezek jogi kötőerővel bírnak, míg – a szintén másodlagos jogforrásként meghatározható – ajánlás és vélemény jogi kötőerővel nem bír.

⁸³ A Grad ügyben az EuB megállapította ezen felül, hogy az irányelv közvetlen hatályosulásának és alkalmazhatóságának követelményei: világos, pontos, feltétel nélküli.

⁸⁴ EGKSz. 3. fejezete A jogszabályok közelítése címszó alatt a 100. cikkben (most 94. cikk) kifejezetten az irányelvet nevesíti a jogharmonizáció fő eszközének.

jogforrásokkal kapcsolatban az EUB hármas követelményt állított fel: olyan jogforrásban kell a direktívákat átvenni, amely általános, kötelező erejű és effektív. A magyar jogalkotás az Európai irányelvek átvételét törvényi szintű szabályozással végezte el a csatlakozást megelőzően, és ezt követően is.

A Tanács 1975. február 10-i 75/117/EGK irányelve a férfiak és a nők egyenlő díjazása elvének alkalmazására vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről volt az első nemek közti esélyegyenlőség javítását célul tűző direktíva, amelyet hazánk a Munka Törvénykönyvének módosításáról szóló 2001. évi XVI. törvénnyel implementált. Ezt megelőzően az Mt. általános tilalmat fogalmazott meg a munkavállalók bérét érintő diszkriminációban⁸⁵. A módosított törvénynek a hátrányos megkülönböztetés általános tilalmáról szóló rendelkezése ennek megfelelően a következőképpen szólt: „A munkaviszonnyal kapcsolatosan tilos hátrányos megkülönböztetést alkalmazni a munkavállalók között nemük, koruk, családi vagy fogyatékos állapotuk, nemzetiségük, fajuk, származásuk, vallásuk, politikai meggyőződésük, munkavállalói érdekképviselőthez való tartozásuk, vagy ezzel összefüggő tevékenységük, továbbá minden egyéb, a munkaviszonnyal össze nem függő körülmény miatt.”

Az Mt. 2001-es módosítását a Tanácsnak a bizonyítási teher megfordításáról a nemi hovatartozás alapján történő diszkriminációs esetekben elfogadott 97/80/EK irányelve is szükségessé tette. Ennek következtében a hátrányos megkülönböztetésből eredő jogviták esetén a munkáltatóra települt a bizonyítási tehet.

A nemi alapú hátrányos megkülönböztetés hazai joggyakorlatából leginkább ismertté vált ügy a Monori-ügy volt. Egy asszisztensi munkakörre jelentkező hölgy egy üzletlanc ellen indított pert, mert kifogásolta, hogy a munkavállalók keresésére közzétett hirdetés megsértette az ő hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó alkotmányos és polgári jogait. A szóban forgó hirdetés alapján a cég ugyanis kizárólag huszonöt és harmincöt év közötti férfit jelentkezőket várt a munkakör betöltésére. A felperes azonban egyrésztől nő,

⁸⁵ Ez az általános tilalom az Alk. 70/B § (2) bekezdésében foglalt egyenlő munkáért egyenlő bért alapelvevel áll összhangba, így a tilalom nemcsak a nők és férfiak vonatkozásában, hanem generálisan, minden munkavállaló vonatkozásában tiltotta.

másrészről 51 éves volt, így a kritériumoknak nem felelt meg. A vállalat közölte is vele, hogy nem alkalmazná. A hölgy kérte a Monori Bíróságot, hogy állapítsa meg az üzletlánc jogsértését. A bíróság az alkotmány 70/A. § és a 66. § (1) bekezdése, továbbá a Ptk.64 76. § és az Mt.65 5. §-a alapján megállapította, hogy az említett hirdetés a nem és életkor vonatkozásában olyan indokolatlan és önkényes hátrányos megkülönböztetést alkalmazott, amely sértette a felperes hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó jogait. Az alperes cégnek kellett volna bizonyítania azt, hogy a megkülönböztetés indokolt volt. Ezt az alperesi cég bizonyítani nem tudta, ennek hiányában azonban a hirdetés jogsértőnek bizonyult.

A Tanács 2002/73/EK irányelvével módosított 76/207/EGK irányelve szabályozza a nőkkel és a férfiakkal való egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés és az előmenetel lehetőségei, valamint a munkafeltételek terén történő végrehajtását.

Az irányelv 1. cikkelye szerint az irányelv célja az, hogy "a tagállamokban megvalósuljon a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elve a munkához jutás - beleértve az előmenetelt és a szakképzést -, valamint a munkafeltételek és a szociális biztonság, a 2. cikkelyben meghatározottak szerint".⁸⁶

Az irányelv felsorolja a tagállamok számára előírt kötelezettségeket (3. cikk): tagállamok kötelesek megszüntetni az egyenlő bánásmód elvével összeegyeztethetetlen jogi és igazgatási rendelkezéseket, a kollektív szerződésekben, egyedi munkaszerződésekben; a szabad-foglalkozásúak vonatkozó szabályokban tükröződnie kell az egyenlő bánásmód elvének; továbbá felül kell vizsgálni azokat az igazgatási rendelkezéseket, amelyek nem egyeztethetők össze az egyenlő bánásmód elvével, és amelyek esetében már nem indokolt az a védelem, amelynek érdekében megalkották őket. A tagállamok feladatává teszi azt is, hogy követelje meg a munkaviszonyban szereplő feleket a kollektív szerződések vonatkozásában az ellenőrzésre.

⁸⁶ 2. CIKKELY (1) bekezdése "Az egyenlő bánásmód elve a következő rendelkezések értelmében azt jelenti, hogy a nemek között - különösen házasságj illetve családi állapotra hivatkozva - közvetett vagy közvetlen hátrányos megkülönböztetés nem történhet."

A 76/207/EGK irányelv 1. és 2. cikkelyében foglalt meghatározások megfelelőjét szintén az Mt. 5.§ (1) bekezdésében találjuk.

A törvény az irányelv szabályainak megfelelően kimondja „az egyenlő munkáért egyenlő bér”elvét. A munkaköri besoroláson vagy teljesítményen alapuló munkabért úgy kell megállapítani, hogy az a munkavállalók között hátrányos megkülönböztetést ne eredményezhessen.

Az irányelv átvételének köszönhetően az Mt. hatálya – a 2001. évi módosítás következtében - már kiterjed a munkavállalás létrejötte előtti időpontra, az azt megelőző eljárásokra is. Ennek azért van kiemelkedő jelentősége, mert a gyakorlatban talán ezekben az eljárásokban fordul elő leginkább a hátrányos megkülönböztetés (Monori-ügy).

Magyarországon a nők és férfiak esélyegyenlősége - az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamatában - a Szociális ügyek és foglalkoztatás fejezetén belül került tárgyalásra. A csatlakozásra való felkészülés feladatai voltak e területen: az esélyegyenlőségre vonatkozó joganyag maradéktalan átvétele, a közösségi programokban való részvétel, az esélyegyenlőség gyakorlati megvalósítását segítő ún. pozitív intézkedések kezdeményezése, ill. kísérleti program indítása a Phare előcsatlakozási alap program keretében.

A csatlakozásra elkészült, és az Országgyűlés elfogadta az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt. (továbbiakban: Esélytv.) A törvény ugyan régóta váratott magára⁸⁷. A törvény hatálya mind az egyenlő bánásmód biztosítására, mind pedig az esélyegyenlőség előmozdítására kiterjed. Az esélyegyenlőséget érintő néhány rendelkezés csak keret jellegű. Az egyenlő bánásmód elvével kapcsolatban az Esélytv. meghatározza a

⁸⁷ Az egységes törvény megalkotását először Furmann Imre, civil jogvédő aktivista, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda igazgatója vetette fel 1996-ban. 2001-ben további két tervezet született, melyek egyike – a Hack-Kóródi-féle szabaddemokrata törvényjavaslat – a nők és férfiak esélyegyenlősége biztosításáról, a másik Szili Katalin és Kósáné Kovács Magda által benyújtott tervezet az egyenlő bánásmódról és a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szolt. A Medgyessy-kormány – nyomásra ugyan – de alapvető fontosságúnak érezte egy átfogó törvény megalkotását. Ennek megfelelően 2002. novemberére az IM elkészítette az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvénytervezet koncepció anyagát.

hatályt (köz- és magánszféra eltérő), a fogalmakat (közvetlen és közvetett diszk., zaklatás, jogellenes elkülönítés, megtorlás, előnyben részesítés), az eljárási szabályokat (közérdekű igényérvényesítés, bizonyítási teher megfordítása). Az egyes területekre (foglalkoztatás, szociális biztonság, egészségügyi, lakhatás, oktatás, áruk és szolgáltatások igénybevétele) vonatkozó részletes szabályok köré, valamint az intézményrendszert.

Az egyenlő bánásmód elve általánosan érvényesül. Az általános jelleg egyrészt azt jelenti, hogy a törvény felsorol minden olyan tulajdonságot, amely diszkrimináció alapjául szolgálhat, pl. nem, faj, fogyatékoság, családi állapot stb. /Ez teljes mértékben összhangban van az Amszterdami szerződés 13. cikkével./ Másrészt a törvény abban a tekintetben is általános, hogy az élet valamennyi területén előírja az egyenlő bánásmód biztosítását.

Az esélyegyenlőség előmozdítását a hátrányos társadalmi csoportok esélyegyenlőségét szolgáló valamennyi kormányzati intézkedést magában foglaló keretprogrammal, a Köztársasági Esélyegyenlőségi Programmal, valamint a hátrányos helyzetű munkavállalók, (főleg nők, romák) munkahelyi helyzetének javítását szolgálja.

A törvény a korábban már említett Mt. 5. §-t ismét újrászabályozta, hiszen az Esélytv. a jogrendszer egészére, általános jelleggel határozza meg a diszkrimináció tilalmát. Az Mt. 5. § (1) bek. új normaszövege biztosította a két törvény (Mt. és Esélytv.) rendelkezései közötti koherenciát. Ennek megfelelően az Mt. 5. § (1) bekezdése hatályos szövege: „A munkaviszonnyal kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani.”

A törvény elvégezte az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozó addig létező teljes körű harmonizációs feladatokat, számos antidiszkriminációs EGK és EK irányelv került átültetésre a hazai jogrendbe. Ezek közül a nemek esélyegyenlőségének követelményét megfogalmazó direktívák a következők:

Az egyenlő bánásmód szociális védelemre vonatkozó szabályait az Európai Unióban különösen a 79/7/EGK irányelv, valamint a 86/378/EGK irányelv képezi. E két irányelv átültetésére vonatkozó jogharmonizációs kötelezettségnek tett eleget hazánk az Esélytv. elfogadásával. A szabályozás célja, „hogy a kötelező szociális biztonsági rendszerek által fedezett kockázatok - különösen betegség, anyaság, család, rokkantság, hátramaradottak, öregség, üzemi baleset, illetve foglalkozási megbetegedés, halál és munkanélküliség -, valamint a szociális biztonsági rendszereket kiegészítő szociális segélyezés keretében nyújtott ellátások igénylése és folyósítása során sikerüljön érvényre juttatni az egyenlő bánásmód elvét.”⁸⁸

79/7/EGK irányelv 4. cikkének (1) bekezdése értelmében az egyenlő bánásmód elve azt jelenti, hogy semmilyen nemi megkülönböztetés nem állhat fenn, sem közvetlenül, sem közvetetten, különös tekintettel a családi állapotra és a családi jogállásra történő hivatkozással a következő területeken: – a rendszerek hatálya és a rendszerekhez való hozzáférhetőség feltételei tekintetében, – a járulékfizetési kötelezettség és a járulék számításának tekintetében, – a juttatások kiszámítása tekintetében, ideértve a házastársnak és az eltartottnak járó pótlékokat, valamint a juttatásokra való jogosultság tartamára és fenntartására vonatkozó feltételeket.”

Az irányelv 7. cikkének (1) bekezdése értelmében az irányelv nem érinti a tagállamoknak azt a jogát, hogy ennek az irányelvnek a hatálya alól kizárják „ az öregségi és egyéb nyugdíjjogosultság szempontjából a nyugdíjkorhatár, illetve a nyugdíjkorhatárnak az egyéb juttatásokra vonatkozó esetleges következményeinek a meghatározását.”

Az Esélytv. –en kívül a 79/7 EKG irányelvével összeegyeztethető szabályozást tartalmaz a rehabilitáció járulékról⁸⁹, a társadalombiztosítási nyugellátásról⁹⁰, valamint a kötelező egészségbiztosítási ellátásról⁹¹ szóló törvényünk is.

⁸⁸ Esélytv. általános indoklása

⁸⁹ 2007. évi LXXXIV. tv.

A Tanács 86/613/EGK irányelve rendelkezik a valamely tevékenységet, beleértve a mezőgazdaságot, önálló vállalkozást folytató férfiakkal és nőkkel való egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról, valamint az önálló vállalkozó nők terhességi és anyasági védelméről. Az irányelv rendet teremtett az önfoglalkoztatók munkajogi státusza terén. Az önfoglalkoztatók jogállása ugyanis nem volt teljesen világos, így e területen jogbizonytalanság keletkezett főként azon nők vonatkozásában, akik jelentős szerepet játszottak ugyan a családi gazdaságban (pl. a farmerfeleségek), de jogaik tekintetében perifériára szorultak. Az irányelv, valamint a Tanácsnak az esélyegyenlőséget elősegítő 2000/78/EK számú másik direktívája, („a foglalkoztatási és munkahelyi egyenlő bánásmód általános kereteinek a létrehozásáról”) szintén az Esélytv. rendelkezéseivel került implementálásra.

Az Európai Unió Tanácsának „a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés”-ről szóló 2004/113/EK irányelvét 2007. december 21-ig át kellett átültetni a magyar jogrendbe⁹². Az átültetés következtében Magyarországon a 2007. december 21. után kötött valamennyi új szerződésben a biztosítási, illetve azzal kapcsolatos pénzügyi szolgáltatások alkalmazásakor a díjak és juttatások számításában a nemi hovatartozás nem eredményezhet különbséget.

A férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvéről szóló legújabb, 2006/54/EK irányelv harmonizálására 2008. augusztus 15.-ig kell, hogy sor kerüljön.

Az Alkotmánybíróság alkotmányértelmező és az Európai Bíróság jogfejlesztő tevékenysége

Az Alkotmánybíróság az Alk. 70/A. § (1) értelmezéséhez fűződően kifejtette, hogy a diszkrimináció: „az alapjognak nem minősülő egyéb jogra vonatkozó,

⁹⁰ 1997. évi LXXXI. tv.

⁹¹ 1997. évi LXXXIII. tv.

⁹² Az implemetálás a 2007. évi CXXXVII. évt tv-el megvalósult.

személyek közötti hátrányos megkülönböztetés vagy más korlátozás alkotmányellenessége akkor állapítható meg, ha a sérelem összefüggésben áll valamely alapjoggal, végső soron az emberi méltóság általános személyiségi jogával, és a megkülönböztetésnek, illetve korlátozásnak nincs tárgyilagos mérlegelés szerint ésszerű indoka, vagyis önkényes.”⁹³. A diszkrimináció tehát csakis akkor alkotmányellenes, ha az indokolatlan, önkényes. Joggal vetődik fel, hogy van indokolt diszkrimináció? Igen, létezik, és számtalan példa van rá. Leginkább a társadalombiztosítás, szociális ellátások területén jelenik meg. A különféle szociális segélyeknél tényleges különbséget kell tenni az emberek között rászorultságuk alapján. Mindez azért tekinthető „indokolt” diszkriminációnak, mert a különbségtétel végső soron éppen az esélyegyenlőség megteremtése céljából történik.

Nemek közötti egyenlő bánásmód alatt általában és elsősorban a nők egyenjogúságának elismerését, és védelmét értjük. Ez nyilvánvalóan a történelmi, illetve a nemek „hagyományos” szerepmegosztásából ered, abból a – véleményem szerint sok esetben megalapozott - tényből, hogy a védelemre szoruló nem a „gyengébbik”. Az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezése során hozott határozataiban azonban „egyensúly” figyelhető meg, egyaránt tekintettel van mindkét nem sajátosságaira.

Az egyenlő bánásmód tartalmát az Alkotmánybíróság több határozatában is bővítette és értelmezte. A 14/1995. (III.13.) AB határozat – az azonos neműek házasságkötésének tilalma kapcsán - kifejtette, hogy „A férfi és nő egyenjogúságának addig van értelme, amíg a férfi és nő közötti természetes különbséget elismerjük, s erre figyelemmel valósul meg az egyenjogúság.”

Az Alkotmánybíróság ezen megállapítása alapján egyértelmű: az egyenlő bánásmód során a nő és férfi közötti különbséget el kell ismerni. Ebből következően az egyenlő bánásmód, vagy az esélyegyenlőség nem egyenlő az egyforma bánásmóddal.

⁹³ 90/B/1990/9 számú AB határozat

A 7/1998. (III.18.) AB határozat szerint az Alkotmány ama felhatalmazása, ami „A munka végzése során a nők és fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják” meghatározás a pozitív diszkriminációt magába foglaló jogszabályok megalkotására ad felhatalmazást. Kifejti továbbá, hogy ez a felhatalmazás nyilvánvalóan a nemek közötti biológiai okokra vezethető vissza. Az adott határozat egyébiránt alapvetően „a férfiak védelmében” járt el. Az Alkotmánybíróság a 66. § (1) bekezdésének sérelmét állapította meg a „szövő férfiak” esetében. Az adott munkakörökben mindkét nem azonos munkaköri ártalmaknak volt kitéve. Az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a férfiak hátrányos megkülönböztetésének ebben az összefüggésben már nem lehet alkotmányos indoka a férfiakra általában jellemző nagyobb fizikai teherbírása, a nőktől eltérő más biológiai és fizikai szerep, mert az adott munkakörökkel együtt járó különös egészségi ártalom a férfiakat ugyanúgy éri, mint a nőket. Ezzel szemben a jogszabályi munkakör-felsorolás kizárta a férfiakat a korkedvezményből. Ez a kizárás megengedhetetlen, diszkriminatív, ezért alkotmányellenes.

A 46/1994. (X.21.)AB határozat szerint az, hogy a nőket nem terheli hazánkban hadkötelezettség nem minősül a férfiak és nők közötti alkotmányellenes megkülönböztetésnek. Ezt a döntését az AB - többek között - a férfi hadviselés történelmi hagyományaira és a női nem biológiai sajátosságaira is alapozta. Egyes tudósok a rendelkezést – kizárólag alkotmányjogilag - diszkriminatívnak tartják⁹⁴-, úgy vélik, hogy e tekintetben az AB érvelése „csupán” erkölcsi-morális érveken áll, alkotmányjogi szabály ezt kifejezetten nem erősíti meg. Ebben lehet némi igazság, ugyanakkor, az Európai Bíróság egy hasonló ügyben elfogadhatónak ítélte meg a nem törvényen alapuló kiválasztási gyakorlatot⁹⁵.

Sirdar ügy: Sirdar asszony 1983 óta szolgált a Brit Hadseregben, 1990 óta szakácsként a hadsereg kommandó alakulatában. Munkájára később nem volt szükség, ezért felajánlották neki, hogy jelentkezzen egy megüresedett

⁹⁴ Petrétei József: Az egyenlőséghez való jog és a diszkrimináció tilalma. Megjelent : Magyar Alkotmányjog III. szerk.: Drinóczi Tímea. Dialóg Campus, 2006.

szakácsi állásra a Tengerészgyalogságnál. A jelentkezésnél Sirdar asszonynak meg kellett felelni a válogatáson és a kommandós kiképzésen. A felhívást azonban később visszavonták, amikor fény derült arra, hogy a jelentkező személy valójában nő. Indoklasként előadták, hogy az eddigi „gyakorlat” szerint a kérdéses alakulatban nők nem lehettek az állomány tagjai, a nők jelenléte a tengerészgyalogságban összeegyeztethetetlen az „interoperabilitás” követelményével, a kommandó egység harcképessége szempontjából minden tengerészgyalogosra szükség van, tekintet nélkül arra, hogy a katonák milyen feladatra specializálódtak. Az EuB megállapította az illetékes hatóságok felhatalmazottak arra, hogy szabad belátásuk szerint tartsák fenn a kérdéses rendelkezést (gyakorlatot).

Az Európai Unió esélyegyenlőségi politikája sem a nők, hanem általában a nemek közötti diszkriminációt tiltja.

A férfiak védelme

Az Európai Bíróság a Kalanke⁹⁶ ügyben kimondta azt, hogy nemi alapon történő diszkriminációnak minősül, ha egy nemzeti szabály arról rendelkezik, hogy – azonos mértékben alkalmas nő és férfi előléptetésre jelölése esetén – a nőknek automatikusan elsőbbséget biztosít akkor, ha egy adott pozícióban a nők száma kevesebb a férfiakénál.

Egy, a nők esélyegyenlőségét javító brémai tartományi törvény szerint a közigazgatási posztokra, illetve magasabb beosztásokra pályázók esetén előnyben kell részesíteni a női dolgozókat mindaddig, amíg az adott munkakörben, vagy fizetési kategóriában a nők aránya legalább az 50%-ot el nem éri. Ennek a szabálynak az alkalmazását azonban a törvény csak akkor engedte alkalmazni, ha a női pályázó szakmai értékelése legalább azonos a férfi jelentkezőhöz képest. Ennek a törvénynek az alkalmazása miatt nem nyerte el az ágazatvezetői állást E. Kalanke (aki egyébként addig ágazatvezető-helyettes volt). Kalanke pert indított az ügyben, amely a Legfelsőbb Bíróságot is megjárta. A LB az Európai Bírósághoz fordult annak megállapítása végett, hogy nem ütközi-e a brémai törvény az egyenlő bánásmód elvébe.

Az Európai Bíróság alig két évvel később ezt az álláspontját jelentősen módosította a Marschall⁹⁷ ügyben hozott döntésével. Kimondta, hogy a tartományi

⁹⁶ C-450/93.

⁹⁷ C-409/95.

jogszabály nem tekinthető diszkriminatívnak, nem ütközik a közösségi joggal⁹⁸, hiszen ebben az esetben a tartomány nyitva tartotta a férfiak esélyegyenlőségét azzal a záradékkal, ami szerint a nők előnyberészesítésére csakis akkor kerülhet sor, ha a férfi jelentkező oldalán nem vehető figyelembe olyan körülmény, ami miatt mégis a férfi munkavállaló léptethető elő.

Az Északrajna-Vesztfália tartomány köztisztviselői törvénye szerint, ha egy meghatározott magasabb álláshoz tartozó kategóriában kevesebb nő van, mint férfi, akkor – azonos képességek és munkateljesítmény esetén – előnyben kell részesíteni a nőket, feltéve, hogy a férfi oldalán nincsenek olyan különös feltételek, amelyek miatt a mérleg mégis az ő oldalára billenthető. H. Marschall emiatt a szabály miatt nem léphetett a 13-as kategóriába, ezért fordult bírósághoz.

Érdemes elgondolkodni azon, - a Kalanke ügyből kiindulva -, hogy az EuB álláspontját mennyire befolyásolta az, hogy ezt az ügyet igen nagy érdeklődés vette körül a tagállamok részéről⁹⁹.

A transzszexuálisak megkülönböztetése ügyében hozott ítéletek

Az EuB igen tágran kívánja meghatározni az egyenlő bánásmód elvének alkalmazási területét. Ez figyelhető meg a Cornwall ügyben hozott ítéletében is. Megállapítása szerint az a jog, hogy senkit sem érhet nembeli hovatartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetés, az alapvető emberi jogok egyike. Ebből fakadóan a Bíróságnak kötelessége ezen jog biztosítása, ily módon az irányelv¹⁰⁰ hatályát nem korlátozhatja az a tény, hogy az említett személy melyik nemhez tartozik. Az EuB ebben az ítéletében „kényes területre” merészkedett, hiszen a transzszexuálisokra is kiterjesztette a 76/207/EGK irányelv hatályát.

⁹⁸ 76/207/EEC számú irányelv

⁹⁹ Az addigi tapasztalathoz képest nagyszámú csatlakozó beadvány érkezett (F., UK, E, A, és a Benelux-államok)

¹⁰⁰ A Bíróság a 76/207/EGK irányelv 2. cikkelyének (1) bekezdésére utalt

P. a Cornwall Megyei Tanács alkalmazottja volt. Egy évvel a munkába állását követően bejelentette munkaadójának azt a szándékát, hogy aláveti magát egy nemet megváltoztató egészségügyi beavatkozásnak. Ez az "átváltoztatás" több részből álló műveletet foglalt magába. Először Cornwall életmódja alakult át: női ruhában járt, nőként viselkedett. Ezt követte a műtét, amely Cornwall nemi jellegét változtatta meg. Pár hónappal később, amikor Cornwall további műtéteken esett át, értesítést kapott arról, hogy elbocsátották. Ezt követően keresetett indított a munkaadója ellen, és arra hivatkozott, hogy nemek közötti diszkrimináció áldozata lett.

Hasonló ügyben hozott ítéletet az Európai Bíróság egy viszonylag fiatal ítéletében¹⁰¹. Az EuB a 79/7/EGK irányelv alapján a Richards-ügyben kimondta, hogy diszkriminatív az a tagállami szabályozás és gyakorlat, amely az öregségi nyugdíjt -a hímneműből nőneművé átváltoztató sebészeti beavatkozáson átesett transzszexuális személytől-, e személy 60 éves korában megtagadja. A bíróság ítéletéből: „A férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének a szociális biztonság területén történő fokozatos megvalósításáról szóló, 1978. december 19-i 79/7/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (1) bekezdését akként kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan szabályozás, amely megtagadja az öregségi nyugdíjat a férfiből – a nemzeti jogban meghatározott feltételek betartásával – nővé vált személytől azzal az indokkal, hogy nem töltötte be a 65. életévét, miközben ugyanez a személy 60. életéve betöltésétől jogosult lett volna öregségi nyugdíjra, ha a nemzeti jog alapján nőnek tekintették volna.”

A keresetet a hímneműből nőneművé átváltoztató sebészeti beavatkozáson átesett Sarah Margaret Richards és a Secretary of State for Work and Pensions (a továbbiakban: Secretary of State) között azzal kapcsolatban folyamatban lévő eljárásban terjesztették elő. A brit hatóság nem állapította meg Sarah Margaret Richards részére öregségi nyugdíjat, S.-t férfinek tekintette, ezért került ez eset az EuB elé.

A hátrányos megkülönböztetést szenvedett nők

Az Európai Bíróság a Von Colson & Kamann¹⁰² v. Land Nordrhein-Westfalen ügyben kimondta a német törvény rendelkezéseinek diszkriminatív voltát. Ez az ítélet

¹⁰¹ C-411/05

¹⁰² C-14/83 [1984] ECR 1891

egyébiránt abból is kiemelkedő jelentőségű, hogy – az EKSz. 5. cikkéből levezetve (most 10. cikk) – az EuB ebben az ítéletében mondta ki először a tagállami bíróságok közösségi jog érvényre juttatásához fűződő kötelezettségét.

Von Colson és Kamann két szociális gondozónő német börtönben akart dolgozni, de egy börtönigazgatási szabály szerint férfi börtönben csak férfiak dolgozhatnak. Ennek alapján két alacsonyabb képzettségű férfit vettek fel a munkakörbe. A két hölgy pert indított, és arra hivatkoztak, hogy a német törvény ezen rendelkezése driszkriminatív.

A Bíróság elé került esetek közül e terhes nőkkel szemben alkalmazott diszkriminációval kapcsolatos ügyek érdemelnek még kiemelt figyelmet. A Dekker-ügyben a Bíróság megállapította a nemek közötti közvetlen diszkriminációt, annak ellenére, hogy az állásra nem volt férfi jelentkező, és végül az állást egy másik nő töltötte be.

A Dekker-esetben¹⁰³ egy munkáltató azért nem alkalmazta D. kisasszonyt, mert terhes volt, és a munkáltató és a biztosítója közötti szerződés alapján a szülési szabadsággal járó költségeket ez utóbbi nem fizette volna.

A Bíróság kimondta, hogy a terhesség olyan állapot, amely férfi esetében sohasem jelentkezik, ezért sosem hat hátrányosan egy férfi körülményeire. Így a terhesség miatt alkalmazott hátrányos megkülönböztetés még akkor is nemek közötti közvetlen diszkriminációnak minősül, ha az adott esetben férfi munkavállaló nem is érdekelt. A Bíróság ezzel kívánja elérni azt, hogy terhessége miatt egy nőt se érjen hátrány.¹⁰⁴

A Habarmann-Beltermann-ügyben¹⁰⁵ a Bíróság megállapította, hogy - miként a Dekker -esetben hozott ítéletekből kitűnik, - a terhesség miatti elbocsátás nemek közötti közvetlen diszkriminációt eredményez. De a jelen esetben, - eltérően a Dekker-ügytől - , az egyenlő bánásmód megsértése nem a terhesség miatt

¹⁰³ C-177/88 [1990] ECR I-3941

¹⁰⁴ (Gyulavári, 2000, 21.o.)

¹⁰⁵ C-421/92 [1994] ECR I-1657

következett be, hanem egy törvényi rendelkezés betartása miatt, ami a terhesség alatti éjszakai munkát tiltotta.

Gabrielle Habarmann-Beltermann jelentkezett egy éjszakai gondozói állásra egy idősök szociális otthonában, azonban csak éjszakai munkát tudott vállalni. A munkaszerződés ennek alapján létrejött. A munkába állását követően a hölgy azonban beteg lett, és megállapították, hogy terhes. Terhessége pedig még a munkaszerződés megkötése előtt kezdődött.

A Bíróság megállapította, hogy a 76/207/EGK irányelv nem teszi lehetővé azt, hogy egy nő munkaszerződését terhessége miatti elérhetetlenségére hivatkozva szüntessék meg.

Ugyanezt a megállapítást tartalmazza a Bíróság a Webb-ügyben hozott ítélete is¹⁰⁶.

Webb asszonyt egy szülési szabadságra készülő nő helyettesítésére alkalmazták az EMO Air Cargo (UK) Ltd-nél. A munkába állást követően észlelte azonban, hogy terhes. A munkáltató emiatt felmondott Webb asszonynak. W. munkaügyi bírósághoz fordult, de a bíróság elutasította a keresetét, és megállapította, hogy Webb asszonyt nem érte neme miatt sem közvetlen, sem közvetett diszkrimináció. A Lordok Háza elé került az ügy, aki – előzetes döntéshozatali eljárást kért az EuB-tól.

A Bíróság megállapította, hogy "a Webb asszonyéhoz hasonló helyzetekben a nő terhessége miatt a határozatlan idejű szerződés megszüntetését nem indokolhatja az a tény, hogy - időszakosan - akadályoztatva van azon munka elvégzésében, amelyre alkalmazták".

A Gender Mainstreaming (az esélyegyenlőség érvényesítése)

Az EU nemek egyenlőségének érvényesítésére irányuló stratégiája mögött azon elképzelés húzódik meg, hogy megtörténjék a nemek dimenziójának beépítése a politikai folyamatok minden egyes részébe abból a célból, hogy megvalósuljon a nők és a férfiak közötti egyenlőség. A gender mainstreaming eszköz e cél

¹⁰⁶ C-32/93 [1994] ECR I-3567

eléréséhez, valamint stratégia, amellyel a nemek társadalmi egyenlősége megközelíthető.

Jogi háttere: a korábban tárgyalt hazai és nemzetközi dokumentumokon túl (CEDAW Egyezmény- Pekingi Nyilatkozat és Cselekvési Terv, Európai Unió és egyéb normák, Alk. 70/A §, 66. § (1) bek., Esélytv.).

A stratégiai tervezésben a Nemzeti Cselekvési Terv (2174/1997 (VI. 26.). Kormányhatározat, az Első Nemzeti Fejlesztési Terv 2004-2006, valamint a Második Nemzeti Fejlesztési Terv 2007-2013 (ÚMFT). Az ÚMFT a gazdasági növekedés céljából „is” kiemeltnek tekinti:

„A nők és a férfiak közötti egyenlőség megvalósítása nem kizárólag a társadalmi kohézió szempontjából fontos, hanem elengedhetetlen feltétele a gazdasági növekedésnek és a versenyképesség javításának is. A nemek közti egyenlőség szempontjait minden EU tagállamban be kell építeni az állami közpolitikák kialakításába és a fejlesztési programozásba (ez az úgynevezett gender mainstreaming „). Ez azt jelenti egyrészt, hogy minden szakmapolitikai intézkedésnél mérlegelni kell, hogy az hogyan hat a nemek egyenlőségére, illetve a nők és a férfiak életére. Másrészt célzott programokkal aktívan támogatni kell azon intézkedéseket, amelyek segítenek fől számolni a nőket vagy a férfiakat érintő egyenlőtlenségeket a társadalmi élet valamennyi területén, beleértve a foglalkoztatás, a képzés, gazdasági élet, a javakhoz és szolgáltatásokhoz (pl. egészségügy, közlekedés) való hozzáférés során.

Az ÚMFT és az operatív programok kidolgozása, valamint a végrehajtás teljes folyamata során biztosítani kell a megfelelő szakértelem érvényesülését a gender mainstreaming megvalósítása érdekében. Ez jelenti a szempont méréséhez szükséges adatgyűjtést és indikátorok kialakítását, a szempont érvényesülését és számonkérését a konkrét projektek kidolgozásánál, elbírálásánál és után követésénél, valamint a nők és férfiak társadalmi egyenlősége szempontjának képviselését a végrehajtás intézményeiben és minden felelős programirányító testületben.” (ÚMFT 2007-2013)

Az implementálás nagyon nehézkesen halad, jelenleg e területen jelentős hiányosságok vannak (magára a fogalomra sem találtunk még magyar kifejezést).

Összegzőképpen megállapítható, hogy a nemek közötti egyenlő bánásmód és a nemek közötti esélyegyenlőség jogharmonizációs kérdésében hazánk „jó alapokkal” indult: alkotmányos alapjogi normánk, és annak tartalmára vonatkozó Alkotmánybírósági határozatok megállapításai sok tekintetben megfeleltek és megfelelnek az Európai Unió elvárásoknak. Ennek köszönhetően a csatlakozást megelőző jogharmonizáció is zökkenőmentes volt, az addig létrehozott *acquis communautaire* átvétele megtörtént. A folyamatos jogalkotási kötelezettségeket, amelyeket az újabb és újabb irányelvek írtak és írnak elő számunkra, szintén teljesítettük. Hazánk « felsőbb osztályba » léphet! A vizsga azonban még hátra van: mindez hogyan érvényesül a gyakorlatban? Ténylegesen alkalmasak-e az közösségi jogot implementált normáink arra, hogy megfelelően biztosítsák Magyarországon a nemek társadalmi esélyegyenlőségét? Úgy vélem, hogy az egyenlő bánásmódot és esélyegyenlőséget biztosító nemzeti jogunknak tényleges értéke akkor lesz nyilvánvaló, ha azok alapján a társadalom minden területén (oktatás, egészségügy, stb.) megvalósul a diszkriminációtilalom.

Ennek „külső tesztjét” a mi esetünkben is elvégzi majd az Európai Bíróság, noha – ismereteim szerint – bíránk igencsak idegenkednek az előzetes döntéshozatali eljárás megindításától.¹⁰⁷

Természetesen nincs helye annak, hogy kényelmesen hátradőljük, és megerősítő döntéseket várjunk az Európai Bíróságtól. A jogalkotás mellett azután az eddiginél sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk az esélyegyenlőség megvalósulását segítő egyéb feladatokra (pl. Gender Mainstreaming, civil szervezetek bevonása stb.).

¹⁰⁷ Ezidáig két ügyben fordult magyar bíróság az EuB-hoz: 1. az Ynos Kft. v. Varga János polgári jogi jogvitában merült fel a fogyasztókkal szemben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelv helyes értelmezése miatt. 2. A Fővárosi Bíróság 22.sz. másodfokú büntető tanácsa (nagyon felkészületlenül) fordult előzetes döntéshozatali eljárás lefolytatási kérelemmel a 2003. február 21-én a Munkáspárt által szervezett rendezvényen használt „vörös csillag” viselése ügyben.

IRODALOMJEGYZÉK

Kecskés László : EU-jog és jogharmonizáció, HVG-ORAC 2005.

Chronowszki-Drinóczi-Petrétei-Tilk-Zeller : Magyar Alkotmányjog III. Dialóg Campus, 2006

Szalayné Sándor Erzsébet: Az Európai Unió közjogi alapjai (I. kötet), Dialóg-Campus, 2003

Szalayné Sándor Erzsébet: Az Európai Közösség gazdasági alapszabadságai, kézirat, [/www.law.pte.hu/](http://www.law.pte.hu/)

Lehoczkyné Kollonay Csilla: Árnyak és Árnyalatok az egyenlő bánásmód Európai Unió elvének alkalmazása körül, 1998- 1-2. szám- Fundamentum.

A nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkához, szakképzéshez, szakmai előmenetelhez jutás, valamint a munkafeltételek terén, PTE-ÁJK Munkajogi és Társadalombiztosítási Tanszék Tudományos Diákköre, 2001. Pécs

Pongrácz Tiborné: Család és a munka szerepe a nők életében (Azonosságok és változások a rendszerváltás előtt és után), 2001.

Blaskó Zsuzsa: Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai, 1988, 1994, 2002. /Tanulmány/

Albert- Gyulaváry: Nők és férfiak közötti esélyegyenlőség az Európai Unióban és Magyarországon, 2002. Felelős kiadó: A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma

Rózsa Orsolya: Esélyegyenlőség nők és férfiak között

A Geopolitikai Tanács Alapítvány
Műhelymunkák sorozatában megjelent tanulmányok:

- 2007/1 A Cseh Köztársaság a terrorizmus elleni harcban – Csorba Kata
2007/2 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Amerikai Egyesült Államok politikai vetületének feldolgozása – Csáki Csaba
2007/3 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Törökországban – Ország-Krysz Axel
2007/4 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Olaszországban – Szép László ezredes és Antonino INTURRI alezredes
2007/5 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – a jelentősebb tagországok politikai vetületének feldolgozása: Németország – Csáki Csaba
2007/6 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Egyesült Királyság politikai vetületének feldolgozása - Peterdy Viktória
2007/7 Kanada és a nemzetközi terrorizmus elleni harc – Dr. Habil. Krajnc Zoltán mérnök alezredes
2007/8 A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága a XXI. században – tanulmánykötet – szerkesztette: Dr. Pintér István
2007/9 A lakosság pénzügyi biztonsága 2007. – Dr. Pintér István
2007/10 A pénzügyi biztonság elmélete – Dr. Pintér István
2007/11 A nyugat-szaharai kérdés és az ENSZ által vezetett békefenntartó misszió (MINURSO) tevékenysége - Besenyő János őrnagy

2008/1 Prof. dr. Radovan Vukadinović: Horvátország a NATO-csatlakozás küszöbén

Đana Luša: Az egyetemista populáció és a Horvát Köztársaság NATO-tagsága

2008/2 Egri Katalin – Nagy István – Dr. Pintér István: Az Európa Tanács „Állítsuk meg a családon belüli erőszakot” emberi jogi kampányának magyarországi tapasztalatai 2007-ben

2008/3 Zatykó Judit és Schumann Róbert – Dr. Gyulavári Tamás – Hajnal Gyöngyi – Szimoncsikné Laza Margit: A nemek társadalmi egyenlősége az Európai Unió keleti határai mentén

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatásával,
a Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány megbízásából készült 2008.

HU ISSN 1788-7895

ISBN

Készült: 100 példányban

A kiadásért felel: Dr. Pintér István

Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.